

[સર્વે લક્ષ લેખકને સ્વાધીન]

પહેલી આવૃત્તિ ૧૮૫૬, મદાવીર જયતી
વીર નિર્વાણ સ્વ ૨૪૮૨

દ્વિતીય : ચાર રૂપિયા

અકાગક
સાચુનાન જમરીભાઈ સાદ ગુજરાતી મયગ્ન કાર્યાત્મક
ગાધી સ્તો અમદાવાદ

મુદ્રક
ગોવિંદનાથ જમરીભાઈ ગાદ સાદા મુદ્રણાલય,
માનપર નામ અમદાવાદ

નિચેંવ બજવાન મહાવીર

જગવાન મહાવીરથી મહાત્મા ગાંધી સુધી
યુગે યુગે પ્રગટ થયેલી

અદિ'સાની નાની - મોટી જ્યોતિર્જ્વાલે !

कृत्वा पराधेऽपि जने कृपासन्धरत्नारमोः ।

ईषद्वाप्यार्द्रयोर्मद श्रीसीतजिननेत्रयोः ॥

अपराधी प्रत्ये चान्नेनेनां नेत्रेभांधी दयाभाव नीतरे
 उः ने तेमना प्रत्येनी कष्टांधीनेनां नेत्रेना ज्ञान्ना भांनुंधी
 नीलयेया उः जे जमयान भदानीना नेत्रे कष्टालकारी हो ।

શ્રી. લેખચંદ્રાચાર્ય

ગેલતના ધર્મને દુનિ ન હરે !

બીજાના ધર્મને અન્યાય ન કરો.

સત્યાદિ અશોક

નિર્ગ્રંથ ભગવાન મહાવીર

આજથી પચીસસો વર્ષ પૂર્વે

અવેશ

નિર્મથ ભગવાન મહાવીર એ કાળે થયા,
 જે કાળે લોકગુરુ ભગવાન યુદ્ધ થયા,
 જે કાળે શ્રીસમાં સત્યનિષ્ઠ સોકેટીસ થયા,
 જે કાળે ઈરાનમાં અપો જશુષ્ટ્ર થયા,
 જે કાળે ચીનમાં મહાન ટોન્કેયુશિયસ થયા.
 એ કાળ ઈ.સ. પૂર્વે ૬૦૦ આસપાસનો હતો.

છ

યુગોના પહેલાં ભગવાન ઋષભદેવ થયા,
 જેના નામ પરથી ભારત દેશ કહેવાયો,
 એ ચક્રવર્તી ભરતદેવના એ પિતા હતા.
 ઋષભદેવે માનવ સમાજને વ્યવસ્થિત કર્યો. પહેલી લગ્નપ્રથા
 સુધારી. પહેલું રાજ સ્થાપ્યું. પહેલો ધર્મ સ્થાપ્યો. ઋષભદેવ
 ઐતિહાસિક વ્યક્તિ છે. ડૉ. હેર્મન જેકોબી ને ડૉ. રાધાકૃષ્ણન
 પણ સ્વીકારે છે. ભાગવતમાં તેમનો ઉલ્લેખ છે. હિંદુઓના ૨૪
 અવતારોમાં એ આઠમા છે.

એ પછી અનેક તીર્થ કરો થયા. એ વારામાં રામ થયા, પાંડવ થયા, કૌરવ થયા, શ્રીકૃષ્ણના વારામાં શ્રી નેમિનાથ થયા.

શ્રી. નેમિનાથે અહિંસાની ધારાને વેગ આપ્યો, જીવન-વિશુદ્ધિમાં અહિંસાને સ્થાન આપ્યું, જીવન-વિશુદ્ધિમાં આહાર શુદ્ધિને શ્રેષ્ઠ ગણી.

લોજનમાં હજારોમાં પશુઓને બચાવવા, રાજ-પાટ ત્યાગી સંન્યાસ સ્વીકાર્યો. શ્રી નેમિનાથના ઉલ્લેખ ચતુર્વેદમાં શ્રી અરિષ્ટ-નેમિ તરીકે મળે છે.

શ્રી. પાર્શ્વનાથ શ્રી. નેમિનાથ પછી આવ્યા.

અહિંસાની વિચાર-ધારા મહાભારતના ભયંકર યુદ્ધ પછી વિકસી હતી. લોહી તરસ્યાં યુદ્ધથી સહુ ધાકચાં હતાં. મહાભારતમાં પણ અજનો અર્થ બકરો નહિ પણ અંગર કરવામાં આવ્યો. જે રાજ્યને વિપરીત અર્થ કર્યો, એનું સિંહાસન ઊડી ગયું.

શ્રી પાર્શ્વનાથે આહાર-શુદ્ધિ સાથે આચાર-શુદ્ધિ બતાવી. ચાર યામ પાળવાના કહ્યા. ૧. અહિંસા પાળવી, ૨. સત્ય બોલવું. ૩. અણહકતું ન લેવું. ૪. ખોટો સગ્રહ ન કરવો.

યજ્ઞ કાળે સજગતાં લોકડામાંથી સાપંબળતો કાઢી બતાવી, પાર્શ્વનાથે સૂક્ષ્મ અહિંસા તરફ લોકોનું લક્ષ દોર્યું. કહેવાય છે, કે ભગવાન બુદ્ધ, ગૃહસ્થાગ પછી ચાર યામવાળા સાધુઓના ધર્મમાં લખ્યા હતા. બોદ્ધ ધર્મમાં ચતુર્ધામ સંવરનો ઉલ્લેખ છે.

નિર્વ્રજ ભગવાન મહાવીર શ્રી. પાર્શ્વ પછી ભગભગ બસે વર્ષે થયા. એમણે અહિંસાને વ્યવહારુ રૂપ આપ્યું. એ માટે સંસ્કૃત છોડી, લોકભાષામાં જ તત્ત્વજ્ઞાન રજૂ કર્યું. ચાર યામમાં પાંચમો 'બ્રહ્મચર્ય' યામ ઉમેરી સ્ત્રીને સ્વતંત્ર કરી. એમણે જાતિ ને વર્ણ રદ કર્યા. જ્ઞાન ને ચારિત્રની કિંમત બતાવી. અશ્વમેધ.

ગોમેધ, ને નરમેધ સામે જુએશ ઉઠાવી, સર્વથા નષ્ટ કર્યાં. હિંસા કોઈ પણ રૂપમાં તજવા જેવી કહી.

એમણે ઈશ્વરની ખુશીમત ઘટાડી, સ્વકર્મની કિંમત ઘટાવી.

એમણે જગતના સર્વ મતોને સાશ્વેષ સત્યવાળા ઠરાવ્યાં, અનેકાંત દૃષ્ટિથી જગતને જોવાનું કહ્યું. આમ આચારમાં અહિંસા, વિચારમાં અનેકાંત, વાણીમાં સ્વાધ્વાદ ને સમાજમાં અપરિશ્રુત ઉપદેશ્યાં.

એમણે કહ્યું: જેઓ આ રીતે જીવશે: તેઓ જેમ વાસુ લઠલઠ સળગતી જ્વાલાઓને જોળંગી જાય છે: તેમ તેવો આદર્શમાનવી પણ, સંસારની જ્વાલાઓને જોળંગી પરમ આનંદનો ભાગી થશે. એ ભગવાન મહાવીરનું આ ચરિત્ર છે.

ખીએ એ ખીજ !

[૧]

નગરનું પાદર છે. પાદર પર મોટો વડલો છે. ઘેઘૂર એની છાયા છે. લાંબી લાંબી એની ડાળો છે. ઘેરી ઘેરી એની ઘટા છે. ઘટામાં પંખી કલરવ કરે છે. છાયામાં પંથુ બેઠાં બેઠાં વાગેળે છે.

નાનાં બાળકો અહીં રમવા આવે છે. વિધવિધ રમતો રમે છે. આજે મહુ બાળકો મળીને ખીંપણી દા રમે છે !

દાવ ભાદે ગયો છે. બાળકો પાનરની લેમ ઝાઢ પર દાકૂદ કરી રહ્યાં છે. પંખીની લેમ પાન-ઘટામાં સંતાઈ રહ્યાં છે. નીચે લાકડી ફૂંડાળે નાખી, દા હેનારો ઉપર ચઢે છે. રમતા ભેડુઓને પકડવા એ એક ડાળથી ખીલે ડાળ દોડે છે. ત્યાં તો ડાળેથી વાંદરો ફૂદે એમ ભેડુ નીચે ફૂદે છે. લાકડી ફૂંડાળામાંથી ઉડાવી દૂર ધા કરે છે.

રમતની સરત એવી છે, કે ભેડુ નીચે ઊતરી લાકડીને

કૂંડાળા બહાર ફેંકી દે, એ પહેલાં દાં દેનારે એને અડવું નેઈએ. પણ પેલો પહેલો પંહોંચી જાય છે. કૂંડાળામાંથી લાકડી ઉપાડી ફર ફેંકે છે. દાંવ દેનારની મહેનત એણે જાય છે. એ વળી લાકડી લઈને કૂંડાળે નાખવા નીચે આવે છે. આમ રમત ભારે ચગી છે.

એકાએક કૂંડાડો સંભળાય છે. હૈયાં ફફડી જાય એવો કૂંડાડો ! ચકલાના મોંમાંથી ચણુ છૂટી જાય એવો !

જેથું તો, બરાબર પીંપળા નીચે એક લયંકર સાપ પડેલો ! કાળી ચૌદશની રાતના જેવો કાળો ડિબાંગ ! ધોળી ધોળી મૂછો ! પીળી ધમરણ આંખો ! કૂંડાડા એવા નાખે, કે કાચાપોચાના રામ રમી જાય !

હાય બાપ ! આધા કે ખાશે ?

બાળકો - નીચે હતાં એ જીવ લઈને નાહાં ! ડાળ ઉપર હતાં, એ ડાળને વજગી પડ્યાં. સરીર તો ધરધર કંપે. હમણાં પડ્યાં કે પડશે !

હુઠેથી સાપ ન ખસે, ન કોઈને ખસવા દે !

આ વખતે એક બાળકે જડપ લઈને ઝાડ પરથી બૂચકે માર્યો. ધબ્બ કરતોકને નીચે ! પૃથ્વી પર ટદાર ચઈને ખડો ચઈ ગયો ! જાતે નેતરની એટી જોઈ લે. સાપ તે ધગાકો સંભળી છંછેડાયો હતો, કૂંડાડા નાખતો હતો, હમણુ આધા કે ખાશે એવું કરતો હતો, પણ બીએ એ બીબ !

પેલો કુમાર આગંજ વધ્યો. એના મનમાં બીક નથી

ડિલમાં ધુન્તરી નથી. જાણે સાપ ને દોરડી બને એને મન સરખાં છે. ચડપ લેતાંક સાપની ધૂંછડી પકડી પાડી.

બીબ બાળકો સાપને પોતાનો જમ માનતાં. સાપે આહી પોતાનો શુરુ ભેયો, ને ડાહ્યો ડમરો થઈ ગયો. પેલા બહાદુર બાળકે એને ઉપાડીને ફર ફેટી દીધો.

બાળકોને નિર્ભય કર્યાં. પંખીઓને ગાતાં કર્યાં. પેલા બહાદુર બાળકે જૂમ પાડી સહુને પાછાં બોલાવ્યાં :

‘અરે, બીબો છે શા માટે ? બીક તો એવી છે, જે બીએ એને બીવડાવે.’

‘રંગ છે દોસડા તને ! વર્ધમાન, તેં તો કમાલ કરી !’
બાળકો આમ બોલતાં ને શાખાશી દેતાં પાછાં આવ્યાં
ફરી રમત ચરૂ થઈ.

પદ્મ નામ, ત્હો દયા ।

પદ્મ જ્ઞાન - પત્ર દયા ।

દેહથી વીર, દિલથી મહાવીર

[૨]

એ જ નગર, એ જ પાદર !

ત્યાં ઘેઘૂર વડલાની નીચે એક દેરી છે. ખડેર દેરી છે. એનો
જિંથો એવો ઓટો છે. ત્યાં નગરનાં બાળકો ઘોડી ઘોડીની
રમત રમે છે !

એનો દાવ આવે, એ ઘોડી યાય !

ખીઝ એ ઘોડી પર બે હાથ દઈને ઠેકે !

ઠેકતાં ઠેક ચૂકે એ ઘોડી યાય !

ખીઝ એ ઘોડી પર બે હાથ દઈને ઠેકે !

રસ્તો સાવ એકાંત. અવરજવર બિલકુલ ઓછી.
મીઠું મદી લઈને જતી એકદ ગોવાળણ ત્યાંથી નીકળે.
રમતાં બાળકો પર મીઠી નજર નાખતી જાય, ને એ હાલી જાય.
છેલા રહી બે ઘડી બાળકોની રમત જોવાનું મન એનેય

થાય, પંજુ શું કરે? મોઢું કરે તો એનું હાં ખાટું થઈ જાય!

લાત લઈને લતવારણ નીકળે. રમતાં બાળકોમાંનાં અરધાંપરધાંને એ ઝોળખે. એ પેલો રહ્યો રાજકુમાર વર્ધ-માન, એણે નગરશેઠનો દીકરો દામોદર, પેલો રહ્યો તેગામ-મુખીનો શંકુ ને પેલો વિશાખ હુદારનો જંબૂ.

લતવારણની ખોઈમાં માર્ગે વીણેલાં ઝીણાં બેર લઈ છે! જંબૂને બોલાવી એની ખોઈ બેરથી લરી દે છે, ને લતવારણ ચાલી જાય છે. કારણ કે એનો લાત કડો થતો હોય છે.

જંબૂ સરખે ભાગે સહુને બેર વહેંચી દે છે! બાળ-બેરની લહેજત માણતાં જાય, ને રમત રમતાં જાય છે.

એનો દાવ, આપે એ ઘોડી થાય!

બીજા એ ઘોડી પર ભે હાથ મૂકી ઠેકે!

ઠેકતાં ઠેક ચૂકે એ ઘોડી થાય!

કોણ મોઢું ને કોણ નાનું-એ રમતમાં બેવાય નહિ કોણ ક્યાંનો, ને કોણ ક્યાંનો, એ પુછાય નહિ! રમ સહુની! દાવ આપે એ દોસ્ત! દાવ ન આપે એની કદા.

રમત એવી કે રસ્તે જતાંને બેવાની મોજ મળે. એ વટેમાર્ગ આપે, ને બાળકો લેગો લખી ગયો. રમત રમત. નાના-મોટાનો લેહ ત્યાં ઝટ પરખાય નહિ. ને આવનાર ઘોડી ઘેરને ઊભો.

‘અદ્યા આ તો સરસ ઘોડી!’ એક બાળકે કહ્યું.

‘અદ્યા, કેવી મજબૂત ઘોડી,’ બીજાએ બૂમ પાડી.

‘અધ્યા આ તો દૈવત ઘોડી. ‘હાલે ચાલ દેવાલ !’
ત્રીજાએ કહ્યું.

બાળકો ઘોડી પર ચઢવા લાગ્યાં, ને ઠેકવા લાગ્યાં.
નવો આવનાર શરીર સંકોચીને નાની શી ઘોડી બની ગયો.
ભારે મનની ઘોડી !

વિશાખ લુહારનો જંબૂ કૂધો.
રેવતી ઠાકીનો રેણુ કૂધો.
નગરશેઠનો હામોદર કૂધો.

રાજકુમાર વર્ધમાને પણ કૂદવા ઠેક લીધી : પણ પેલી
ઘોડી તો સીધી જાડ થઈ ને ઊભી રહી ! હત્તારીની, આ
તે કેવી ઘોડી ! વર્ધમાન એના ખભા પર, ને પેલો દટાર
ઊભો થઈ રહ્યો.

જાઓ તે કેવો ! બાણે તાડનો ત્રીજો ભાગ !

એણે માથું ધુલાવ્યું, ને મોટી જટા નીકળી આવી !

એણે આંખો ઊંચી કરી, ને બાણે આંખોને બદલે
લાલધૂમ અંગારા તગતગી રહ્યા !

એણે ઝીણી કિકિયારી કરી, ને બાણે રીંછે છીંકાટો
નાખ્યો. બાળકોનાં હૈયાં ધીકથી ફાટી રહ્યાં.

બાળકો નાહાં, પૂંછડી દબાવીને ધીકણ મસલું નાસે તેમ.
કાળો કળેજાટ મચી ગયો.

નાસતાં બાળકો દયા ખાવા લાગ્યાં :

અરેરે ! બિચારા વર્ધમાનનો કાળ આવ્યો !

કાળ તે કેવો ?

એના નખ જોયા હોય તો પાવડા જેવા. એની રોમરાજિ
જોઈ હોય તો રીંછ જેવી.

પગ જાણે ધાંલલા જેવા. હાથીપગો. ખસો જોયો હોય
તો ગેંડાની ઢાલ જેવો !

ખૂની વરૂની જેમ એ આદમી ફરીને ધૂરકયો. અરે,
કોઈ હિમ્મતવાળાં રહ્યાં સહ્યાં ખાળકો ઊભાં હતાં તે પણ જાય
નાહાં. પાછું વળીને જુઓ એ ખીલ.

ભાગતાં જાય ને ખોલતાં જાય : ‘હાય રે ! આ તો
અધોરી નીકળ્યો. ઘોર કર્મનો કરનારો. જીવતાં માણસને
જૂંજૂને ખાનારો. દુનિયામાં જે ખરાબ એ એનો ખોરાક.
દુનિયામાં જે દુરાચરણ એ એનું આચરણ !’

અધોરીએ વર્ધમાનને ખલા પર લીધો છે. બે હાથે એના
બે પગ પકડ્યા છે, ને પકડ્યો છે પોતાના પંથે ! દિશાઓ ખાલી
છે. રસ્તા નિર્જન છે. કોઈ કહેતાં કોઈ નજરે ચડતું નથી !

અરર ! ખાળકનું આવી ખન્યુ ! અધોરી એને લઈ
જશે. દેવદેવીને ધરશે ! જીવતો શેફી ખાશે. એને મિજબાની
ધરશે, ને આપણા વહાલા વર્ધમાનનું મોત આવશે !

ખરાખરીની આ ઘડીએ પણ કુમાર વર્ધમાનનું મોં
તો જુઓ. દેવો નફકરોં બેઠો છે ! જાણે પાળેલા હાથીની
કાંધ પર બેઠો ન હોય ? નથી એની આંખોમાં ખીક. નથી
શરીરમાં કંપારી ! નર-વાહનની સવારી કરી, જાણે કોઈ દેવ-
કુમાર પૃથ્વી ઉપર આવ્યો હોય, એવો એનો રુઆળ છે !

ખરો બહાદુર, ખરો ભાયડો આ તો !

વાઘ શિકારને લઈને જેમ ભોડ તરફ જાય, એમ અધોરી વર્ધમાનને ઉપાડી આગળ ચાલ્યો જાય છે. અરૂંખે ચઢી દુનિયાને દેખતો હોય, એમ કુમાર થોડી વાર બધું જોઈ રહ્યો. વગડો નિર્જન છે. કોઈ કહેતાં કોઈ માણસ દેખાતું નથી ! શિયાળવાં સંતાતાં ફરે છે : ને ગીધ હાડપિંજરો ઠાલતાં ફરે છે.

જગ્યા એવી ભેંકાર છે, કે માણસ ફાટી મરે ! પણ કુમાર વર્ધમાનને તો જાણે ઘર ને વગડો સરખાં છે. ધીરેધી એણે હાથ ઉપાડ્યો, મુછી વાળી, ને અધોરીના મસ્તક પર દીધી !

બાળકની મુછીનો ગ્રે હિમાખ ! જાણે લોહાની દીવાલ ઉપર શુભછટીનો ધા ! પણ અજળ જેવો આ કુમાર છે. ગજબ એનું બળ છે. નાનીશી મુછીએ અધોરીને ઠપાવી નીધો.

વર્ધમાને બીજી મુછી મારી ! તોફાને ચડેલો હાથી જાણે અંકુશના ધાએ વશ થઈ ગયો. અધોરી ચીસ પાટી ઉઠ્યો. કહ્યું છે ને, નાનો પણ મઈનો દાણો !

તરત જ ત્રીજી મુછીનો પ્રહાર થયો. પહાડ જાણે નર્મી પડ્યો. અધોરીની રાડ ફાટી ગઈ. એ આ કુમારને ઉપરથી દેંદ્રી દેવા મઘી રહ્યો. પણ ઊખડે એ બીજા.

કુમારે તો વળી બીજી મુછી મારી !

પણ આ મુછીએ તો અધોરીનાં હાડેહાડ ખખડાવી નાખ્યાં.

અઘોરી બોલવા માંડ્યો : ‘તારી ગૌ, વર્ધમાન ! કહે તો ખડ ખાઉં, પણ ભલો થઈને હેઠો બિતર !’

વર્ધમાન કહે : ‘તો ચાલ, મને ઘેર મૂકી જા.’

અઘોરી કહે : ‘ગામલોકો મારાં સોયે વર્ષ ત્યાં ને ત્યાં પૂરાં કરી નાખે !’

વર્ધમાન કહે : ‘તારો વાળ પણ વાકો નહિ થવા હઉં ! ગાય થયો તો હવે ગાય થઈ જાણજે !’

અઘોરીનું મન નહોતું, પણ વર્ધમાનની મુક્તિનો એને ડર હતો. એ વર્ધમાનને ખભા પર લઈ નગર તરફ ચાલ્યો.

નગરમાં તો ખબર પડી છે, ને કાળો બોકાસો બોલ્યો છે.

વર્ધમાન રાબતો કુમાર છે એથી નહિ—પણ આમ જનતાને વહાલો છે એથી બધા ઘરખાહાર રોધમાં નીકળી પડ્યા છે. કોઈના હાથમાં તીર છે, તો કોઈના હાથમાં તિરકમ છે. કોઈના હાથમાં ભાલો છે, તો કોઈના હાથમાં ભૂંગળ છે. કોઈના હાથમાં કિરપાણ છે, તો કોઈના હાથમાં સાંબેલું છે. કોઈના હાથમાં રાશ છે, તો કોઈના હાથમાં ચેલણ છે.

વર્ધમાન તોં સહુને આંખની કીકી જેવો વહાલો છે ! સહુ મદદે દોડ્યાં છે ! ત્યાં તો સામેથી અઘોરી પર સવારી કરીને, કુમાર આવતો દેખાયો. આકાશેથી જાણે દેવકુમાર બિતરી આવ્યો !

લોકો બોલી બિઠ્યાં : ‘અમારો વર્ધમાન કુશળ હો !’

વર્ધમાને અઘોરીના ખભેથી ફેંકે માર્યો. ગામલોકોએ

એને પોતાની હથેળીમાં ઝીલી લીધો. માતા ત્રિશલાએ એને છાતીએ ચાંપ્યો. બાઈ નંદીએ કપાળે ચૂમી ચોડી. પિતા સિદ્ધાર્થે એના કેશ સૂધ્યા. કાકા સુપાર્શ્વે કોટી કરી.

સહુની હેઠાંવાટકડીમાં હર્ષ ન સમાય !

પછી તો લોકો જિમડ્યા અધોરીને મારવા !

વર્ધમાન દોડીને આડા ફર્યા. ‘ખબરદાર ! એને કોઈએ આંગળી અડાડી તો !’

‘અરે ! એ અધર્મીને જીવતો ચૂડી નાખવો જોઈએ’ બધાએ કહ્યું.

વર્ધમાન કહે : ‘ના, એને મગય નહિ. પાપીને પાપનું ભાન ધાય, એ જ એની સજા ! આપણે સજા કરનારા દોષી ? સમા આપો ને છોડી મૂકો !’

‘અરે ! કુમારનાને ઝોંએ મોટી વાત કરે છે !’ એકે કહ્યું.

‘પણ દુધા ઝોંસરવી ઊતરી બાય તેવી વાત કરે છે !’ બીજાએ કહ્યું.

જતાં જતાં અધોરીએ કહ્યું :

‘હે વર્ધમાન ! મને નામાન્ય માનવી ન મમજતો. તું રૂપી ગદ્ગિવાળો છું. તોંરી કમેટી કરવા આવ્યો હતો. મેં તને દેહથી વીર માન્યો હતો, પણ દૃદયથી નો તું મદા વીર છે ! તારો જય હો !’

અધોરી અલગ ‘ધઈ’ ગયો.

કુમાર વર્ધમાન તે જિવનથી મદાવીરને નામે પંદાયા.

[૩]

આજથી પચીસસો વર્ષ પહેલાંની આ વાત છે. આજે ચાલતો રાજા વિક્રમનો સંવત શરૂ થવાને ત્યારે, ઘણા વર્ષોની વાર હતી.

એ વખતે ભારતના નકશામાં અનેક રાજ્યો હતાં. કેટલાંક રાજ્યોમાં રાજા રાજ કરતો હતો. કેટલાંક રાજ્યોમાં જન-સંઘ ને મહારાજનો રાજ ચલાવતાં હતાં.

એવું એક વિદેહનું રાજ હતું. રામાયણમાં આવતાં, સતી સ્ત્રીતામાતાના પિતા, જનકે વિદેહી એક વાર અહીં રાજ ચલાવતા. ‘દશત્રિયોનો ધંધો લડવાનો. વિદેહના દશત્રિયો લડતા ને સાથે ધર્મનો ને શ્રદ્ધાનો પણ જી ડો વિચાર કરતા. તેઓ ‘કમ્મે અરુઓ ધમ્મે સરૂ’ હતા. જેવા ધરાકમી તેવા પંડિત!

આં વાત જૂની થઈ જે વખતની આપણે વાત કરીએ છીએ, તે વખતે વિદેહમાં જનસંઘનું-ગણતંત્રનું રાજ હતું. ઘણાં માણસો થોડાં માણસોને, ચૂંટતાં. એ થોડાં માણસો ઘણા માણસોની વૃત્તી રાજ્ય ચલાવતા. એ થોડાં માણસો રાજ્ય કહેવાતા. એની પાટનગરી વૈશાલી હતી. વૈશાલીને ઘણા વિશાલા પણ કહેતા. ગંડકી નદીને તીરે વસેલું હતું.

આ નગરી દેવોની નગરી જેવી મુંઢર હતી. ત્યાં બેટાળ કે કવરૂપાં માણસો જન્મતાં જ નહિ. એ નગરનો નર દેવતા જેવો બળવાન ને દેખાવડો, ને નારી દેવી જેવી મુંઢર ને મુડાળ હતી.

આ નગરીમાં ધનનો પાર નહોતો. ૭ હજાર હવેલી મોનાના કળશવાળી હતી, ૧૪ હજાર રૂપાના કળશવાળી હતી. આ તો કેટલાધિપતિની વાત થઈ. લગ્નોપતિની હવેલી પર તાંબાના કળશ રહેતા. એનો તો સુમાર નહોતો. સુખી લોકો ચીનમાં બનેલાં રંગીન રેશમી વસ્ત્રો પહેરતાં. આમૂપણો નો તો પાર નહોતો. મણિમાણેક મઢયાં છત્ર માથે રાખી, મોના-રૂપાના રથમાં લોકો જા-આવ કરતા. દીન-દરિદ્રી ત્યાં બાગ્યે જ દેખાતા.

હાથીની સવારી તો અહીં સામાન્ય હતી. સ્ત્રીઓ મોનાની પાલખીમાં બેસતી, રંગીન વસ્ત્રો પહેરતી. એના શરીર પર મોનાનો સુમાર નહોતો. બે બાજુ ઘટાદાર વૃક્ષોવાળી વૈશાલીની શેરીઓમાંથી ન્યારે આ સ્ત્રીઓ પસાર થતી ત્યારે દેવનગરીની ચોલા પ્રગટતી. પુરુષો ઘોડે ચઢી, કમરે તલવાર લટકાવી, બાંધે

બાબુજીંધ, ગંજે કંઠે ને માથે મુઝંટ પહેરી નીકળતા, ત્યારે
જે ઘડી 'નેવાનું' મન થઈ જતું. . . .

આ વૈશાલી નગરીનો ભારે વિસ્તાર હતો. અનેક પરાં
હતાં. એમાં જે પરાં જાણીતાં હતાં. એક કુંડઆમ ને બીજું
વાણિજ્યઆમ. તેમાંય કુંડઆમ એના નાગરિકોની સુશીલતાને
લીધે પંકાર્યેલું હતું.

આ કુંડઆમમાં ઉત્તર-દક્ષિણ જે વિભાગ હતા. ઉત્તર
વિભાગમાં માટે ભાગે દ્વત્રિયો રહેતા. એથી એ દ્વત્રિય
કુંડઆમ તરીકે ઓળખાતું. દક્ષિણમાં માટે ભાગે ગ્રાહણો
રહેતા. એથી એ ગ્રાહણ કુંડઆમ તરીકે પકાતું.

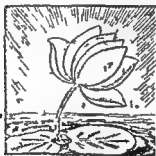
કહેવાનું કે વૈશાલીમાં એક લાખ ને અડસઠ હજાર
રાજાઓ હતા. ઘણા આગળ વધીને કહેવા, કે વૈશાલીનો
ઠરેક જણ પોતાને રાજા-ગજકંઠા ગણતો. અર્થાત્ ઠરેક
પોતાને રાજ્યનું અંગ ગણતો. આ બધા રાજાઓમાં-આગે-
વાનોમાં મુખ્ય આગેવાન રાજા ચેટક હતો. એનું બિરુદ
જિતશત્રુ હતું.

રાજા ચેટક મળની પત્નિદગી ખામેલો મહાપુરુષ હતો.
એના બળની બધે ભાલખાલા હતી. એના ગુણની બધે પ્રખ્યાતિ
હતી. રાજા ચેટકને એક બહેન હતી. ગુણમાં ચંદ્ર, લેવી, ||
રૂપમાં સૂરજ લેવી, એનું નામ ત્રિશલા દેવી !

રાજા ચેટકે એને દ્વત્રિય કુંડઆમના એક સદ્ગુણી
દ્વત્રિય સાથે પરણાવી હતી. એ દ્વત્રિયનું નામ રાયસિદ્ધાર્થ !

રાય સિદ્ધાર્થમા નામ પ્રમાણે ગુણ હતા ! હતા તે ક્ષત્રિય, પેણ અહિંસા ને સત્યમા માનનારા હતા એ વખતના ક્ષત્રિયોની જેમ રણક્ષેત્ર ને ધર્મક્ષેત્ર બનેમા તેઓ કુશળ હતા .

આ કારણે તેઓ ખસો વર્ષ પહેલા થઈ ગયેલા અહિંમા ને સત્યના અનતાર શ્રી પાર્શ્વનાથમા આસ્થા ધરાવતા હતા . એમનો અહિંસાપ્રધાન ધર્મ તેઓ પાળતા હતા .

છાંદી હુ/પમ્મો નરદવ ! તમણ
એક ધર્મ જ તમોપાય છે

— ૧૯૧૧ —

ચૌદ સ્વપ્ન

એવા છે સુય સિદ્ધાર્થ !

એવાં છે સતી સણી ત્રિશલા !

એવા છે કુમાર નંદી !

એવાં છે કુમારી સુદર્શના !

બધી વાતે લીલા લહેર છે. ધન, ધાન્ય, પુત્ર, પુત્રી :
વસ્તારની કે વસ્તુની કોઈ વાતે અછત નથી.

મહુ કુળધર્મ પાળે છે ને છવનધર્મ આચરે છે. શાંતિ
એમની છે. દયા એમની છે. પુરુષાર્થ એમનો છે. પદપકાર
એમનો છે.

ધર્મપાલનમાં એ ફૂલ જેવાં કોમળ છે.

અધર્મ સામે વજ્ર જેવાં નીલર છે.

મહાવીર-૨

ગોધુળ એ વખતનું ધન છે. ગોધણુ સાયું ધન છે. એનો ઉત્સવ ઉગ્રવાય છે. ખીર, ખાજાં ખવાય છે. દૂધ-દહીંની નદીઓ રેલાંય છે !

એવા પવિત્ર પર્વ દિવસની એક રાત છે.

‘ બે પહોર વીત્યા છે.’

ગૌપૂજા ને ગૌસેવા કરીને રાજા-રાણી સૂતાં છે. એવે વખતે ત્રિશક્તા દેવીને મુદર સ્વપ્ન આવે છે ! એક-બે નહિ, પણ પૂરાં ચોદ સ્વપ્ન આવે છે !

ધોળો હાથી ને સફેદ બળદ,
વનનો રાજા કેસરી સિંહ,
રૂપાળાં લક્ષ્મીદેવી ને કુહા-મકુહા પુષ્પમાળા,
જગમગતા વ્યઢ્ર ને સૂરજની જોડ,
ફરફરતી ધબ ને રૂપાનો મંગલકળશ,
મરોવરમાં શ્રેષ્ઠ એવું પદ્મસરોવર,
સાગરમાં સર્વોત્તમ એવો ક્ષીરસાગર,
આકાશે શોભતું દેવવિમાન,

રત્નનો રાશિ ને અગ્નિની જ્યોત—એમ ચોદ સ્વપ્ન રાણી નીરજે છે !

તેર સ્વપ્ન તો નીરખ્યાં, પણ કેસરી સિંહે તો જાણે મુખવાટે એમના ઉદરમાં પ્રવેશ કર્યો.

આવાં મપનાં નીરખી રાણી જાગ્યાં.

શ્રીદ સ્વર્ગ ગોતાં રાણી વિરાતા.

બગીને રાજાને જગાડ્યા.

સપનાંની વાત કરી.

રાય સિદ્ધાર્થ કહે : ‘રાણી ! તમે રત્નગર્ભા છો. નક્કી તમારે પેટ કોઈ મહાન આત્મા અવતાર ધરશે, આપણી ઇક્ષેતેર પેઢી તારશે. બોલાવો જોષીઓને ! સપનાંનો અર્થ વિગતે જાણીએ.’

જોષીઓને તેડાવ્યા. એ વખતના રાજા વિદ્યાવંતોને ભારે આદરમાન આપતા. જ્યોતિષીમંડળ માટે ખાસ ભૂમિ પસંદ કરી. છાણથી લીંખાવી: સુગંધી જળથી સીંચી. ખંડીથી ઘોળી. માંડલાં (રંગોળી) પૂર્ચાં. ધૂપઘટા પ્રસરાવી.

આઠ લદ્દાસન સુકાવ્યાં. નિમિત્તશાસ્ત્રનાં આઠ અંગ. એ આઠ અંગના જાણકાર માટે આઠ લદ્દાસન. વળી બે સિંહાસન સુકાવ્યાં. એક રાય સિદ્ધાર્થ માટે. બીજું રાણી ત્રિશલા માટે. આઠ પડદા ખાંધ્યા. એના પર હાથી, ચમરી. ગાય, સિંહ, વાઘ ને અષ્ટાવહનાં ચિત્રો ચીતર્યાં.

જોષીઓ આવ્યા.

મોટા મોટા જોષીઓએ મોટાં મોટાં ટીપણાં કાઢ્યાં ! આકાશના મેઘ, નક્ષત્ર ને તારાઓને ઘડી. વારમાં પોતાની પાટીમાં ઉતાર્યા. પાટીનું આકાશ બનાવી, થોડી વાર એમને અહીંથી તહીં હેરવ્યા-ફેરવ્યા. કંઈક ગણ્યું આંગળીને વેઢે, ને પંછી મોટી પાઘડીઓ ડાલાવતા બોલ્યા :

‘રાણીજી ! અમકુલ મંડળ ને તુમ કુલદીવો—વિદ્યામાં

પ્રાદ્યાણુ ને પરાક્રમમાં ક્ષત્રિય—એવો એક આત્મા અવતરવાની આ આગાહી છે । સુપન શાસ્ત્રમાં ૭૨ પ્રકારનાં સ્વપ્ન કહ્યાં છે. એમાં ૪૨ મધ્યમ છે. ૩૦ ઉત્તમ છે. ને એ ત્રીસમાં પણ ચૌદ સર્વોત્તમ કહ્યાં છે. સ્વપ્ન આવવાના પણ નવ પ્રકાર છે. એમાં છ પ્રકારે આવેલાં સ્વપ્ન નકામાં હોય છે. ત્રણ પ્રકારે આવેલાં સ્વપ્ન સાચાં હોય છે. ક્ષત્રિયાણી માતાને જે સ્વપ્ન લાઘ્યાં, તે ઠાં ધર્મચક્રવર્તી ઠાં રાજચક્રવર્તીની માતાને આવે છે ।

‘જરા સારી રીતે પંડિતની ભાષામાં કહીએ તો,

‘તમારે ત્યાં ધર્મની ધળા સમોવડો,

‘કુળમાં હીપક સમો,

‘સદ્ગુણોમાં યુગટ સમાન

‘કીર્તિમાં કુમકુમ તિલક’ સમાન

‘ને જીવો માટે શ્રીખમ ઋતુમાં વૃક્ષની છાયા સમો

‘પુત્ર જન્મશે.’

રાયસિદ્ધાર્થ ને રાણી ત્રિશલા આ સાંભળી ખુશી ખુશી થઈ ગયાં. એમાંય ત્રિશલા રાણીનું હૈયું વરસાદથી કદંબ વૃક્ષ ખીલે એમ ખીલી ઊઠ્યું. સાડા ત્રણ કરોડ ચેમરાય હુર્ષથી ખેડી થઈ ગઈ. માતાનો પ્રેમ છે ને !

રાજા જોડ્યા : ‘આ તો ચૌદ સ્વપ્નોનું તમે સમગ્ર રીતે ક્ષણ કહ્યું. છટાં છટાં સ્વપ્નોનો અર્થ કંઈ હશે ખરો ?’

જેશીડા મેં મહાકાવતા જોડ્યા :

- ‘ અવશ્ય, દરેક સ્વપ્નનો આગવો પણ અર્થ છે.’
 રાણી બોલ્યાં : ‘ અમને એ સાંભળવું, પુત્રજન્મ જોઈવું
 જ પ્યારું લાગશે.’

વડા જોશી કહે : ‘ તો સાંભળો.

૧. આ જમાનાના મહાન પુરુષોમાં પણ મહાન અને
 બળવાનોમાં પણ બળવંત એ બનશે. સફેદ હસ્તીનું સ્વપ્ન
 એ સૂચવે છે.
૨. પૃથ્વી પર ધર્મનો રથ અધર્મના કાઢવમાં ખૂંપી ગયો
 છે. આપનો પુત્ર એ કાઢવમાંથી ધર્મના રથને કાઢનાર
 ધર્મધારી બનશે. વૃષભનું સ્વપ્ન એ સૂચવે છે.
૩. વનમાં સિંહ ઘણા હોય છે. પણ કેમરી મિંહ તો એક
 જ હોય છે. નીકરતા, વીરતા ને ઉદારતામાં તમારો પુત્ર
 એક ને અજોડ હશે.
૪. જગતના લક્ષ્મીવતો એના ચરણકિંકર બનશે, એમ
 લક્ષ્મીદેવીનું સ્વપ્ન સૂચવે છે.
૫. સંસ્કારમાં સદુના હિંયાનો એ હાર બનશે.
૬. એની કાંતિ રીતલ અને વદન ચંદ્ર જેવું હશે.
૭. અજ્ઞાનરૂપી અધિકારનો નાશ કરનાર અને જ્ઞાનરૂપી
 પ્રકાશ ફેલાવનાર સૂરજ જેવો એ તેજસ્વી થશે.
૮. તમારા કુળમાં એ ધન્ય સુમાન બનશે.
૯. કળશનું સ્વપ્ન એનામાં સર્વ ગંપત્તિઓ, મમમ શક્તિ
 ઓ ને સંપૂર્ણ લબ્ધિઓનો વાસો બતાવે છે.

૧૦. સંસારમાં તળાવને કાંઠે બેસીને તરસ્યા રહેલા ને મખ-
મલી છત્રપલંગ પર આરામ કરવા છતાં થાકેલા લોકોના
મન-તનના તાપ દૂર કરનાર સરોવર જેવો એ બનશે.
૧૧. ગહન છતાં પાસે જવું ગમે એવા ક્ષીરસાગર સર્મો એ
બનશે.
૧૨. દેવોતું વિમાન એ બતાવે છે કે એની કીર્તિ જિંથે
જિંથે દેવબુવન સુધી જશે. દેવોને પણ વંદ્ય બનશે.
૧૩. રત્નોની ખાણ એને માટે શુભરત્નની ખાણ બતાવે છે.
૧૪. અગ્નિનીજ્યોત એ આત્મજ્યોતિનો ભાવ દર્શાવે છે.

‘હે રાજાજી ! હે રાણીજી ! તમારે ત્યાં આમ સર્વ-
શુભધી સંપન્ન લોકનાયકનો જન્મ થશે નવે ખંડમાં એતું નામ
પ્રખ્યાત થશે !’

રાજા ને રાણી આ સાંભળી ખુશી થયાં. બેસીએને
ભારે સરપાવ આપી વિદાય કર્યાં.

સમયાણ સમયો હોઈ ।

સાત્રને સમત્વ હોય.

—શ્રીરામચંદ્ર

માતૃદેવો ભવ

રાણી ત્રિશલાની કૂખમાં

વર્ધમાન છેઃ જાણે રત્નાકરના પેટમાં લાખેણું મોતી છે !

ભારે એનું જતન છે ! ભારે એની ખેવના છે !

દિવસો આલ્યા જાય છે.

માતાં ઓધાન ભરે છે ! ગર્ભવતી માની આપદાઓને
મૂર નથી. મનમાં ભાવા ધણા થાય છે, પણ મોંએ કંઈ
ચઢતું નથી. પેટમાં ખાટો છે, બત્રીયાં પકવાન સામે છે, ને
ખાવું ભાવતું નથી !

માતાનું મન છે ને ? પેટના જવડાના કલ્યાણ માટે ન .
જાણે દેવી દેવી આપદા વેઠે છે. મા વાયુ કરનાર પદાર્થ
ખાતી નથી, રખેને જાગક ખૂંધિયો થાય ! અતિ પિત્ત કર-
નાર પદાર્થ ખાતી નથી, રખેને જાગક ટાલિયો થાય ! અતિ
કદ્દ કરનાર પદાર્થ ખાતી નથી, રખેને જાગક ઠોઢિયો થાય !
ન અતિ ગરમ જમે છે, ન અતિ ઠંડું. ખારું-ખાટું તો

છોડી જ દીધું છે. માને વળી જીલના ભાવા-અભાવા કેવા ? માતા ને મુનિ જીલના સ્વાદમાં ને જીવનના શીલમાં સરખાં.

મા દિવમે ઊઘતી નથી, રખેને બાળક ઊંઘજીશી જન્મે !

મા શાક-પાંદડું ખાતી નથી, રખેને બાળક રચામ જન્મે !

અણિયાળી આંખમાં મા અંજન આંજતી નથી, રખેને મુત્ર રતાંધળો થાય !

એ સદા આનંદમાં રહે છે, પારકાના ભલામાં ચિંત્ત રાખે છે, સારી વાતો સાંભળે છે, સારી કથાઓ સૂણે છે !

ન અતિ ખાય છે, ન ઉપવાસ કરે છે. પોતાની ભૂખની ચિંતા નથી, પણ પેટના બાળકને પોષણ ન મળે તો ?

આખું રાજકુટુંબ રાણીજીને બાળવે છે. રાજાજી પણ કૂલની જેમ એમનું જતન કરે છે. રાજા-રાણી સાથે સલામાં બાય છે, સાથે વનવિહારે બાય છે.

રાજા ને રાણી સિંહાસને બેઠાં છે, ને ખેડૂત મંડળ આવે છે.

ખેડુ કહે છે : ‘મહારાજ ! કારણ કંઈ જણાતું નથી ને ખેતરમાં આ વખતે ધાન્ય સારું પાકયું છે ! કંઈ કારણ વગર જમીનમાં રસકમ વધ્યા છે.’

રાજાજી કહે છે : ‘પુરી થવા જેવું એ પ્રત્યક્ષબીજ્જવામાં હશે, તો રાજરૂપી અવાડમાં આવશે.’

ગોધુળના માલિકો આવીને કહે છે : ‘મહારાજ ! કંઈ નવતર કારણ બિલું થયું નથી, ને ગાયોનાં દૂધ વધ્યાં છે. ચરાણમાં ઘાસ વધ્યાં છે. નવાણે નીર વધ્યાં છે.’

વનપાળકો આવીને કહે છે : ‘આંખા તો એના એ છે, પણ આ વરસે આંખે મોરનો મુમાર નથી. લીંબડે કોરનો મુમાર નથી. વેણીઓ ફૂલથી ને વૃક્ષો ફળથી લૂંબીઝૂંબી રહ્યાં છે.’

નાગરિકો કહે છે : ‘આ વર્ષે ન જાણે કેમ, પણ મુખાકારી સારી છે. મૃત્યુ ઓછાં છે. અકાલ મૃત્યુ તો થતાં જ નથી ! સહુ મંડળો, નિગમો ને શ્રેણીઓનાં મન ઉત્સાહમાં છે ! અમને તો કોઈ અવનવા શુભ જનાવની આ આગાહી લાગે છે !’

રાજા કહે : ‘બધું જ વધતું છે. જોશીઓએ કણું તે પ્રમાણે કોઈ મહાન આત્માના આવવાની આ બધી આગાહીઓ છે. આપણે એનું નામ વર્ધમાન રાખશું.’

રાણી મોં મલકાવીને કહે છે : ‘હા, હા, નામ તો વર્ધમાન જ રાખશું. મારો હર્ષ પણ દિન દિન વધતો રહે છે.’

- પેટમાં ગર્ભ ફરફર થાય છે. માતાને તો ઘડી ઘડી અકળામણ થાય છે; પણ એય મીઠી મીઠી લાગે છે ! ઘડી દુઃખથી વીઝી પડી જાય, વળી ઘડીમાં હમવા લાગે !

એકાએક ગર્ભ ફરફરતો બંધ થયો. માને અકળામણ એકદમ ઓછી થઈ ગઈ !

તનની અકળામણ ઓછી થઈ, પણ મનની અકળામણ એકાએક વધી ગઈ. મનમાં પ્રાગ્નકો પડ્યો કે શું મારા ગર્ભને કંઈ અમંગલ થયું કે ફરફર થતો બંધ પડ્યો !

માતાએ તો વિલાંપ કરવા માંડ્યો ! દૂર દૂર આંખા-
વાડિયામાં કેકિલ ટહુકતો હતો. એ કાનને કર્કશ લાગ્યો.

મલયાચલનો મંદ સુગંધી શીતળ પવન વાતો હતો.
એ દેહને બાળતો લાગ્યો.

રાજાજી ઘણું સમજાવે: ‘રે રાણી ત્રિશલાદેવી ! એવાં
તે શાં અસુખ તમને ઊપજ્યાં ?’ પણ રાણીજીની આંખમાંથી
આંસુ ન અટકે. આનંદને ઠેકાણે શોક પ્રસરી ગયો.

રાણી કહે: ‘અરે, મારાં પૂર્વજન્મનાં પાપ કૂટ્યાં,
રહી તો આપું બને ? આ લવમાં તો મેં કાઢિયું આંખ-
માથું ઢાપાડ્યું નથી, પણ પરલવમાં મેં વનને વિષે અભિ-
જ્ઞાન્યો હશે, કાં પંખીના માળા પાડ્યા હશે, કાં સરોવર ફેાડ્યાં
હશે, કાં તળાવનાં પાણી સૂકવ્યાં હશે નહિ તો આમ બને ?’

રાણીજીનું મુખકમલ કરમાયેલું જોઈ રાજબાગનાં ફૂલ
પણ કરમાવા લાગ્યાં. ચણ ચણતાં સૂડા-પોપટે મોંમાંથી
ઘણ ઠાઠી નાખી. આંગણના મોર એમ ને એમ મોં
ઠાળીને ઊભા રહી ગયા. અરેરે ! ત્રિશલાદેવી જેવી માતા
રડતી હોય, ત્યારે આપણાથી કેમ હસાય ? પશુઓ
યારો છોડી બેઠાં !

રાજમહેલમાં ચાલતાં નાટકો બંધ પડ્યાં. વીણા-
મૃદંગ બાજતાં બંધ થઈ ગયાં !

ત્યાં તો—ન જાણે, આ બધી પરિસ્થિતિ પરખીને કે
શું ?—ગર્ભ ફરક્યો. ભર્યા જળાશયમાં મત્સ્ય હાલે તેમ !

મા હસી પડી !

ત્યાંની દુનિયા પણ હસી પડી !

ગર્ભમાં રહેલા આત્માએ વિચાર્યું :

‘માતાનો પુત્ર તરફ દેવો અજબ પ્રેમ છે ! એમાં દુઃખ એને સુખ લાગે છે ! મૃત્યુ એને જીવન લાગે છે ! સંસારમાં માતાની સેવાથી મોટો કોઈ ધર્મ નથી ! માતાને સુખ જીવજશે, તેમ હું કરીશ ! માતૃદેવો ભવ ! સંસારનો એ પહેલો પાઠ !’

રાષ્ટ્રસ ભણાવે મે સર્વદિન મેદાસી મારં તરફ ।
સ્વપની આજી વપર લિખેલો જુદિતાની મૃત્યુને વરી નય છે

જન્મ-મહોત્સવ

મહિનો હતો. રૂડી ઋતુ શ્રીળ્લ હતી. ચૈત્રનો

શુક્લ પક્ષ હતો. ત્રયોદશીનો દિવસ હતો.

મધરાતનો પહોર હતો.

આમ્રતરુ પર આમ્રફળ લચ્વી પડ્યાં હતાં.

ઠોકિલોએ રાત-દિવસ ભૂલી ટહુકા કરવા માંડ્યા હતા.

વૈશાલીના રાજેબાગમાં જપૈયા ટહુકાર કરતા હતા.

એ વેળા ત્રિશલાદેવીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો, —બહો
રત્નાકરે નકલંકે ભાવી આપ્યું.

શુક્લા ત્રયોદશીનો ચંદ્ર આલમાં ઉબ્બસ ઢાળતો હતો,

પણ બાલે ચંદ્રની ચાંદની અને ચંદનના વિલેપનથીય વધુ
શીતળતા પૃથ્વી પર બ્યાપી રહી. વનસ્પતિઓમાં બાલે
પીચૂપ વરસ્યાં. અંતરમાં બાલે આપોઆપ અજવાળાં પ્રગટ્યાં !

જગતમાં આવા પ્રસંગે સદુચી પહેલો ભગનારો કવિ !
કવિ વધામણી ખાતો કહે છે :

“સખી ! આજ અનોપમ દિવાળી !

પ્રભુ મુખકમળે અમરી ભમરી,

રાસ રમંતી લટકાળી;

સખી ! આજ અનોપમ દિવાળી.

પ્રભુમાતા ! તું જગતની માતા,

જગદીપકની ધરનારી;

સખી આજ અનોપમ દિવાળી !”

કવિ કહે છે : આવા આત્માના જન્મનો આનંદ પૃથ્વી
પર તો ઠીક, હુખિયારા નરકમાં પણ થયો, ને દેવોનો દેશ
તો હલમત્તી લડ્યાં, કે મહામાનવનો જન્મ ક્યાંથી ?

એક નહિ, પાંચ નહિ, પચીસ નહિ, પણ છપ્પન
લિટ્ટુમારીઓ જન્મ ઉછરંગમાં ભાગ લેવા હાજર થઈ !

આઠ અધોલોકમાંથી આવી હતી : એમણે સુતિકાગૃહ
અંભાજ્યું. ઉપ્પલોકમાંથી આઠ આવી : એમણે મુગાંધી જળ
છાંટી પુષ્પ વેયાં. દક્ષિણ પર્વતની કુમારિકાઓએ કળશ લીધા.
પૂર્વથી આવનારી કુમારિકાઓએ દર્પણ લીધાં. પશ્ચિમની
કુમારિકાઓએ વીંઝણા વાયા. ઉત્તરથી આવનારીઓએ આમર
હાળ્યા ! એમ ને આવી એ, બધી જન્મસુંદકારમાં પડી ગઈ.

હંદ્રે માની ગોદમાંથી બાળ-પ્રભુને લીધા.

ત્રણ કદલીગૃહ ને ચાર ચોક રચ્યા, એકમાં બાળા-
રાજને સુગંધી તેલથી અભ્યંગ કર્યો, બીજામાં સ્નાન ને
શરીર પ્રોછણ કર્યું, એકમાં ગોશીર્ષ ચંદન ચર્ચ્યું, પછી
એકમાં સિંહાસન પર મા-પુત્રને બેસાડ્યાં.

ને આ કાર્ય માટે આવનારી કુમારિકાઓએ નાટ્ય, ગીત ને નૃત્ય આદર્યા !

“ સખી ! આજ અનોપમ દિવાળી ! ”

પ્રસંગ એવો છે કે કવિની કલ્પનાને પાંખો આવી છે ! એણે સ્વર્ગને નજર સામે સાકાર કર્યું છે.

રે ! સ્વર્ગના રાજમાં ઠેક ઇંદ્રના દરબારનું સિંહાસન ડાલી બિઠ્યું. ઇંદ્ર સાબરો ખડો થયો. એણે સુધામા ઘંટા વગડાવી. તાબડતોબ સવારી ઉપાડી.

અરે ! પૃથ્વીને માટલે મહાન આત્માએ જન્મ ધર્યો છે. એ ધર્મનાયકના, દેવોને પણ પૂજ્ય એવા એ મહામાનવના આપણે સેવકો છીએ. ચાલો, ચાલો, આપણે પણ આપણા ભોગો સત્કાર-વિનય કરીએ !

દેવરાજ ઇંદ્રને શું ? એક હાકલ કરતાં ઇંદ્રોત્તર હાજર ! વાત વાતમાં મેરુશિખર પર અભિષેક-સ્થનારચાઈ ગઈ. હવે એ મહામાનવને લઈ આવો ! પણ માતાના ખોળામાંથી બાળકને લાવવો કઈ રીતે ? લલ્લેને દેવોનો દેવ હોય, પણ મા પોતાના નવજાત શિશુને એમ કોઈને ન ધીરે !

સલામ અવસ્થામાં, આંખ સામેથી પોતાના બાળને માતા પાસેથી કોણ લઈ શક્યું છે કે આજે લઈ શકે ! પણ સ્વર્ગના સ્વામી પાસે અનેક યુક્તિઓ હતી. એમણે માતાને નીંદર આવી જાય એવો તાકડો રચ્યો. માની આંખ નિદ્રાભારથી ઢળી, કે બાળકને ગોદમાંથી લઈ લીધો.

હવે જારે રજ જામ્યો ! દેવરાજ ઇંદ્ર જાણે એકના પાશ થઈ ગયા બધા લહાવો એને એકલાને લેવો'તો

જન્મ વળતે ત્યા પદ દિરકુમારિકાઓ આવી હટી, તો જન્મોત્સવ માટે અહીં ૬૪ દેવરાજ ઇંદ્રો હાજર થયા

બાળકને અભિષેક કરવા પવિત્ર જલની ધારા કરવા માડી જલધારા તે કેવી ? જાણે જોગના ધોધ જેવી આજના નાયગરાના ધોધ જેવી ઇંદ્રરાજને વિભાસણ થઈ આવી કે આ બાળપુષ્પ આ જળપ્રપાત જેવી જલધારા શે ખમશે ?

ઇંદ્રરાજની શકાને પ્રત્યુત્તર આપતા હોય તેમ બાળ રાજાએ પગનો અગૂઠો પર્વત પર ચાપ્યો ! પૃથ્વી કપી ઊઠી શિખરો ધૂળ રહ્યા !

દેવો એકદમ નમ્ર થઈને ચરણમાં ઢળી પડ્યા, બોલ્યા 'અમે આમાન્ય દેવોએ આપ મહામાનવનો ગહિમા ન જાણ્યો ! માફ કરો !'

કવિ તો કઈ કઈ ઝંપનાના કુવારા ઉઘડે છે આપણે તો આટલેથી જ સતોપ માનીએ !

સુણે હિ માણુ ગગુણ હિ અમણુ ।
રૂપી ગંગુ અવગુપી અસા ।

લેખશાળામાં

કુમાર ચાંદીને ધૂધર ને સોના-

વાટકડીએ રમે છે. આમ રમતા જમતા વર્ધમાન મોટા થયા. મુખ
તો પૂનમના ચાંદ જેવું ! કપાળ અપ્પમીના ચંદ્ર જેવું. વાળ
અમાવાસ્યાની રાત જેવા. આંખો આકાશના તારલિયા જેવી.
સોનેરી ગાલ પર ખંજન રમતાં, ને આંખમાં અંજન ઊલરાતાં.

ત્રિશક્તીનો નાનો કુવર જાણે સહુના હૈયાનો કાર ! એવું
મીઠું મીઠું મલકે, કે આપોઆપ મનડું તેના લણી જેંથાય !
વર્ધમાન કહીને જોલાવતાં સહુ અડધાં અડધાં થઈ જાય !

વર્ધમાન સરખેસરખાં મિત્રોમાંય આગેવાન ખન્યો.
સાત વર્ષે તો એણે સાપને ઉપાડીને દૂર ફેંદી હીથો. પડકાર
કર્યો કે બીક કેવી ! જે બીએ એને સહુ બિવરાવે ! આઠમે વર્ષે તો
કસોટી કરવા આવેલા એક દેવી શક્તિ ધરાવનાર અઘોરીને
તોળા પોકરાવી. સહુને કહ્યું કે અઘોરી કે ઘોરી, દેવ કે શેતાન,
માણસને કોઈ પહોંચી શકે નહિ ! માણસમાં માણસાઈ હોય
તો દેવ પંજુ દાસ થઈ રહે ! એ અઘોરી એને મહાવીર નામ

આપી ગયો. લોકો કહેતાં કે એ સાપ સાપ નહોતો, ને અધોરી અધોરી નહોતો. પુણ્યવાન ને બળવાન લોકોના બળની પરીક્ષા કરવા આ રીતે દેવતાઓ પૃથ્વી પર આવે છે !

વર્ધમાન માતાપિતાના પૂજારી છે. માતાપિતા પણ પુત્રને હથેળીમાં રાખે છે. એમાં પણ માતા ત્રિશલાદેવીનો પ્રેમ કંઈ થવો છે ! સહુ કહે કે સ્ત્રીઓ તો સંસારમાં ઘણી થઈ ને ઘણી થશે, પણ મહાવીરને જન્મ આપનારી ત્રિશલાદેવીથી હેઠ ! દિશાઓ તો અનેક છે, પણ પૂર્વ દિશા કંઈ થવી છે ! સૂરજને તો એ જ જન્મ આપી શકે ને !

યોગ્ય વખતે કુમાર વર્ધમાનને નિશાળે બેસાડ્યા. વાજતે ગાજતે હાથીએ ચઢી, કુવર લેખશાળામાં આવ્યા, ઉપાધ્યાય પાસે બસવા બેઠા. ઉપાધ્યાય કહે :

‘ માતૃદેવો ભવ ! ’

અરે ! વર્ધમાન તો માના પેટમાંથી જ આ પાઠ શીખ્યા હતા. આમાં નહું શું શીખવાનું હતું !

આ વખતે એક વિદ્યા ને વયથી વૃદ્ધ ગ્રાહણ ત્યાં આવ્યો. એ કુમાર વર્ધમાનને પ્રશ્ન પૂછવા માંડ્યો.

વર્ધમાને પણ એ વૃદ્ધ ગ્રાહણના પ્રશ્નોના કડકડાટ જવાબ આપવા માંડ્યા. સાચા અને સહી જવાબ.

સવાલ કંઈ સામાન્ય નહોતા :

વ્યાકરણ જેવા શાસ્ત્રના અઘરા અંધરા પ્રશ્નો હતા.

પણ કુમાર વર્ધમાને તો સાવ સરળ રીતે એના જવાબ આપ્યા ! એ જવાબોમાં જ આખું એક વ્યાકરણ સમાઈ જતું હતું. જેની પાસે કુદરતે આપેલો ભાષાનો વૈભવ હોય, વ્યાકરણ એની પાસે હાથ ભેડતું જ ખડું હોય ને ! ભાષા આત્મા છે. વ્યાકરણ તો એને જાળવનાર યોગિયું છે. !

લેખશાળાનો ઉપાધ્યાય શરમીંદો પડી ગયો. એને લાગ્યું કે આ જ્ઞાનમૂર્તિને જ્ઞાન આપવાનો યત્ન કરવો, એ પોતાની જાતની પોતે મશકરી કરવા બરાબર છે, સૂરજને બતાવવા નાનું કેડિયું ધરવા બરાબર છે. એણે એ પ્રશ્નોત્તરો પરથી જ એક આખું વ્યાકરણ રચી નાખ્યું ! એનું નામ રાખ્યું ‘ ઇદ્ર વ્યાકરણ ! ’

લોકો કહેતા કે એ બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણ નહોતો, દેવરાજ ઇદ્ર પોતે હતા. જે હોય તે. વાત એટલી કે એ ઉમરે પણ વર્ધમાન એટલા જ્ઞાની હતા, કે એમની પાસે ભલભલા ઝાંખા પડી જતા.

વર્ધમાન નિશાળેથી પાછા ફર્યા ! એમની હૈયાઉકલત આગળ બધી નિશાળો નિર્થક નીવડી !

વર્ધમાન તો કેઠા-વિલાવાળા હતા.

ફૂલ પર બ્રમરને મધુ ચૂમતો જોતા, ને વિચારતા :

‘ બસ, માણસે સંભારમાં આ રીતે મધપૂટો રચવો, બેઈએ. ફૂલને ઈન્દ્ર ન પહોંચે, ને બ્રમર ભૂખ્યો ન ગ્દે ! ’

આવડો નાનો બાળક આટલા મોટા વિચાર કરે, એની

અધાને નવાઈ લાગેવી. પણ સંસારના અનેક દીપોને ઝળ-હળતા કરનારી જ્યોત્તિ હમેશાં સ્વરૂપમાં તો નાની જ હોય છેને!

શુરુ કહે : ‘વાહ વાહ ! વિદ્યા ભણવાનો ઉદ્દેશ તો આખરે આરા-નરઆનો વિવેક જ છે ને ! જેની દરેક પણ વિચારની, વિવેકની, ઉત્સાહની હોય, એને નિશ્ચાળનાં બંધન નકામાં છે ! વિદ્યા ગમે તેટલી ચોટી હોય, પણ હૈયાઉક-લતથી હેઠ છે.’

પુરિમા ! તુમમેવ તુમ મિત્ર,
દિ મદિયા મિત્રમણલી ।

૩ આનંદી ! તુ જ તારો મિત્ર છે. ખટાર મિત્રને હાં સોડો !

—આચાર્યજી

જેવો આપણો જીવ એવો બીજનો

વર્ધમાનના દેહ પર જીવાની આવી છે ! મૂછનો દોરો ફૂટું ફૂટું ધઈ રહ્યો છે. બાહુમાં શક્તિ ચમાતી નથી. અંતરમાં ઉન્સાદ માતો નથી ! મુઠોળ અંગ છે. સજ્જ દેહ છે. શરીરના આંધા પરથી ધોડા આથે રથ ચાલ્યો જાય, તોય ગણતરી નથી ! એવી યનગનતી જીવાની છે !

શરીર માત્ર બળવાન છે, એટલું જ નથી, પ્રમાણમુંદર પણ છે. વર્ણ તમાવેલા મુવર્ણ જેવો છે.

વહેલી પડેડે એ બેઠે છે, મજલશાળામાં જાય છે. દેહ તો ધર્મસાધન છે, એને કસવો આદે. નિન્યક્રિયા પનારી વર્ધમાન શિષ્યાશાળામાં જાય છે. ન્યાં વિધવિધ શાસ્ત્ર, શસ્ત્ર ને શિષ્યની રમતો રમે છે. પછી ઘેર આવી દીક્ષાન કરે છે. પછી પાછા શિષ્યાશાળામાં જાય છે, ને સરખેમરણા કુમારે આથે રમતોમાં વડે ચડે છે ! પછી મધ્યાહને કુમાર જોજન થો છે.

એ પછી લાકડાના ઓશિકે મસ્તક મૂકી આરામ કરે છે. વૈશાલીના મુખી સજકુમારો, જીવન મુંવાળું બની ન જાય એ માટે, આવા અનેક કઠોર નિયમો પાળે છે.

મધ્યાહ્ને ઘોડેસવાર બની વર્ધમાન વન-ઉપવનમાં ઘૂમે છે ! શરીર પર પૂરાં શસ્ત્ર છે. પગમાં છળીલી ઘોડી છે. હરણાંના વેગને પણ ઝાંખો પાડે તેવી, દેવવિમાન જેવી ઘોડી છે ! ફર હરિમાળાં મેદાનો પર નિર્દોષ હરણાં ચરે છે. ખેતરોને શેઠે સાબર ને નીલગાય વૃક્ષોની છાયામાં બેસી વાગોળે છે. પણ આ જીવન કનિયના લાથામાંથી તીર ખેંચાતું નથી ! વર્ધમાનને ખેત, વન, ફૂલ, પક્ષી, નદી, પહાડ—બધાં સ્વજન સમાં બાસે છે એમને વેલી પરથી ફૂલ ચૂટવું પણ ગમતું નથી ! એમને ફૂલ કેવળ ફૂલ નથી લાગતાં, મૂળા આત્માઓ બાસે છે.

સહુ જોડીદારો તીર સાંધે છે, ત્યારે વર્ધમાન વિચારે છે :

કેવું મુંઠર આ જગત છે ! પોતપોતાની રીતે સહુ જીવનનું મુખ માણી રહ્યા છે. એ મુખી સૃષ્ટિમાં હત્યાકુ તીર જોડી ઉલ્કાપાત કા જગાવવો ? જીવ તો સહુનો સરખો છે ! જીવનું આપણને ગમે છે, તો એમને પણ ગમતું જ હોય. મુખ આપણને ગમતું હોય, તો એમને પણ ગમે. મરવું આપણને ગમતું ન હોય તો, એમને પણ ન જ ગમે ! જીવન-મૃત્યુ ને મુખ-શાન્તિની બાળતોમાં પણ ને માનવી—અરે ! આ વૃક્ષ,

* એવું જુ નાળિયો સાર, જ ન દિસદે કિંવણ ।

જાની ચવાનો સાર એ છે, કે એ કોઈને ન હોય

—સુવક્ષતાંગ

આ કીટક, આ બ્રમર કે આ કીડી—સહુ સમાન ! તો ભલે એ છવે—મુખે છવે ! આપણું સુખ એવું ન હોવું જોઈએ, જે બીજના સુખને બાધ કરે..

જગતને આપવાનો વર્ધમાનનો આ મોટામાં મોટો ગર્વ !

ખેતરો ને ઝરણાં પર મધ્યા છવાય છે ! ગગનના ઓવારે મારમોના ટોળાં ગાતાં ગાતાં વ્યાધ્યાં જાય છે. ક્ષત્રિય રાજપુત્રો એને તીરથી વીંધી આનંદ માણે છે. વર્ધમાન કહે છે :

‘ જે કોઈને છવન આપી ન શકે, એ કોઈનું છવન લઈ પણ ન શકે. હાથીને મારવામાં બહાદુરી નેંધી; એક કીડીને છવતદાન આપવામાં જ શાબાશી છે. મરણ તો પ્રકૃતિ જ છે છવમાત્રની ! પછી મારવામાં મર્દાનગી શી ! ’

વંશાલીના ગજસરોવર પર વર્ધમાન ધૂમે છે, પ્રભાતી રંગો ને સંધ્યાના આત્મભાગી પડદાની ઝાકમઝોળ નીરખે છે. મરોવરમાં માછલી રમે છે ! છે એને કોઈ ઉપાધિ, આધિ કે વ્યાધિ !

હેવો છવનનો આનંદ !

ત્યાં તો આકાશના અંતરાલમાં ઊડતો બગલો આવી એને ઉપાડી જાય છે.

રે ! છવનનો હેવો વિષાદ !

હુયા ઉકલનવાળા વર્ધમાન વિચારે છે કે છવન હેવું ક્ષણિક છે ! ને છવનમાં મુખ ને વિષાદ કેવાં એક જ દાવની બે બાજુ જેવાં છે !

સરખી હેડીના મિત્રો સાગરની માછલીને પકડવા ગળ-કાંટા લઈને ધૂમે છે. ક્ષત્રિયપુત્રો પારકાને પીડા પહોંચાડનારી રમતોના શોખીન છે. વર્ધમાનને એમાં રસ નથી! એ નિર્દોષ રમતોના રસિયાં છે.

માછલી પકડનારા ઢગળંધ મત્સ્ય પકડે છે; પણ વધુ મત્સ્ય મેળવવાનો લોભ એમને ઊંડા પાણીમાં ખેંચી લાય છે. ત્યાં એમના જેવા જ માંસશોખીન મગરમચ્છ ધૂમે છે! મગરમચ્છના મોંમાં એમનો પગ ચરે છે, ને ચીસાચીસ કરતા એ પાછા લાગે છે!

વર્ધમાન વિચારે છે: વાહ રે જગત! આપણે બીજને આપણા ફંદામાં ફસાવવા માગીએ છીએ, પણ આપણે પોતે ફસાવા તૈયાર નથી! બીજને દુઃખ આપવું આપણને ગમે છે, પણ એ દુઃખનો પડછાયો પણ આપણને ગમતો નથી. ખુદ પોતાના મન સાથે જ આ કેવી છેતરખીંડી!

નગરમાં મોટા મોટા યજ્ઞ ચાલે છે, મોટા મોટા હોમહવન ને મોટી મોટી દાનદક્ષિણાઓ ધાય છે. ધુમાડાથી ગામ ઢંકાઈ જાય છે. મંત્રોચ્ચારથી દિશાઓ ખહેરી થઈ જાય છે! સહુ કહે છે કે આવા યજ્ઞ કર્યે સ્વર્ગ મળે!

યજ્ઞમાં બલિ આપ્યે સ્વર્ગ મળે.

દેવોનું મોં અગ્નિ છે. અગ્નિ વાટે દેવો બલિ લે છે, ને ખુશ થઈ યજ્ઞ કરનારને મનવાંછિત આપે છે!

બલિ માટે બકરાં, ઘેટાં, પાડાનો મુમાર નથી. રખારીના

દશ વાડા ભરાય એટલા જીવ અહીં છે. એ સહુને મારીને અગ્નિમાં હોમવાના ! જેમ વધુ જીવ હોમાય એમ વધુ પુણ્ય !

આવા યજ્ઞો સહુ કરે છે. રાજા કરે છે, મહારાજા કરે છે; શ્રીમંત કરે છે, જેની પાસે ધન હોય એ સહુ કરે છે.

વર્ધમાન તો વિવેકસારવાળા છે. ક્રોધવિદ્યાવાળા છે. ભણેલા તો ઘણી વાર ભૂલે, પણ એ તો ગણેલા પણ છે. એ વિચારે છે :

યજ્ઞ દરેકે કરવો જોઈએ. દરેકે બલિ ચઢાવવા જોઈએ —પણ એ બલિ તો માણસમાં છુપાયેલા પશુતત્ત્વનો બલિ હોય ! આ રાંક પશુઓના બલિથી શું વળે ! ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, મોહ, મત્સર વગેરે કપાયોના ભાવો માણસને પશુ બનાવી દે છે : તેને યજ્ઞ કરીને હોમવા જોઈએ.

યજ્ઞ કરનાર નિર્મોહી, નિરહંકારી, શાન્ત ને સંયમી બનવો જોઈએ. પશુને હોમવાથી 'કંઈ' ન વળે ! સહુને જીવ વહાલો હોય છે, તેમ આ પશુઓને પણ હોય ! બીજ જીવોનો વધ કરવાથી કદી 'પોતાનું' બચું ન થાય; જીલકું એ તો પાપ છે. બીજનાં લોહીથી પોતાનાં પાપ કદી ન ધોવાય. પોતે કરેલાં કર્મ પોતે જ ભોગવવાં જોઈએ.

શરદ ઋતુ આવે છે, રસ્તાઓ પ્રયાણ માટે અનુકૂળ થાય છે, ને દક્ષિણે હિચાર—પડિયાર ખાંધી, જૂથ જમાવી, જુદે નીકળી પડે છે; જર માટે, જમીન માટે, સ્ત્રી માટે એવાં જુદા જમાવે છે, કે લોહીની નદીઓ વહે છે ! એવાં જુદામાં માણસ માણસ રહેતો નથી ! કસાર્ધની જેમ એ અન્યને મારે

છે-કાપે છે ! ને પોતે પણ ચોમાસાના ફૂદાની જેમ ગરે છે.

ક્ષત્રિયો કહે છે કે લડવાનો અમારો ધર્મ ! લડતાં મરણું તો સ્વર્ગ મળશે; છતાં તો શત્રુની સંપત્તિ, શત્રુનું રાજ ને શત્રુદેશની સુંદર સ્ત્રીઓ મળશે !

વર્ધમાન વિચારે છે :

અરે ! આ લોકો એક જ વાત વિચારે કે જેવો આપણો હવ છે, તેવો સહુનો છે; જેમ આપણને હવણું ગમે છે, તેમજ સહુને હવણું ગમે છે, તો દુનિયાનો એકો પાર થઈ જાય. આપણને કોઈ મારે-કાપે, આપણું કોઈ જળરજ્જીથી પડાવી લે એ જેમ આપણને ગમતું નથી : એમ કોઈને પણ ન ગમે ! આ લોકો તો સળગેા નળગાને ખાય તેવી છે. નળગેા સળગેા થાય એટલે એ બીજા નળગાને ખાય, તેવી તેમાં રચના છે. મોટું માછલું નાનાને ખાય-તેવો આ ધાટ છે ! આમાં દુનિયામાં શાંતિ ક્યાંથી જન્મે ?

ગમે વર્ણના વાડા પથરાયા છે. ક્ષત્રિય હુકાર કરીને કહે છે કે રાજ કરવાના અધિકારી અમે ! તમ પ્રાક્ષણ, વૈશ્ય ને શૂદ્રને રાજ સાથે કંઈ લાગેવળગે નહિ !

પ્રાક્ષણ કહે છે, કે યજ્ઞ-યાજ્ઞ, યજ્ઞ-પાઠનના અધિકારી અમે, શાસ્ત્ર પર અમારો હક. તમે ક્ષત્રિય, વૈશ્ય કે શૂદ્ર એમાં શું સમજો ?

†સચ્ચે જીવા વિ રુદ્ધન્તિ, જીવિકં ન મરિગ્જિત ।

ખંધા' જીવોને જીવણું વધાણું છે મોત કોઈને વધાણું નથી.

—શુનકૃતાંગ

વૈશ્ય વિચારે છે કે અમારે રાજ સાથે કંઈ નહિ, શાસ્ત્ર સાથે લાગેવળગે નહિ; કમાવું ને ધન ભેગું કરવું, એ અમારો ધર્મ !

શૂદ્રની તો કોઈ સ્થિતિ નથી ! મહુની સેવા કરવાનો, નગરેબહાર રહેવાનો ને ગંદકીમાં સબકથા કરવાનો એનો ધર્મ !

અને આ ધર્મના લાગ તો જુઓ ! મૌનો નોખો નોખો ધર્મ, પણ માનવનો ધર્મ એ કોઈનો નહિ !

વર્ધમાન વિચારે છે કે આ વાણ જધા ખોટા ! એકને જન્મ માત્રથી ઊંચો ને નીચો ગણવો, એમાં પણ હિંમત છે. માણસ પોતાનાં કર્મથી મોટો-નાનો લેખાવો ભેઈએ.

જે માંચો શૂરવીર તે ક્ષત્રિય; પછી બલે ગમે તે વર્ણનો હોય.

જે ભણે-ભણાવે તે બ્રાહ્મણ; પછી બલે ગમે તે નાતનો હોય.

એમ જે વેપાર કરે તે વૈશ્ય.

જે મેવા કરે તે શૂદ્ર.

શૂદ્ર પણ બળી શકે ને બ્રાહ્મણ ધઈ શકે. ક્ષત્રિય પણ બળીને બ્રહ્મપદ પામી શકે. પ્રયત્નની બલિદારી છે. પ્રયત્ન કરનારને કશુંય અપ્રાપ્ય નથી. માણસમાત્ર મમાન રહેવા ભેઈએ ! મમત્વ એ જ ધર્મ.

શ્રીઓની સ્થિતિ પણ એવી. પુરુષની એ દામી ગણાય. એને સ્વતંત્રરીતે જીવવાનો કોઈ અધિકાર નહિ. શાસ્ત્ર એનાથી

વંચાય નહિ ! પોતાના પગ પર ઊભા રહેવાય નહિ ! બાલ-
પણુમાં બાપ બાળવે, યુવાનીમાં પતિ ને બુઢાપામાં પુત્ર !
એનાથી માધ્વી થઈને પણ ન રહેવાય !

વર્ધમાનને આ પણ ભારે અન્યાય લાગે છે ! એમને
વિવેકદીપ જગતનાં આવાં અંધારાંને જોઈ વળે છે !

વર્ધમાનના દિલમાં લાગ્યા જ કરે છે, કે શક્તિ,
બળ, તાકાત લલે ગમે તેટલાં મોટાં હોય, પણ દયા અને
પ્રેમથી વિશેષ મોટાં નથી. સસારમાં પ્રેમ ને દયાનું સામ્રાજ્ય
જમાવું, તો જ જીવતરનો કંઈક અર્થ સરે !

માણસ શુભાર્થીને બાંધન ગણે છે, પોતે છૂટવા માગે
છે : ને બીજને બાંધવા માગે છે. આ કેમ બને ? લેવાનો
ને દેવાનો ગજ જુદો ન ચાલે. તમે પ્રેમ ચાહતા હો, તો
તમે પ્રેમ આપો. તમે સુખિત ચાહતા હો, તો બીજને
સુખિત આપો.

આમ અંતરમાથી પોકારો આવ્યા કરે છે : પૃથ્વીને
પ્રેરક બનવાના, સૂતેલાને જગાડવાના.

ન વિ મુહિર્ણ સમજો, ન ઓકારેણ વમજો ।

ન મુનિ રણ્યાસેણ, કુસત્રીરેણ જ તાવસો ।

માત્ર મૂઠાવાથી શ્રમાય થનાર નથી,

આમકાજ બાજીવાથી બાદાણ થનાર નથી

અગ્ન્યયા રહેવાથી મુનિ થનાર નથી,

વડાલ પહેનાથી તાપસ થનાર નથી

બેઠાં બેઠાં તું તારે જે કરવું હોય, તે કર ને ! મન ચંગા તો કથરાટમાં ગંગા.’

‘મિત્રો ! હું સુગવડિયો ધર્મ પાળનાર નથી, મન એવું મુળશીલિયુ હોય છે, કે જરા કદ સહન કરવાનું આવે, કે તર્ક નેં દલીલોના કાંટા રસ્તામાં વેરવા શરૂ કરે. મારો શહ નક્કી છે. તર્ક કે દલીલો કે છટકબારીઓને એમાં સ્થાન નથી.’

‘વર્ધમાન ! અરણ્યમાં આપણા માટે કંઈ કોઈ રાંધીને બેઠું હોતું નથી ! ચામડાની આ ઝૂપડીમાં આગ લાગશે ત્યારે શું કરીશ ? ભૂખતરસ શે વેઠાશે ?’

‘મિત્રો, તમને મહુને એક બ્રમણ છે, કે ખાધાપીધા વિના કેમ જિવાય ? મારે એ જતાવવું છે, કે ખાધાપીધા વિના જિવાય છે, મુખે જિવાય છે !’

‘વર્ધમાન, તારા વિચારો ઊંચા છે. પણ રાજમહેલોમાં ચોપેડું આ શરીર અરણ્યના ટાડ-તડકા કેમ વેડી શકશે ?’

‘મારે એ જ કરી જતાવવું છે. હવનને માપવાનો મારો ગજ ભુલો છે. હું માનુ છું કે ભૂખ-તરસ, દુઃખ-દરિદ્રતાથી શરીરને જેટલું તપાવીએ, એટલું એ તેજસ્વી થાય છે. મારીનો ઘટો નિંલાડના ચેક-તાપ પછી કેવો કાર્યક્ષમ બને છે !’

‘વર્ધમાન ! ન્યાં પગે ચાલવું પડ્યે, આપ-વીંછીનું રહેઠાણ પાંચે સવું પડ્યે. વાઘ-વડુ તારું મુક્તિન મંગળ ખાવા આંટા-દેરા માર્યા કરશે ! અન્ન પી બોમ, અપરિચિત ધરતી ! આપતું દરીએ એનું દોષ નહિ જાં ?’

‘મારા સાહસને કોઈ સંદેહ નડવાનો નથી. તમે સગવડને સુખ માનો છો; હું હાથે કરીને જીવી કરેલી અગવડમાં સુખેથી જીવીશ. આત્માના ધર્મને ઉભળવા હું મારા દેહને તપ ને સંયમની લઠ્ઠીમાં ચોકીશ. એ લઠ્ઠીમાંથી એક એવું રસાયન શોધવા માણું છું, કે જે મારું અને જગતનું કલ્યાણ કરી શકે. એને પ્રાપ્ત કરનાર રંકને પણ, ચક્રવર્તીને અલભ્ય એવી શાંતિને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય.’

‘ત્યાં માળાપ, ભાઈભાંડુ, મિત્ર-સ્વજન ક્યાંથી મળશે ?’

‘જે વસ્તુ અલિપ્ત છે, એનો મોહ નિરર્થક છે. માળાપનું છત્ર સદાકાળ માથે રહેશે, એવી ખાતરી આપતા હો, તો હું વિચાર કરું. મિત્રો ! જે નાશવંત છે, એની ચિંતા ન કરો ! જે અમર છે, એની શોધ માટેનો મારો શહ સરળ કરો ! મિત્રદાવે મારી આટલી માગણી છે.’

આ પછી મિત્રો કંઈ ન બોલ્યા; માત્ર નમન કરીને ચાલી નીકળ્યા. માતા ત્રિશલા પાસે આવી, પોતાની હાર કબૂલ કરીને એ જીભ રહ્યા, ને બોલ્યા :

‘માતા ! વર્ષમાન અન્ય રાજકુમારોની જેમ નાનીશી દુનિયાનો જીવ નથી ! અમે એને તર્ક, દલીલ કે બીજા કોઈ ભયથી જીતી શક્યા નથી, બદલે અમારી હાર સહર્ષ કબૂલ કરીએ છીએ.’

‘હું એના કલ્યાણમાર્ગને બરાબર પિછાણું છું. હું પણ એના માર્ગનો કંટક થવા માગતી નથી. છતાં ભાઈઓ ! દુનિયાના સહુ દિલોમાં માતાનું દિલ વિચિત્ર છે !’ ત્રિશલા મહાવીર-૪

દેવીએ વર્ધમાનના મિત્રોને જવાબ દેતાં કહ્યું, 'હું એને તમારી જેમ તર્ક, દલીલ કે શબ્દજાળથી સમજાવવા નથી માગતી. માતાના હૈયાની ભાવાથી હું એનું અંતર પિગળાવવા ઇચ્છું છું.'

રાણી ત્રિશલા સીધેસીધાં પુત્ર પાસે પહોંચ્યાં. પુત્ર તો જોગીનું હવન હવે છે. એણે રાગમાં વિરાગની ભાવના ખટી કરી છે. માતાને જોતાં જ પુત્ર ભિંસો ધઈને માતાને ચરણે પડ્યો.

‘મા, તને વાંડું છું.’

માતાએ જીવાન પુત્રને નાના શિશુની જેમ પંપાળ્યો, બાથમાં લીધો, કેશ સૂંધ્યા. અનેક પ્રકારની આળપંપાળ કરવા માંડી. પણ માતા કંઈ જોડતી નથી, જોડવા જાય છે પણ એનાથી જોડતું નથી. એનાં કમળદળ જેવાં લોચનોના છેડા લીના બની જાય છે.

આ જોઈ વર્ધમાન બ્યાકુળ થઈ જાય છે, વિચારે છે : શું જનનીને મારાથી કંઈ સંતાપ થયો ?

‘એ પૂછે છે : મા ! મા ! શું મારાથી કંઈ અપરાધ થયો ?’

‘જેટા ! તું અને અપરાધ ? ચંદન અને ઉખ્ખુ ? બને જ કેમ ? પણ આજ જે વચન માગવા આવી છું. આપીશ ?’

‘માતા ! આ સંપૂર્ણ હવન જ તમારું હોય ત્યાં માગવાનું શું ? ને આપવાનું શું ?’

જે બાજુ પર માલીકરો સામસામે બેઠાં.

‘જેટા ! વચને આપ, પછી કહું !’

‘આમ્મું, મા !’

‘મા ! હું માતૃભક્ત મહાવીર છું.’

‘વત્સ ! તારા પ્રેમમાં તો કોઈ વાતની ખામી નથી. તું માતૃવત્સલ, પિતૃવત્સલ, બંધુવત્સલ, કુટુંબવત્સલ, કુળવત્સલ, સાથે સાથે હું એ પણ બાળું છું કે તું જગવત્સલ છે. જગતના તમામ જીવો તરફ તને ભારે કરુણા ને પ્રેમ છે, એવી મા નથી, કે તને ઘરના ઘેરામાં પૂરી રાખવા માણું ! જગવત્સલ પુત્રની મા બની, જગજગનની બનવાની મને પણ ડાંશ છે. પણ અમે માળાપ છીએ. અમારે તારી સાથે જળનીનની પ્રીત છે. ગમે તેવું માછલું જળ વિના જીવી ન શકે. મમે થોડા દહાડાનાં મહેમાન છીએ. એવું ન બને કે તું બા ને અમે જૂરી જૂરીને મરીએ. માટે બે વચન માણું છું !’

‘મા ! તમારે વચન માગવાનું ન હોય; તમે તો આરા આપો ! હું માતૃભક્ત મહાવીર છું !’

‘જેટા ! એક વચન એ કે તું લગ્ન કર ! લીલી વેઠ
બેઠને અમે જઈએ.’

‘આપ્તું !’ વર્ષમાને લેશ પણ ખચકાયા વગર કહ્યું
બહુ એણે મન સાથે અગાઉ નિર્ણય કરી લીધો ન હોય !

‘ખીજું વચન એ કે અમે જીવીએ ત્યાં સુધી તારે
રાજત્યાગ ન કરવો ! અમારી આંખ સામે રહેવું.’

‘ભલે, એમ જ થયે મા ! જળમાં કમળ રહે, એમ
મને જીવતાં આવડે છે !’

‘વત્સ ! તારે માટે અનેક કહેણ આબ્યાં છે. પણ એમાં
સર્વોત્તમ વસંતપુરના સમરવીર રાજાની પુત્રી યશોદાનું
છે ! રાજકુમારી યશોદા રૂપનો નિધિ છે, ગુણનો માગર છે !’

‘રાજકુમારી યશોદાને કહ્યું છે, ને કે આ તો માળાનું
પરદેશી પંખી છે ? બિડવા લાગે ત્યારે અફસોસ ન કરે !’

‘કુમારીને બધી વાત કહી છે. એણે કહ્યું કે માતાજી !
ચિંતા ન કરયો. સાથે ઉડાયે તો બિડીશ, નહિ તો માળો
સાચવીને બેસી રહીશ. હું તો પરાક્રમીનાં પગલાં પૂજનારી
નારી છું !’

‘તો માતાજી ! તમારું મન રાજી ગ્હે તેમ કરો ! મારું
પહેલું તીર્થ તમે છો !’

જહા પોમ જલે જાય, નોવલિણ્ડ વારિણા ।

કમળ જળમાં જન્મે છે, છતાં જળથી લેવાનું નથી

—ઉત્તરા

ધન્ય યશોદા, તને !

દ્વિતીયકુંડગ્રામ એક વાર વાઘ

। ગીતથી શું જી કીધું. ધોળ-મગળ ગવાયાં. આંગણે
ગોળી પુરાઈ.

ટોડલે ટોડલે તોરણ બધાયાં ને મદિરે મદિરે શંખ
ફાયા. મણિ-માણિકના ધંલ રોપાયા. માલી-પરવાળાંની
પોરી રચાઈ.

વર્ધમાનકુમાર કુમારી યશોદા સાથે પરણી જિતયાં !
એમનું સુખી દાંપત્ય કેવડાની જેમ મહેકી રહ્યું, ને નાઈ-
શૂઈની જેમ ખીલી કીધું !

સંસારનો વેગવંત પ્રવાહ એકદમ આગળ ધપ્યે જતો

હતો. આંખ ઉઘાડીને બંધ કરીએ, એટલામાં તો વર્યો વીત ગયાં ! વર્ધમાન કુંવરને ત્યાં પારણું બંધાયું. પારણામાં નાગર વેલ જેવી દીકરી જૂલી રહી ! પ્રિયદર્શના એનું નામ ! એ દીકરી પણ મોટી ધર્મ, ને યોગ્ય ઉમરે જમાલિ નામન રાજકુંવર સાથે એને પરણાવી. સંચારનો કમ છે ને ? દીકરી ને ઘેર દીકરી પણ પારણું જૂલી રહી.

મહાવીરનો ગૃહસ્થાવાસ ધન્ય બની રહ્યો. માતાપિતા આ બધું ભરી આંખે નોંઘી આનંદના જૂલે જૂલી રહ્યાં.

પણ માણસનું મન કોણ જાણી શક્યું છે ! મહાવીર જળકમળનું—અંતરથી અજગું અને નિરાગું—જીવન જીવી રહ્યા હતા. બહારથી દુનિયાના રસમાં મસ્ત કેખાતા, છતાં અંતરથી સાવ અજગા હતા.

મહાવીરના દેહદ્વાર પર મુગ્ધ તરુણાવસ્થા આવીને ખડી છે, પણ એ તો સાવ નિષ્કંપ છે. વંદોળિયો નાનાં ઝાડવાંને ધુમ્મસે, પણ ઘેઘૂર વડલાને તો સ્પર્શીને જ ચાડ્યો જાય.

વર્ધમાનના મનમાં એક અજબ સિતારી સતત વાજ્યા રહેતી. ખાતાં—પીતાં, બિઠતાં—બેસતાં, કોઈ પણ કામ કરતાં એમને ત્રણ વાતોના રણકાર સંભળાતા.

‘હું કોણ છું ?’

‘શું કરવા આવ્યો છું ?’

‘મારે શું કરવાનું છે ?’

ત્રણ શાનના ધારક વર્ધમાન જીવાનીમાં જ શાન-વૃદ્ધ બની ગયા. શાસ્ત્રશાખ્યું સો વર્ષનું આયુષ શોગવનારમાં

પણ આટલી તીવ્ર જ્ઞાનેષણા નહોતી જોવાતી.

એ વિચારે છે: નિહાળે છે: દિગ્દિગ્નન્તમાં પડ્યા પડે છે: શોકના, મોહના, વિલાપના ! યુદ્ધના, ચોષ્ટિતની તૃપાના !

સુખ માટે ઝાંવા મારતું જગત દુઃખી દુઃખી છે : બહારથી સુખી લાગતા જીવ જેવો અંતરથી વલોપાતી જીવ કોઈ નથી. માણસ બધે દંભ પર જીવે છે.

રાજા યુદ્ધમાં પડ્યો છે, અંતઃપુરમાં ગૂંથાયો છે. ધર્યંત્રો એની માનવતાને ખાઈ ગયાં છે. છલમપંચાએ એને માનવીના હૃદય ઉપર શ્રદ્ધા રહેવા સીધી નથી ! રાજા રક્ષક રહ્યો નથી, ભક્ષક બન્યો છે. એના ખંને લોક બગડે છે.

યુદ્ધ તો અહીં બધે સદાક્રાળનાં થઈ ગયાં છે. સીમાડાઓ સદા રક્તથી બધાવા લાગ્યા છે. એક રાજા ધીમ રાજાનો દુશ્મન છે. માતા વસુંધરાના ખંડ અંડ કરીને, બધે વેપારીઓની જેમ, એનાં હાડમાંસ ત્રાજવે તોળવા બેઠા છે !

દેશનું, રાષ્ટ્રનું, માંતનું, કુળનું, સત્તાનું—એમ બતબતનું અભિમાન માનવ માટે શાપરૂપ બન્યું છે. અનાથ વિધવા ને નિરાધાર બાળકો ને અપંગોથી જગ આખું જીલરાઈ રહ્યું છે.

સાચું સુખ ક્યાંય નથી ! દુઃખનો કોઈ સુમાર નથી.

માનવીને જીવનના અંત સુધી સંસાર રંગમાંથી છૂટવાનું ગમતું નથી. વૃદ્ધાવસ્થા આવીને ગરદને પકડે છે ! વરુની જેમ છીંકોટા નાખતો લડવૈયો, પેટાની જેમ મૃત્યુ લાણી ખેંચાઈ બાય છે ! મૃત્યુ વખતની એ બહાદુરની કરુણ નિરાધાર ચીસો અનુકંપા જન્માવે છે.

પંડિતોએ વિદ્યાને વિવાદનું શસ્ત્ર બનાવ્યું છે. લડવૈયા દેહને હથે છે, તો આ પંડિતો માનસિક હત્યામાં મગ્ન બન્યા છે. એમને ખીજે નાનો ને પોતે મોટા, ખીજે નીચ ને પોતે ઉચ્ચ, એમ માણસને તોળાતોળ કર્યા વગર ચેન નથી ! ખીજા મૂખ ને પોતે ડાહ્યા એમ આઘાત-પ્રત્યાઘાત વગર શાંતિ નથી !

પંડિતોએ વિદ્યાને વેપારની-આણવિકાની ચીજ બનાવી છે. કદ્યાણની હેતુભૂત વિદ્યા; એ જ વિદ્યા એમના સર્વસ્વની હરનારી બની છે ! આત્મસંપદાને લૂંટનારી બની છે !

વૈશ્ય ધનસંપદાનો સંગ્રહનારો, તોય એની ભૂખ કદી ભાંગી નથી. એ સદા અજંપામાં સૂએ છે, ને અજંપામાં જાગે છે ! એનું મન એ છે, કે જગત આપાતું ધન, સુવર્ણ, પશુ, હું મેળવી લઉં. ચોરમાં અને એનામાં શાબ્દિક સિવાય વિશેષ ફેર રહ્યો નથી !

શ્રી કામવાસનાની દાસી બની રહી છે. એ શણગાર સજે છે, પણ એના ચિત્તમાં આનંદ નથી. એ હસે છે, પણ એને મુક્ત હાસ્યની સ્વતંત્રતા પણ નથી. મુક્તિ એની નથી ! શાસ્ત્ર એનાં નથી ! ધર્મ એને નથી !

શૂદ્રોની તો કોઈ ગતિ નથી. કમોત એમની મુક્તિ છે. કુલવન એમનો સંસાર છે. એઠવાડ એમનું ભોજન છે. હીનતા એમનું આભૂષણ છે !

શસ્ત્રો છે, હત્રિયો છે—છતાં સર્વત્ર ભય પ્રસરેલો છે.

વિદ્યા છે, પંડિતો છે—છતાં સર્વત્ર અજ્ઞાન ને પાપાચાર પ્રસરેલો છે.

‘ધન છે, ધનિકો છે—છતાં ઐછતની અછત લાગ્યા કરે છે।

સ્ત્રી છે, ભોગ છે, વાસના છે—છતાં અતૃપ્તિ ઘરઘરની વાત બની છે.

વર્ધમાન વિચારે છે કે આ બધાં સુખનાં સાધનો છતાં દુઃખનાં નિમિત્ત બન્યાં છે।

એવું કયું દિવ્ય રસાયન શોધું કે આ બધામાં પરિવર્તન આવે ! ત્યાં કોઈ રંક ન હોય, રાય ન હોય; ઉચ્ચ ન હોય, નીચ ન હોય. દુઃખી ન હોય, હરિદ્રી ન હોય. ગા વાળે એ ગોવાળ—એવો ઘાટ હોય. પ્રીતિનું એક મહાઝરણુ સહુને પમાળતું વહેતું હોય.

એ શોધ એ મારા જીવનનો મહાન ઉદ્દેશ !

આ વિચારોમાં વર્ધમાનની નિદ્રા નિદ્રા નથી રહેતી, જાગૃતિ ને વિચારની પજો બની બસ છે। જગતની જે રાત્રિ, એ વર્ધમાનનો દિવસ બને છે।

વહાલસોયી ખત્રી યશોદા ને પુત્રી પ્રિયદર્શના સાથે સ્ફરતા-ફરતા વર્ધમાન ભર્યા જગતમાંથી જાણે એકાએક ખોવાઈ જાય છે ! થોડી વારે એકદમ આવધાન બની જાય છે, ને જાહે છે :

‘ સંસારના આ ઝંઝાવાતોમાં—

‘ ભય અને દ્રેવના દોષોથી જે નિવૃત્ત છે,

‘ એ જગતના સાચા મહાવીર છે !

‘ એ પોતાના વહાલસોયા જીવની જેમ

‘ અન્યનો જીવ અન્યને પણ વહાલો માને છે !

‘આમ માની કોઈના પ્રાણનો નાશ કરતા નથી!’*

પતિની આવી વાતોને યશોદા સાંભળી રહે છે. સમજ નથી પડતી, પણ પતિના અજાણને સમજે છે. એ સ્વામી હેતથી ઘણી વાર સમજાવે છે ! નિદ્રા લેવા વીનવે છે ! પણ શામ એના એ ! હૃદયનો રંગ એમ કંઈ છુટે ! ઘડી પહે પોતાના મુક્ત હાસ્યથી રાજમહેલને કિલ્લોલિત કરન વર્ધમાન વળી કોઈ જિંડી આંતરગુફામાં પ્રવેશી જાય છે !

યશોદા એમને ઠંડોળે છે.

વર્ધમાન સાવધ થતા કહે છે :

‘યશોદા ! પાણી હોત તો શેકી લેત,

જીવાની શેકી શેકાવી નથી.

જરા ને મૃત્યુ એના દ્વાર પર ખડા છે !

‘આજે ખીલેલું ફૂલ કાલ મુખી નહિ રહે !

‘સાંજના તડકાની જેમ,

‘જિંદગી અસ્ત થતી જાય છે !

‘જીવનને નિત્ય-વહેતું ઝરણુ ન માનવી !

‘પર્વત પરથી સદા પ્રપાત પડતો નથી !

‘હવાના ઝોકાની જેમ

* સર્વે જીવા વિ દચ્છન્તિ, જીવિત્તં ન મરિચિતં
જપા જ્ઞાને જપ્તમ્ હમ્ એ. કોઈને મોત પસંદ નથી.

સર્વે અચ્છન્તદુઃખાય, અમો સર્વે ન દિસ્યામ ।

જપા જ્ઞાને દુઃખ અગ્રિય છે, માટે કોઈને એમને ખીડા ન પહોંચાડવી

- ‘ જિંદગી બે દિનની છે.
 ‘ યશોદા ! જે રાત વીતી ગઈ, ‘
 ‘ એ હવે પાછી આવવાની નથી !
 ‘ વીતી ગયેલી રાતનો અફસોસ નકામો છે !
 ‘ પણ આવતી રાતની ચિંતા અનિવાર્ય છે.*
 ‘ અધર્મની રાત,
 ‘ એજે ગઈ સમજ !
 ‘ મુધર્મની રાત
 ‘ સફળ થઈ સમજ !’

વ્યાકુળ વર્ધમાનને નીરખી પતિપરાયણા યશોદા કહે છે :

‘ સ્વામી ! આકાશમાં લાખ તારાઓ છે, પણ પૃથ્વી પર તો ચંદ્રમાનો જ પ્રકાશ પથરાય છે. દુનિયા પુરુષોથી ભરેલી છે : પણ મારા આરાધ્યદેવ તો તમે એક જ છો. મારો ત્યાગ આપને સુખી કરી શકે, તો એ ત્યાગ મારો ધર્મ બનશે. સીતાએ રામને લજ્યા, એમ હું તમને સદાકાળ લજીશ.’

વર્ધમાનને સુશીલ પત્ની પર વહાલ છૂટે છે : એ પ્રેમભરી

જા જા વચ્ચદ રણી, ન સા પઢિનિયતરે ।

ધમ્મ ચ વુલમાગસ, સફળ અન્તિ રાદ્રામે ॥

—ઉત્તરકાવ્ય

જગ જાગ ન પીડેઈ, વહી જાવ ન વડ્ડઈ ।

જાવિદિયા ન હાવતિ, તાવ ધમ્મ સમાયરે ॥

—દશવૈકલ્પિક

આનીમાં બોલે છે :

‘કેનો ત્યાગ ? યશોદા !

‘મમત્વનો-મારાપણાનો ?

‘મારાંનો ત્યાગ જરૂરી છે, એ કરતાંય

‘મમત્વબુદ્ધિનો ત્યાગ વિશેષ જરૂરી માનું છું. &

‘હું તારો હોઈને તારો નથી. સંસાર આપણો હોઈને આપણો નથી: એ બુદ્ધિ કલ્યાણ કરનારી છે.

‘આવો માણસ સંસારમાં સાચો રાહ જોઈ શકે છે.’

વર્ધમાન વળી વિચારમગ્ન બની બાંધે છે. યશોદા મહાન પતિની મહાન ભૂમિકાને સમજનારી છે. પતિનાં સ્વપ્નોમાં એ રાથે છે. પતિના જેવી ગરુડપાંખે એ ઊડી શકતી નથી, છતાંય પૃથ્વી પર રહી રહી એ પતિને અનુસરવા મથે છે !

પતિ જન્મતા નથી. પત્ની જન્મતી મંથી !

પતિ અંગરાગને અડતા નથી. પત્ની એને જોવા પણ ઈચ્છતી નથી !

પતિ રાજવૈભવથી વિમુગ્ધ રહે છે : યશોદા સાધવીભાવ સેવે છે ! એ મહાન નારી આત્મવિક્ષેપનનું મૃત લઈ બેઠી છે.

વર્ધમાન પત્નીના પૂર્ણિમાના પૂર્ણ વિકસિત ચંદ્ર જેવા અુપને મ્લાન થયેલું જોઈ કહે છે :

‘યશોદા !

જે મમ્મદ્ ભમદ્ જહાદ્, તે જહાદ્ મમદ્દિ જં ।

જે મમત્વ ભાવનો ત્યાગ કરે છે, તે મમત્વનો પરિત્યાગ કરે છે.

—આચારાંગ

‘સંસાર સમુદ્ર છે.

‘શરીર નાવ છે. આત્મા નાવિક છે.

‘મહાપિંચો સંસારને એ નાવથી તરે છે !

‘એ નાવને સલાળ !

‘એ નાવિકને જગાડ !’*

યશોદા કહે છે : ‘શું તમે જગતને મૃત્યુથી તારશો ?’

વર્ધમાનકુમાર જવાબ વાળે છે :—

‘જરૂર ! મૃત્યુને જ છેદ ઉડાવી દઈશ !

‘ન રહેશે વાંસ, ન ઝળશે વાંસળી !

‘અજ્ઞાની છવો પળે પળે મરે છે !

‘જ્ઞાની છવો એક જ વાર મરે છે !x

‘મેં મૃત્યુના ગારણનો માર્ગ શોધ્યો છે !

‘મૃત્યુ મરી ગયું, પછી કોણ મરશે ?’

યશોદા કહે છે : ‘એ શી રીતે થશે ? મૃત્યુને કોણ
રી શક્યું છે ?’

‘મૃત્યુ ધર્મથી મરે છે !’

યશોદાનું મન તુલિત પામે છે. એ કહે છે : ‘નાથ !

*સરીરમાંનું નાવ તિ, જીવો યુચ્ચર નાવિઓ .

શરીર નાવ છે છવ નાવિક છે —ઉત્તરાધ્યયન

xચાલાળ અવ્યય તુ મરણ અસદ મરે .

ચરિયાળ સસામ તુ, અઘોસેળ ચદ મરે ॥

10-અજ્ઞાની છવોનું વારંવાર ૩ થી વાર છે પરિતોનું મરણ એક જ વાર થાય છે
—ઉત્તરાધ્યયન

તમારું સુખ જગતના સુખમાં છે. મારું સુખ તમારા સુખમાં છે ।’

‘યશોદા ! કેવી મહાન પત્ની તું છે ! તારા શ્રીભાગ્ય કરતાં જગતના સૌભાગ્યની તને વધુ ખેવના છે. રે ! સંસાર કડવો વખ ઘઈ જાય, સંબંધ બધા ખાટા ઘઈ જાય, અંગ બંધાં ખોટાં પડી જાય, પછી સહુ સંસાર છોડે એવો હું નથી, હું તો સંસાર મીઠો હોય ત્યારે જ એને છોડવા માગું છું ! અને તેય નાસીને, કે ભાગીને નહિ ! પ્રાતઃકાલનો સૂર્ય આખો દિવસ પોતાનું કાર્ય પૂરું કરી જેમ સાંજે ચાડ્યો જાય છે : સંસાર એનો શોક ધરતું નથી : કારણ કે ફરી નવી આશા ને તેજ સાથે એ જિગવા જાય છે ! એમ હું જવા માગું છું. ’

‘જેમાં તમે રાજી, એમાં હું રાજી ! મારું લૌકિક સુખ જોઈને રાજી એવી હું પામર નારી નથી. હું મહાવીરની મત્ની છું, સ્વામી !’

‘ધન્ય યશોદા, તને !’

अथा मित्तमग्निं च, दुष्णद्वियं सुष्णद्वियं ।
सुभार्ज परं यादनासे आत्मा गितं च,
कुर्भार्ज परं यादनासे आत्मा राखं च ।

—ઉત્તર અધ્યયન

[૧૧]

ભરત જેવા ભા

એ દિવસોય વહી ગયા. નદીનું જળ, સમયનો પ્રવાહ ને માણસનું આયુષ્ય કયે દિવસે થંભ્યા છે, કે આજ થંભે ! એ તો સતત વહ્યાં જ કરે છે, ને એ વહેણ જગતને તાણું ને તાણું રાખે છે ! એ વખતના પરાકર્મી પુરુષો સાથે સૂઈ દેહ ન તજતા. દેહની કાર્યશક્તિ અદ્ય થાય, હૈયાધારણ ઘટી જાય, જીવનના બધા ધર્મ અદા થઈ જાય ત્યારે હાથે કરીને મોતની સજ્જા પાથરતાં.

કોઈ પ્રિયજન પ્રવાસે સંચરતો હોય તેમ, એ સહુની વિદાય માગતા, સહુની સાથે જામતખમીયાં કરી લેતા, ને પછી અનશન કરી શાંતિપૂર્વક પ્રાણત્યાગ કરતાં.

योगેનાન્તે તનુત્યજ્યામ્ । આ મૃત્યુ માંગલિક લેખાતું. ગોપ્રના શબ્દો ત્યાં ખેલાતા નહિ. મિથ્યા માયાનાં ધમ્મર-
i ધૂમતાં નહિ ।

તમારું સુખ

સંઘેસ ઉપર જે સહેલાઈથી સંધ્યા આવે, સંધ્યા પછી.

કરતાં ન નેયત કમથી પ્રભાત આવે—એવો આ જીવનક્રમ હતો.

કડવો આ જીવનક્રમને અનુસરીને રાજા સિદ્ધાર્થ ને રાણી ખોટાં લાએ એક દહાડો પ્રસ્થાનની સર્વ તૈયારીઓ કરી-
તો સંરજનોની વિદાય લીધી, પુત્ર પુત્રીઓને અંતિમ ઉપદેશ
નાસીઓ, સહુને જગતનો આ અનિવાર્ય લાવિક્રમ સમજાવ્યો,
પોતાએ માટે શોક ન કરવા કહ્યું.

એ ને પછી અનશન આદરી બેસી ગયાં ! ન ખાવું, ન
પીવું; માત્ર ઈષ્ટ નામનો ઉચ્ચાર કરવો. જય પ્રભુ પાર્શ્વ !

ઉપકાળે ખીલેલી બે સોનેરી વાદળીઓ, સૂર્યાગમે જેમ
હવામાં અદ્ભુત થાય, એમ એ મહાન દંપતી, પાછળ લીલી વાડી
મૂકીને, કાળને વર્ષા ! આંગણેથી પાળેલું પંખી ઊડી જાય, તે
પણ દુઃખ થાય, પછી આ તો મુશીલ રાજા-રાણીનો સ્વર્ગ-
વાસ હતો.

થોડાએક દિવસો શોકનિર્ગમનમાં વહી ગયા. રાજ્ય-
કુળોમાં ઊઠતી બાદશાહી ને બેસતી બાદશાહી વચ્ચેનો કાળ
કપરો હોય છે. અનેક પ્રકારની આશંકાઓથી વાતાવરણ
સભર હોય છે.

પણ વર્ધમાન સંસારી સંઘર્ષોની દૃષ્ટિએ ખૂબ લાગ્યશાળી
હતા. આદર્શ પિતા-માતા, પતિનિષ્ઠ પત્ની, ને રામને મળ્યા
એવા-ભરત જેવા-ભાઈ નંદિવર્ધન એમને મળ્યા હતા !
લોકો માનતા કે સંસારમાં દુઃખ હોય એ સાધુ થાય. નહીં નન-

હુખ શોધ્યું જડતું નહોતું. એવા લાગ્યશાળીને સંસાર જવાનું કારણ શું ?

પણ સ્થિતપ્રજ વર્ધમાન આવઆવડાં મોટાં પ્રેમબંધ. નોમાં જકડાઈને પોતાના દર્શથી જરાય ચલિત થાય તેવા નહોતા. રાગના સાગરમાં નિમમ લાગતા કુમાર વર્ધમાનની નસેનસમાં વિરાગની સાધના હતી ! સંસારના રંગ બધા કાચા હતા ! લાગ્યા ને ધોવાયા !

માતાપિતાનું સ્નેહબંધન આજે છૂટ્યું ! અઠ્ઠાવીસ વર્ષની વય થઈ ! વર્ધમાન હવે પ્રસ્થાનની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. કમળદળની કેદમાં રહેલો જમર હવે સ્વતંત્ર થવાની તૈયારીમાં લાગ્યો ; ત્યાં ઉદાસ ને શોકવ્યાકુલ ચહેરે મોટાભાઈ નંદી-વર્ધન આબ્યા. માથે સુગટ નથી, હાથમાં રાજદંડ નથી. અડવાણે પગે છે !

રાજકાજમાં ભૂંડામાં ભૂંડું વેર ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે હોય છે ! એક મિલકતના બે ભાગીદારો ! એક ઓછો થાય તો બીજાને સદ્ભાગ્ય વરે ! એક માર્ગથી હતી જાય તો બીજાને સિંહાસન વરે ! એવી આ રાજ-સંસારની લીલા !

માયા દેખી જો મુનિવર ચળે, તો સુખ, વૈભવ ને લાલસાના દાસ રાજકુમારોની શી વિસાત !

એમાંય બીજા રાજકુમારો કરતાં ગણતંત્રના રાજકુમારો માટે તો જીવનવિકાસના ચર્ચ અવકાશો હતા. ત્યાં શુણની પૂજા હતી, જન્મની નહિ. ચોગ્યની ઈજ્જત હતી, અયોગ્યને સ્થાન નહોતું.

મહા પીર-૫

સહુ કહે છે : વર્ધમાન પણ એક દહાડો વૈશાલીના નવસો નંવાણું રાજાઓમાં અદકેરું સ્થાન પામશે. પવિત્ર પુષ્કરણીના જળનો મહાઅભિષેક એને મસ્તકે ચડશે ! વળી વૈશાલીના રાજા ચેટકનો એ લાડકો આણેજ છે. એ સગપણ-સંબંધ દાવે પણ અનેક ગણી શક્ય ના એ એને માટે રહેલી છે !

મોટાભાઈ નંદીવર્ધન પણ અન્ય રજવાડાંઓમાં જેવા સુલભ ન થાય, એવા શુભવાળા વડીલ જાંધુ છે. પોતે મોટા છે, પણ મોટાઈ નથી. વર્ધમાન નાના છે. પણ નાનાઈની ભાવના નથી. મોટાભાઈના એમના પર ચાર હાથ છે. નાનાભાઈને પૂછ્યા વિના પાણી પણ એ પીતા નથી ! નાનોભાઈ શું કહે છે કે શું કહેશે !

પણ નાનાભાઈ તો હવે જુદી તૈયારી કરવા લાગ્યા છે. તે જોઈને મોટાભાઈએ કહ્યું :

‘વર્ધમાન ! આ રાજશાસન, રાજવૈભવ, લોગવિલાસ બધાં તારાં છે આ રાજહકૂમત પણ તારી ! બીજા આડાઅવળા વિચાર ન કરીશ.’

‘મારું રાજ જુદું છે. વડીલ જાંધુ ! મારી રાજહકૂમત અનોખી છે. મારો રાજધર્મ સિન્ન છે. મને રાજ રાજ વચ્ચેના સાંકડા સીમાડા નથી ગમતા !’ વર્ધમાન બાણે કોઈ દિવ્ય સ્વપ્ન નીરખતા હોય, એવો ભાવ તેમના મુખ પર રમતો હતો.

‘એ વિષે હું કંઈ બાણવા માશું તો ?’ મોટાભાઈએ જોછા જોછા થતાં કહ્યું.

‘મારું રાજ પ્રેમ અને દયાનું છે. શક્તિ ત્યાં દાસી

‘જે, સામ્રાટી નહિ.’

‘અને રાજધર્મ ?’

‘ક્ષમા અને હિંસરતાનો ! ગમે તેવા પાપીને ત્યાં સજા નહિ, સત્કાર થાય છે. દિલ આપી દિલ જીવી લેવાનો એ નવો શાસનપ્રકાર છે.’

‘અને રાજહંકુમત !’

‘હંકુમત અ.ખા વિચ પર : મારા રાજમાં આ કીટ, પતંગ ને વૃક્ષ જ નહિ, પૃથ્વીની ધૂળ ને વેલીનું કૂલ જ નહિ : આંખે દેખાતાં ને ન દેખાતાં સર્વ જીવોનું રક્ષણ ને સંરક્ષણ છે !’

‘તમારું શાસનસૂત્ર !’

‘શાસનસૂત્ર એક જ ! પારકાના માટે તજવાનું, પારકાના હિતમાં વર્તવાનું, પહેલું પારકાનું સુખ જોવાનું, એમાં જ પોતાનું સુખ જોવાનું ! મારા ધર્મનગરના વાસીનો પહેલો એ નાગરિક ધર્મ !’

‘નિયમન એનાં !’

‘નિયમન એ, કે સ સાર જેને વળગી રહેવામાં માનતો હોય, એને એણે છૂટાં મૂકવાં ! અમારા નગરના વાસી સંસારની સંપત્તિનો સ્પર્શ નહિ કરે. સંસારમાં મારાનો અઘડો છે. ‘મારા’ માત્રનો ત્યાગ એ કરશે. સંસારને મહેલ માજિયાં ખરે છે, અમે અરણ્યને જગાડીશું. સંસારમાં ખાવાના અઘડા છે. મેં ભૂખના વેલવ બતાવીશું. સંસારમાં બોગના રોગ છે. મેં ત્યાગનાં તેજ વહાવીશું ! સંસાર દુઃખથી ભાગે

છે અમે સામે પગે દુ ખને વધાવીશુ ’

‘આનાથી હામલ શુ કરગો ?’ મોટાભાઈને પણ આ અજબ સ્વપ્નદ્રષ્ટાના સ્વપ્નમા રમ પડ્યો હતો.

‘આત્મા અને દેહની ભિન્ન ! આત્મ સાધ્ય છે, દેહ સાધન છે, એનો વિવેક અમારે દુનિયાને બતાવવું છે કે તમે જેને પોતાનો માનો છો, જો તમારો નથી, જે તમારો છે, એને તમે પિછાણ્યો નથી !’

‘તમાગ ગભ્યમા ઇશ્વર કગ્રે ?’

‘આત્મા સો ખરમાત્મા !’

‘તમાગ રાજ્યનો માનદડ શુ હશે ?’

‘મહુ સમાન મહુ પ્રેમી મહુ આત્મવાન, ન જોઈ જાય ને કોઈ નીચ કર્મથી નીચ, જિન્ન્ય યર્ષ શકે, જિન્ન્ય એમી જિન્ન્ય જર્ષ શકે ! છુવમાત્રને વિકાસની સમાન તકે વિદ્યા ને ચારિત્રની જ મહત્તા !’

‘તમારા પ્રેમરાજ્યનું અતિમ સાધ્ય !’

‘કર્મ માત્રનો નાશ ! આત્મિકને અ નદનું માત્રાજ્ય ! જન્મ ને મૃત્યુ-બનેનો નાશ !’

‘તમને દુરમનો નહિ હોય ?’

‘મારા રાજ્યમા માણસ માણસનો દુરમન નહિ હોય,

વમ્મુળા વગળો હોદ વમ્મુળા હોદ સત્તિજો !

વદસો વમ્મુળા હોદ સુરો હોદ વમ્મુળા !

કરણી તેવી બ લી અર્થાત કર્મથી બાહ્ય ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને શૂદ્ર વ્યાપક !

—ઉત્તર ૧૫

જીવ જીવનો દુશ્મન નહીં હોય. દુશ્મન માત્ર છ હશે ! ક્રોધ, માન, માયા, લોભ....., રાગ અને દ્વેષ.’

‘એ પ્રેમરાજ્યમાં પાપસ્થાનક હશે કે નહિ ?’

‘મારા રાજ્યમાં પાપનાં સ્થાન માત્ર ૧૮ હશે. હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર, સંગ્રહ વગેરે.’

‘તમારી બાવના ઠેટલી ?’

‘ચાર : મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય ને મધ્યસ્થતા.’

‘તમારા શાસન નગરના નાગરિકોનો ધર્મ ?’

‘જ્ઞાન મેળવવું. એ વિષે દર્શન (શ્રદ્ધા) મેળવવું. સંયમ સેવવો. તપ આચરવું. પરાક્રમ ફેલાવવું. ઉપયોગ રાખવો—દરેક વાતમાં લાભતિ રાખવી.’

‘તમારા શાસનનાં મૂળભૂત સૂત્રો કયાં ?’

‘જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર. આ સૂત્રત્રયી. જ્ઞાન વડે સાધક બધું જાણે. દર્શન વડે એની સત્યતાની ખાતરી કરે. ચારિત્ર—મન, વચન, કાયને નિયમનમાં રાખે.’

‘ભાઈ ! તારા આકાશી રાજ્યને હું વંદુ છું. હું પણ એનો નાગરિક થવા ઇચ્છું છું. પણ મારી એક માગણી છે !’

‘શી ?’

‘આવું અવનવું શાસન—નગર વસાવો, ત્યારે નાગરિક થવા વગર જોતાંજો આદ્યો આવીશ. પણ આજ તો, પ્રેમ-મૂર્તિ મોટારો ધા ઉપર ચીકું ન લગાવશો.’

‘નના રાજ્યાગ્રહણનો અર્થ ન સમજ્યો.’

‘અર્થ એટલો જ કે માતા-પિતાના વિયોગનો ધા હજી તાલો જ છે, એમાં તમે બાંધુવિયોગ કરાવી, ઘામાં મીકું લલરાવશે મા !’

‘મોટાભાઈ, તમારી ઇચ્છા એ મારે મન ધર્મ-આગ્રા છે !’

‘તો બે વર્ષ વધુ સંસારમાં રહી જાઓ !’

‘જેવી આગ્રા મને સંસારનો હર નથી, મન જ મુક્તિ કે બંધનનું કારણ છે. મારું મન તો આ આગ્રો કચારનો મૂકી ચૂક્યું છે !’

ભરત જેવા ભાઈ નદીવર્ધનની ઇચ્છાને માન આપી કુમાર વર્ધમાન બે વર્ષ વધુ સંસારમાં રહ્યા.

શજમહેલમાં તપસ્વી આશ્રમનું વાતાવરણ પ્રસાદ્યું-
લોગમાં ત્યાગનો મહિમા વિસ્તાર્યો.

અણ્ણમેવ જુગ્ગાદિ, કિં તે જુગ્ગેણ વજ્જમો ।
પોતાના આત્માની સ્થિતિ ધૃષ્ટ કરો, જો ને રાત્રીમાં
બહાર ધૃષ્ટ કર્યો ॥ વળે ? —ઉત્તરે

સર્વસ્વનો ત્યાગ

લોગકરમફળ રોગ તણી પેરે,
લોગવે રોગ નિવારી;
પરવાળા પરે બાહ્ય રંગ ધરે,
યજ્ઞ અંતર અવિકારી.

❧ વનનાં જળ વળી એક વર્ષ

પૂરતાં વહી ગયાં. મોટાભાઈને આપેલી અવધમાં અડધી અવધ
તો વીતી ગઈ. વર્ધમાનને મન તો ઘર ને અરણ્ય સરખાં હતાં.
તે રાજમહેલમાં જૂંપડીના ભાવા જગાડી રહ્યા હતા. મેવા-
મીઠાઈને એક સાધુની માધુકરી સમજી આદોષી રહ્યા હતા.
મેગમેમી રાજકુળમાં ત્યાગનો પ્રેમ એ જગવી રહ્યા હતા.

મોટાભાઈ, પત્ની, પુત્રી, સ્નેહી-સ્વજનો હવે વર્ધ-
માનના રાજત્યાગની વાતને આંધુથી અંજલિ આપતાં નહોતાં.

આદર્શભૂતિના આદર્શને એ વંદતાં ધયાં હતાં. તેઓ પણ વર્ધ-
માનના પ્રસ્થાનને પ્રેમ ને સ્નેહથી વધાવવા પોતાનાં હૈયાને
સ્વસ્થ કરી રહ્યાં હતાં.

આ વખતે ધર્મતીર્થના પરમ પૂજારી દેવર્ષિઓ વર્ધમાન
યાને આવ્યા. એ ધર્મતીર્થનાં ઘડિયાળાં બજાવનાર ચોષ્ઠીદાર
જેવા હતા. તેઓએ કહ્યું:

‘આપનો જય હો !

‘આપ ધર્મ પ્રવર્તાવો !

‘આપ તીર્થ પ્રવર્તાવો !

‘સંસાર પોતાના કલ્યાણ ને સુખ માટે,

‘આપ તરફ અપેક્ષા રાખી રહ્યો છે.’

યોગીની દશાને વરેલા વર્ધમાનને જાગૃત કરવા જેવું
કંઈ હતું જ નહિ. ફક્ત મોટાભાઈને આપેલી અવધ પૂરી
થવાની એ સ્વસ્થ ચિત્તે રાહ જોતા હતા.

વર્ધમાને વિચાર્યું કે સંન્યાસીને સર્વસ્વનો ત્યાગ
અનિવાર્ય છે. સંસારમાં મારું કહેવાય તેવું કંઈ ન રહેવું
જોઈએ. જેને મોતાનો દેહ પણ પોતાનો નથી, એને ધન,
માલ, મિલકત કેવી રીતે પોતાની હોઈ શકે ?

‘સ્વ-માત્રનો ત્યાગ કરે તે સંન્યાસી !

‘માયું મૂંડાવી લીધે કે જટા વધારી લીધે સંન્યાસી
ન થવાય.’

વર્ધમાને રોજ પ્રાતઃકાલમાં એક પ્રહર સુધી દાન આપવા
માંડ્યું. એક કરોડ સાઠ લાખ તો માત્ર સૈન્યા વહેંચવા માંડ્યા !

આમ સોનું ને રૂપું આપી દીધું.

આમ ધન-ધાન્ય વહેંચી દીધું.

આમ દાસ-દાસીના પરિવારને મુક્ત કર્યો.

રાજ્યથી ને રાષ્ટ્રથી તો પહેલેથી અજગ્યા હતા.

પોતાનું સર્વસ્વ છાંડીને વર્ધમાન હજવા ફૂલ બની ગયા, હજવા ફૂલ બનવાની સાથેતેમની પ્રકુલતા પણ વધી ગઈ!

ન બાણે બે વર્ષ બે દિવસની જેમ પૂરાં થઈ ગયાં,
ને ગૃહત્યાગની મંગલ ઘડી આવી જિલ્લી !

ન ક્યાંય રુદન છે, ન ક્યાંય હાયકારા છે ! પ્રસંગની
ગંભીરતાને છાજે તેવાં સહુ ગંભીર છે !

વરસાદની ભરેલી વાદળી, જેમ જળ છાંટતી આકા-
શમાં આ પારથી પેલે પાર સરી જાય, તેમ વર્ધમાન એક
પછી એક, સહુની વિદાય લેતા આગળ વધવા લાગ્યા !

મોટાભાઈને નમ્યા, બોલ્યા :

‘ભાઈ ! એક દિવસ સહુને જવાનું છે,

‘આપંણું પૂજ્ય માત-પિતા ગયાં તેમ,

‘હું જરા વહેલો બહુ છું.

‘જે આખરે છોડવાનું છે, તેને વહેલું છોડું છું.

‘તેનું લેશમાત્ર દુઃખ ન ધરશો !’

મોટાભાઈ મોટી પુરુષ હતા, નાનોભાઈ બાણે એમને
મોટોભાઈ લાગ્યો. મોટાઈ ઉંમરની મોટી લાગી. જ્ઞાનની,
બુદ્ધિની, કહાપણની મોટાઈ એ આવી મોટાઈ લાગી !

નંદીવર્ધન મસ્તક નમાવી રહ્યા; એમનાથી કંઈ બોલી ન શકાયું. વિવેકના શબ્દો પણ ન બોલાયા. શું બોલે? શબ્દો જ બોવાઈ ગયા હતા ને!

પ્રિય યશોદા પામે વર્ધમાન આવ્યા. પુત્રી પ્રિયદર્શના પણ ત્યાં જ બિભી હતી. એનો પતિ રાજકુમાર જમાલિ પણ ત્યાં બિલો હતો.

‘યશોદા, પ્રિયદર્શના, રાજકુંવર જમાલિ,

‘શરદઋતુની ચંચળ વાદળી જેવું

‘આ જીવન છે!

‘અસ્થિરને સ્થિર રાખવા આપણે ઝાંવાં મારીએ છીએ,

‘ને પરિણામે હૈયાચોક બહારીએ છીએ.

‘જીવનની દરેક અવસ્થા સાધકને ઉપયોગી છે !

પ્રમાદમાં ન રહેશો. વર્તમાન કાળ સર્વથી વધુ ઉપયોગી છે.’

કુંવર જમાલિ આ વખતે રહી ન શક્યો. વર્ધમાન ઉપર એનો થાહ અજળ હતો. એણે કહ્યું : ‘હું તમને નહિ છોડું! જ્યાં તમે ત્યાં હું!’

‘વાર છે, ધીરજ ન બોશો. એ પણ પણ આવશે.’

આમ વર્ધમાન આગળ વધ્યા! યશોદાએ તમન કરતાં કહ્યું :

‘શરદમાં ક્ષત્રિયો પ્રવાસે, સાહસે, સંગ્રામે પરવરે છે.

‘શૂરી ક્ષત્રિયાણીઓ કુંકુમ કેસરે તેમને વિદાય આપે છે.

‘આપ જગન્નેદ્રો છો. જગત જીતવા પધારો છો,

‘આપનો માર્ગ સરળ હો. વિજય આપનો હો !

‘ગરુડરાજ છે. ગગનવિહારી છે. આ ક્ષુદ્ર માળામાં બેટલું વસ્ત્રા, એટલુંય અમારું અહોભાગ્ય !

‘પધારો સ્વામી. આપની સ્મૃતિય અમને પ્રેરણા પાશે.’

વર્ધમાન આગળ વધ્યા. ન કયાંય કલ્યાંત છે. ન કયાંય કાળારોગ છે. જળલરી વાઢળીઓના જેવા ભયાં હોયે સહુ ખડાં છે !

માગસર મહિનાની વદ દશમનો એ સુંદર દિવસ છે !

વિજય મુહૂર્તે સ્નાન કરી, શ્વેત વસ્ત્ર પરિધાન કરી, મધ્યાહ્ન સમયે પ્રસ્થાન કર્યું. રાજલવનનો પહેલી ને છેલ્લી વાર ત્યાગ કર્યો. મનથી તો ઘણા વખત પહેલાં ત્યાગ થયો હતો, એટલે તનથી ત્યાગ કરતાં કંઈ દુઃખ ન થયું.

ચોકમા સેના હિલોળા લેતી હતી. સિંહદ્વાર પર રાજ-કર્મચારીઓ ને રાજકુટુંબીઓ હારમાં બેસા છે.

બહાર ચંદ્રમલા પાલખી તૈયાર છે ! વર્ધમાન એમાં આવીને બેસી ગયા. સ્ત્રીઓ એમને વીંટળાઈ વળી. કેઈએ છત્ર લીધું. કેઈએ ચામર લીધાં. કુળમહત્તરા સરેક વસ્ત્ર લઈને અમીપ બેઠી.

યાત્રા ચાલી. નગરીએ હૈયાના હાર બાંધ્યા. અધુનરં તોરણ રચ્યાં. પૃથ્વી ને આકાશ જયજયકારથી ગાજી રહ્યાં.

‘જય જય નંદા ! જય જય ભદ્રા.’

યાત્રા નગર બહાર આવી; જ્ઞાતવંશી ક્ષત્રિયોના જ્ઞાત-

દરિદ્ર ને દરિદ્રનારાયણ

લતાકુંજેમાં દ્રાક્ષ પાકી ગલ થઈ
જાય, તે વખતે જ કાગડાની ચાંચ પાકે, અભાગિયા છપોની
ભાગ્યરેખા જ આવી હોય છે.

વૈશાલીના શાખાનગર બ્રાહ્મણકુંડઆમનો બ્રાહ્મણ
સોમશર્મા આવો અભાગી છવ હતો. બિચારો માત્ર ચપટી
લોટ માટે મગધ, વિદેહ ને અગ જંગની ખાખ છાણતો
ફર્યો, ને અહીં કુમાર વર્ધમાને મોના-રૂપાની રેલ વહેવ
રાવી દીધી !

આવતી કાલે તો જેવું જેતું નમીળ, પણ આજ કોઈ
જિણું-અપુરું ન રહ્યું. સોમશર્મા દેશ-વિદેશની ધૂળ છાણતો
, ઘેર આવ્યો. એને આશા હતી, કે ઘરે દિવસે ઘેર વાઉ છું,
તો ભટાણી આગતા-સ્વાગતા કરશે, બે વહાલનાં વચન કહેશે.

પણ ભાગ્ય કેવું નામ ! ભટાણી ગર્માણને જોતાં જ
ક્રોધથી ધમધમી ઊડી. એના હાથમાં ઘેંમ હલાવવાનો
ચાટવો હતો. ચાટવો ઉગામી એવો કહ્યું :

‘રે બ્રાહ્મણ ! વરચાહ તો મૂશળધાર વરસ્યો, ને તું

જવાસા જેવો કોરો ધાકેર-સૂકો કેમ રહ્યો ?

‘ રે સી ! હું અહીંથી પ્રસ્થાન કરું એ પહેલાં મારું લાગ્ય આગળ જઈ ને ઊભું હતું ! શું કરું ? ખડિયો મારો રહ્યો ખાલી, મને ચપટી કોઈએ ન આલી ! એવું મને થયું. પણ આ તારી વાત મને સમજતી નથી. ’

ભટ્ટાણી ગર્જના કરી ઊઠી : ‘ અરે લલ્લા માણસ ! ધરઆંગણે મોતીના મેહ વરસ્યા. કુમાર વર્ધમાને સર્વસ્વનું કાન કહ્યું. પૂરું એક વરસ સોનું-રૂપું વહેંચ્યું. ’

‘ તો હજી વહેંચતા જ હશે ને ! આ પહેંચ્યો સમજ ! ’ આજણે નીચે મૂકેલો ખડિયો ઉઠાવી ખલે મૂકવા માંડ્યો.

‘ શું તમારું-માથું પહેંચ્યો ! રે કૂટી ગાગર ! દાન-શાળા હમણું જ છેડલી વાર જંધ થઈ, ને વર્ધમાન સાતખંડમાં દીક્ષા લેવા પથ પહોંચ્યા ! ’ ભટ્ટાણીએ કહ્યું.

‘ ચિંતા ન કર, હમણું જ પહેંચ્યું છું. માગવાની હજાર તરકીબ મને આવડે છે ! વર્ધમાનકુંવરના પિતાનો હું મિત્ર છું. વડીલ તરીકેના દાવે પણ જમણું માગી લાવીશ. ’

સોમશર્માએ દોટ દીધી. ઉદ્યાનમાં જઈ પહેંચ્યો. અહીં તો દીક્ષાની અન્તિમ વિધિ ચાલી રહી હતી. ઘડીભર એ નીરખવા-માં મગ્ન થઈ ગયો. વર્ધમાનની ત્યાગમૂર્તિ જોઈ પોતાની લિક્ષા કે દરિદ્રતા વીસરી ગયો. સુંદર નૃત્ય જોઈ માણસ પોતે પણ અજાણતાં એની સાથે તાલ દેવા લાગે, એમ એને થયું.

દેવરાજ ઇંદ્રે વર્ધમાનના ખભા પર વસ નાખ્યું, ને એ ચાલી નીકળ્યા. વર્ધમાનની ચીઠ દેખાઈ કે સોમશર્મા

ભીખનું નામ આવતાં ઉત્સાહી થઈ જતા સોમશર્માનું મોં, આ સાંભળી પડી ગયું. એણે કહ્યું : ‘અરે! હવે એમની પાસે બાકી શું રહ્યું છે? હું દરિદ્ર છું, તો એ તો હવે દરિદ્રનાય દરિદ્ર છે : ફક્ત અંકુશ વસ્ત્ર દેહ પર લટકે છે, એ માગવા જતાં મારો-માગણનો પણ ભૂવ ચાલતો નથી.’

‘અરે ભટ્ટ! તમે કાં સમજો નહિ? જેણે હાથી આપ્યો, એને અંકુશ આપતાં સંકેત ન થાય. જેણે આટલું બધું આપી દીધું, એને હવે આટલું આપતાં વાર શી? ને તમે આખી જિંદગી માંગ્યું, તો હવે આટલું માગતાં શરમ શી? ખટ જાઓ! કામ ફતેહ કરીને આવો. પછી આ તોલડી ને તૂંબડી દેખવાની નહિ રહે!’

સોમશર્માએ ફરી કમર ઠસી. સારું પગ-ચાઘડિયું જોઈને મહાવીરની શોધમાં એ નીકળી પડ્યો. પણ દિવસો નીકળી ગયા, પણ મહાવીરની ભાળ ન મળી. પંખીની જેમ મહાવીર ફરી રહ્યા હતા. વાયુની જેમ એમનો માર્ગ નિશ્ચિત નહોતો.

આમ મહિનાઓ વીતી ગયા. આખરે સોમદેવને ખબર મળી કે મહાવીર નલકમાં જ છે, દક્ષિણવાચાલ નગરીથી ઉત્તર વાચાલનગરી તરફ જઈ રહ્યા છે. સોમશર્માએ પગ ભેરમાં ઉપાડ્યા. જોતજોતામાં એ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

સુવર્ણવાલુકા નદી ત્યાં મધુર ગાન કરતી વહેતી હતી. પાસે વહેતી એની નાની બેનડી જેવી રૂપ્યવાલુકાને એ સેટવા જતી હતી. તટ પર ગાયો ચારતા ગોવાળોની મધુર બંસીના સૂરો ગુંજી રહ્યા હતા. પાસેના સ્મરણમાં હમણાં જ ખુઝાયેલી

યેતા પર નદીના તરંગો છંટાતા હતા. હાડકાંના લોહુપ તરાઓ આમતેમ ઘૂમતા હતા.

મહાવીર ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા. એમના ખભા પર પેલું અડધું દેવદ્વય પડેલું હતું. સોમશર્માના અંતરમાં એ જોઈને આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. રે જીવ ! મનમાં ચિંતા હતી, કે દરિદ્રનારાયણ પાસે વળી મારા જેવો કોઈ દરિદ્ર રહોંથી ગયો ન હોય ! પણ, હાશ ! બધું સલામત છે.

એ આગળ વધ્યો. વળી વિમાસણ થઈ આવી કે ત્રણ માગવું કઈ રીતે ? મોટી પોક મૂકવી કે એકદમ ધૂળમાં ખાળોટી પડવું ?

આમ એ પોતાનો કસબ કેવી રીતે અજમાવવો, એનો ખેચાર કરતો હતો, ત્યાં પવનનો એક ઝપાટો આવ્યો. એણે મહાવીરના ખભે રહેલા વસ્ત્રને ઉઠાવ્યું. વસ્ત્ર ઊંડું. ગ્રેડીને એ એક કાંટાળા ઝાડ સાથે લરાઈ ગયું.

આગળ વધતા મહાવીરે એક નજર પાછળ નાખી. એક નજરમાં જ એમણે સોમશર્માને કાંટાળા ઝાડ પરથી વસ્ત્ર લેતો નીરખ્યો. નીરખીને મોંફેરવી લીધું, ને એ તો આગળ વધી ગયા.

એ નજરમાં પશુને માનવ બનાવે તેવું બાહું હતું. સોમશર્મા ઘડીલર એ નજરના સ્પર્શથી ઢીલો પડી ગયો. એને પોતાનો લોભ અકારો લાગ્યો. પણ પાછો થોડી વારમાં એ લાલચને વશ બની ગયો, અને વસ્ત્ર લઈને પાછો ફર્યો.

પોતાને ગામ પાછો ફરીને, એ સીધો તૂણનાર પાસે પહોંચ્યો. એણે જોયું કે એ વળતે તૂણનાર એક સામાન્ય સ્ત્રી જે વાતચીત કરી રહ્યો હતો. પેલી સ્ત્રી કહેતી હતી :

‘દ્રવ્યની ભારે અછત છે, પણ મારા હૃવનગ્રેમીની ભેટને વેચવા દિલ ચાહતું નથી ! પેટ ભરાશે તો ઠીક, નહિ તો ફેડી નાખીશ એ પાપી પેટને !’

સોમશર્મા આ વાત સાંભળી રહ્યો. એણે વિચાર્યું કે શું એક સામાન્ય સ્ત્રી કરતાં પણ મારું પ્રાદાણનું શીલ હલકું ? શું હું પ્રાદાણ મટી લિખારી બની ગયો ? સાચી ભિક્ષા તો લેનાર અને આપનાર બન્નેને તારે. મારી ભિક્ષા શું મને દીનહીન બનાવી ગઈ !

બે પળ એ થોડ્યો. પછી એણે વસ્ત્ર બગલમાં ફાળ્યું, ને ઝડપથી પાછો વળ્યો. તૂણનારે એને ઘણા બોલાવ્યો, પણ એણે પાછા વળીને ન ભેયું !

ઘેર આવી દેવને ચરણે એ ભેટ ધરી દીધું, ને બોલ્યો :

‘ભલે મને સંસાર મૂખ કહે, પણ દરિદ્રનારાયણ પ્રભુએ દષ્ટિમાત્રથી આપેલું જ્ઞાન હું ભૂલી શકતો નથી. ભલે હું ગરીબ રહ્યો, પણ મારી ગરીબાઈ આગળ શ્રીમંતનો વૈભવ અંગે પડ્યો. હું તો સરસ્વતીપુત્ર ! લક્ષ્મીદાસ નહિ ! બ્રહ્મત્વ છાંડી, સોનાનો મેરુ મેળવીશ તોય હું મુખી નહિ ચાઉં !’

એ પ્રાદાણ એ દિવસે આદર્શ પ્રાદાણ બની

‘યત્રા મોષા વર્મધિગુણે નાવને ઇન્ધવામા ।’

મહાપુરુષ ખાસેની નિષ્કળ ભિક્ષા, અધમ ખાસેની

સફળ ભિક્ષા કરતાં પણ ચંદે.

—મહાકવિ વલ્લભ

ગો; પગે કાંટા

પડતો—

હું એકલવીર મો;

સંન્યસ્ત સ્વીકાર્યાના પહેલા
વસની સંધ્યા ઢળી. નવલખ તારાઓની ભાલીગળ ચૂંદડી
પાઠી નિશાદેવી પૃથ્વી પર આવી. કુમારગામની બહાર રાત્રે
હાવીર કાઉસગ્ગ કરી બિલા રહ્યા.*

વગડો છે. એકાંત છે. તમરાં તંબૂર બજાવે છે. ધ્રુવક
મિત ગાય છે. ચીબરી તાન પૂરે છે! પણ મહાવીર તો
બહારની દુનિયા વીસરી અંતરની દુનિયામાં બિતરી ગયા છે.

એ વખતે ઉતાવળો એક ગોવાળ આવે છે. ખેતર ખેડતાં
હાડો આથમી ગયો, ને એને ઘેર ગાયો દોહવાની વેળા વીતી
ગઈ. રે! ઘેર ગાયોનાં આઠ ફાટફાટ થતાં હશે, ને ખીલે
માંધી એ તો ઠણક દેતી હશે.

ગોવાળની પાસે એ બળદ હતા. એમને સાથે વેંદાર-
વાની હવે જરૂર નહોતી. એણે વિચાર્યું કે ગાય દોહીને ચપટીમાં
પાછો આવ્યો સ્તમ્ભે.

ગોવાળે જોયું કે બાબુમાં કોઈ ભલો માણસ બિલો છે.

સોમરામ અને દેવદૂધની પૂરી વાત આખજ આવી ગઈ પણ વચ-
ભગવાનની સાધનાની વાત અહીંથી શરૂ થાય છે.

‘દ્રમ્ય છે. એ જરૂર મારું કામ કરશે. બળદ એની ભેટને મૂંછી જઈ. એમાં એને બળ પછુ શું પડવાનું છે? તોત્ર ચરતા બળદ પર એક નજર જ રાખવાની છે ને! એણે પોતાના બે બળદ મહાવીરની પાસે મૂકતાં કહ્યું:

‘ભાઈ! આચવજો! અળધડી આવું છું.’

ગોવાળ મોટી ડાંફા ભરતો ચાલ્યો ગયો. ભૂખ્યા બળદ પછુ ભોજનની આશાએ હરિયાળા વન તરફ ચાલ્યા ગયા. મહાવીર તો અંતરની દુનિયામાં એવા આવે ચાલ્યા ગયા હતા, કે બહાર શું બને છે, તેની બધુ જ ઢોને હતી!

બહારની બધુ રાખવાની જરૂર પછુ રી હતી? જેણે કાયા પછુ વિસારી દીધી હોય, એને વળી ખીજી માયા કેવી? રાત આગળ વધી.

મધરાત થતાં થતાં ગોવાળ ગામમાંથી પાછો આવ્યો. આવતાંની સાથે એણે બળદ ચોખ્યા. બળદ ત્યાં નહોતા. એણે મહાવીરને પ્રશ્ન કર્યો:

‘દેવાઈ! મારા બળદ ક્યાં ગયા, તે આપ જાણો છો?’

પછુ ધ્યાનમસ્ત મહાવીરની સ્થિતિ જવાબ આપવા જેવી ક્યાં હતી! એમણે કંઈ જવાબ ન વાળ્યો.

ગોવાળને લાગ્યું કે આ માણસ સાથે રકમક નકાગી છે. એમાં સમય વીતી જાય, ને બળદ ક્યાંના ક્યાં ચાલ્યા જાય એણે બળદની ગ્રોધમાં ચાલ્યા જવું ઉત્તમ.

એ બળદની ગ્રોધમાં ચાલી નીકળ્યો. આ આ

શેઠથી પેલે શેઠ, આ સીમથી પેલી સીમ એ ધૂમ્યો; પગે કાંટા વાગ્યા; એક વાર સાપની લોણ પર પગ પડ્યો, પડતો—આખડતો જે ચાર વાર માંડ બચ્યો; હેરાન—હેરાન થઈ ગયો; પણ બળદનો પત્તો ન લાગ્યો તે ન જ લાગ્યો.

આકાશમાં મહાતી તારા ઝબૂકવા લાગ્યા, નિબ્જળ ગોવાળ ગામ તરફ પાછો ફર્યો. જતાં જતાં મહાવીર ઊભા હતા, ત્યાં આવ્યો.

આશ્ચર્ય સાથે જોયું, તો બંને બળદો મહાવીર પાસે બેઠેલા. વાંકડી શી ગડીઓ ઠેલાવતા, બેઠા બેઠા વાગોળે.

થાક્યાપાક્યા ગોવાળના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો. એણે તમામ ખીજ મહાવીર પર કાઢવા હાથમાં રહેલી રાશ ઉગામી, રાતના ઉબગરાથી રાતી થયેલી આંખો વધુ લાલ કરીને કહ્યું :

‘અત્યા પાખંડી ! બળદ ઓળવવાની તારી આ તરફીબ હતી. તે જ ગારા બળદ સંતાડ્યા હતા. હું થાકી—નિરાશ થઈને ઘેર જાત, એટલે તું બળદ લઈને રસ્તે પડી જાત ! જાણી તારી ખેરા ટોપરા જેવી જ્ઞાનત !’

ખેડૂતે મહાવીરને મારવા માટે રાશ ઉગામી. એ વખતે પાછળથી કેઈએ રાશ આલી લીધી. ખેડૂતે પાછળ જોયું તો તેજથી ઝળાંહળાં ચતો કેઈ દેવાંચી પુરુષ ત્યાં બિલો હતો.

એણે કહ્યું : ‘હું દેવરાજ ઈંદ્ર છું. તું આ પુરુષને પિછાણતો લાગતો નથી.’

ગોવાળે ડાકું ધુણાવી ના કહી.

‘ મૂર્ખ ! એ રાય સિદ્ધાર્થના પુત્ર રાજસંન્યાસી વર્ધ-
માન છે ! ’

ગોવાળ પોતાની ભૂલ સમજ્યો. એણે પગમાં પડતાં
કહ્યું : ‘ આપ લગવંતને મેં ન ઓળખ્યા ! જેણે આખું
રાજપાટ તણ દીધું, એને મેં મૂરખે બળદ્યોર માન્યા !
પિંક્કાર છે મને ! ’

ગોવાળ શરમાતો, લગી લગીને પગે લાગતો બળદ
લઈને આદ્યો ગયો.

દેવરાજ બોલ્યા : ‘ લગવન ! આપના માર્ગમાં આવા
તો અનેક મૂરખા આવશે અને આપને હેરાન કરશે ! ’

મહાવીર બોલ્યા : ‘ મને જેટલો ફૂલ પર પ્યાર છે,
‘ જેટલો ઠાંટા પર પણુ છે. પૃથ્વીનાં અર્ધાં સુદ્ધ ને અધડા ગેર-
સમજમાંથી જન્મ્યાં છે. કોઈ કોઈને સમજવા યત્ન કરતું નથી.
‘ ઢાલની બે બાજુ વિચારવાની છુદ્ધિ કોઈકની પાસે જ હોય છે. ’

દેવરાજ ઇંદ્રે કહ્યું : ‘ લગવંત, બાર વર્ષ સુધીનો આપનો
અરણ્યવાસ અનેક વિપદાઓ લાવશે. મને આપની સહાય
માટે આપની સગીયમાં રહેવાની અનુમતિ આપો. હું આપના
નિર્વિઘ્ન પ્રવાસની ખેવના સખીશ. ’

લગવાન હમીને બોલ્યા :

‘ આત્માનો માર્ગ એકાકીનો જ છે. અંતર સચુનો
નાશ કરવા નીકળનાર અરિહંતા કદી કોઈની સહાય સ્વીકારતા
નથી. જીવન સુદ્ધિનો આ પ્રવાસ સદુએ એકલા જ ખેડવાનો
હોય છે. દેવ, મનુષ્ય કે પશુઓ જે વિધ્નો ઊભાં કરે તે

હું જાતે—કોઈની મહાય વિના જ—સહન કરવા માગું છું.’

‘પ્રભુ ! ઠીક કહું છું. મારી સહાય સ્વીકારો !’

‘દેવરાજ ! આત્માના ચતલ પદને ખીલવવું છે, ને તે પણ તપ, સંયમ ને ધ્યાનથી. દેવ, અમુર કે માનવ કોઈની પણ સહાય આત્મસાનની પ્રાપ્તિ માટે નિર્ધન છે. ત્યાં તો માનવીએ એકલવીર રહેવાનું છે. દુઃખ બહે આવે—આપણાં જ ઊભાં કરેલાં એ હોય છે. હું દુઃખથી ભાગવા માગતો નથી, દુઃખથી છૂટવા પણ માગતો નથી. હું દુઃખ ભોગવવા માગું છું. આટલું નોંધી લો, કે કોઈ પણ લોક-નાયકની મુક્તિ એના પોતાના ઉદય, બલ, વીર્ય ને પરાક્રમ પર જ નિર્ભર છે.’

પણ દેવરાજ ઇંદ્રનું મન કેમ માને ?

ને મહાવીર પારકી સહાય પણ કેમ સ્વીકારે ?

એમણે તો સંક્ષેપમાં સમજાવ્યું કે જે દુનિયાના દુઃખથી ભાગે, એ દુનિયાનાં દુઃખ શી રીતે વિહારી શકે ? સહુ સહુના ધર્મ અદા કરે !

અને પ્રભાતકાળે મહાવીર પાછા પોતાનેગામ ફેરવાળ આવ્યા. એ જે દિવસના ઉપવાસી હતા.

બહુલ નામના ખાદ્યણે પ્રીતિથી કાંસાના તાંસણામાં ખીર આપી. મહાવીર એ આરોગી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા !

चरन्ति चरन्ति

चरन्ति यत् विन्दति ।

કરે! કરે! કરવાને મળુ મળે છે.

[૧૪]

પાંચ સંકલ્પો

પંખીની જેમ પરિભ્રમણ કરતા મહાવીર મોરાક સન્નિવેશમાં આવ્યા. અહીં દુર્ધર્મનું તાપસ-નો આશ્રમ આવેલો હતો. આશ્રમ ગોચરોને કાંઠે, એક સુંદર અરણ્યને તીરે વસેલો હતો. ધરા હીલી છે, પાન્યે ઢળેલી છે. હરિયાળા ધાત્ર પર આખો દિવસ હરણાં ગેલ કરે છે. ચારે તરફ વનરાજિ પ્રસરેલી છે. કળ-કૂલના ઢગલેઢગલા ઊતરે છે.

આ તાપસ, મહાવીરના પિતાનો મિત્ર હતો. એવું કૂરથી મહાવીરને નીરખ્યા. અરે ! એક રાજકુમારની આ દશા ! દેહ પર વસ્ત્ર પણ નથી તો આબૂપણ તો ક્યાંથી હોય ? પગમાં પાનહ નથી. માથે છત્ર નથી. જાંયે જાબુબંધ નથી.

નિહુર સૂર્ય માથા પર તપે છે. પાનખરના અંજાવાતોએ દેહને રજ્જીયો બનાવ્યો છે.

કુલપતિ તાપસ, મહાવીરને પ્રેમથી લેટવા દોડ્યો. મહાવીર તો પ્રેમનો અવતાર હતા. એ હાથ પહોળા કરી તેને લેટ્યા.

તાપસે કહ્યું : 'કુમાર ! રાત અહીં રહો.'

મહાવીર રાત રહ્યા, પ્રભાતે ઊઠીને આગળ ચાલ્યા. વિદાય વેળાએ કુલપતિ તાપસે પ્રેમભરી યાત્રીમાં કહ્યું :

'રાજકુમાર ! આઠ મહિનાની વાત નથી કરતો. એમ તો આ તમારો આશ્રમ જ સમજો પણ ચોમાસાના ચાર માસ માટે મારી વિનંતિ છે : ચાર માસ અહીં રહો, ને આ પવિત્ર એકાંતમાં તમારા ધ્યાન, તપ અને સંયમને વિસ્તારો.'

મહાવીરે એ પ્રેમ-નિમંત્રણનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો ને આગળ વધ્યા.

દિવસો તપવા લાગ્યા. સત્રિઓ ગરમ શ્વાસ છોડવા લાગી.

મહાવીરના દેહ પર ઉત્તમ પ્રકારનાં અત્તર ને અંદન મહેકતાં હતાં. એ અત્તર ને અંદન એટલાં ઉત્તમ પ્રકારનાં હતાં, કે લમરાઓનાં ટોળાં ફૂલબાગ સમજી, એમના દેહ પર તૂટી પડતા, અંગે અંગે તીણા દંશ દેતા. કાળી બળતરા ચાલતી. પણ મહાવીર કોતું નામ !

એ મુખ મલકાવતા વિચારતા કે આ બ્રમરોના ડંખ તો સામાન્ય છે. મોહબ્રમરના ડંખ જેઓને લાગે છે, એની પાસે આ કંઈ ખિસાવમાં નથી !

દિવસોથી સ્નાન નહોતું. વિલેપન નહોતું. દેહ પર ધૂળના રજકણ પથરાઈ ગયા હતા. છતાં તેજ છિપે નહીં લભૂત લગાયો, એવું હતું.

મધુર કાન્તિ, નિર્મળ લાવણ્ય, સૌન્દર્યભર્યો દેહ જોઈ, એકાંત નીરખીને કેટલીક સ્ત્રીઓ મહાવીર પાસે આવતી, એમને વનવિહાર માણવા નિમંત્રણ આપતી. એ ચાળા કરે, ચટકાં કરે, પણ એ બધું પર્વતને તરણાંના મહાર જેવું નિષ્ફળ નીવડે છે!

પરિવ્રમણ કરતાં ચોમાસુ બેસી ગયું. મહાવીરને ગોરાક આશ્રમના કુલપતિનું નિમંત્રણ માલ આંચું. વરસાદના ચાર મહિના ગાળવા મહાવીર એ આશ્રમમાં આવીને રહ્યા.

આશ્રમના કુલપતિએ ગ્રેમથી પર્જુકૂટી બાંધી આપી. મહાવીર ત્યાં જ્ઞાન-ધ્યાનમાં રત બની ગયા.

વરસાદ પડ્યો ચરૂ થયો હતો, પણ હજી તુલુ જીવ્યાં નહોતાં. ભૂખી ગાયો ચારા માટે ઠેર ઠેર જાટકતી હતી. પર્જુકૂટીઓ જોઈ એ ત્યાં આવી પહોંચી. તાવત ધાસના પૂજાની એ બતાવેલી હતી. પણ જેવી ગાયો ત્યાં આવી કે તાપસો લાકડીઓ લઈ બહાર નીકળી પડ્યા. ગાયોને હાંકી કાઢી.

બલે ગાયો પવિત્ર હતી, ધાસ અવશ્યવાને યોગ્ય હતી; પણ એથી કંઈ ચોતાની ઝૂંપડી અવજાવી દેવાય? ઘર બાળીને દોઈ તીરથ કરે ખરું?

આમ તાપસોને માથે તપ તપવા ઉપરાંત ગાયો હાંકવાનું કામ આંચું. એમાં અપરાધમાં પૂરું પારડી લોય પણ માથે

પડી. મહાવીર જે ઝૂંપડીમાં ધ્યાન કરવા બેસતા, એ ઝૂંપડીની એ જરા પણ દરકાર ન રાખતા. ગાયો આવીને ઘાસ ખાવા લાગતી. એમની આંખ સામે ગાયો ઘાસ ખાતી, ને મહાવીર ‘હધડ’ એટલુંય ન બોલતા !

પરમાર્થી તાપસો આવે વળતે કંઈ પોતાનું સંભાળીને થોડા બેસી રહે ? તેઓ દોડીને ગાયોને હાંકી કાઢતા. આનું થોડા દહાડા આલ્યું. પણ પછી તો સંન્યાસીઓની ભાવના મોળી પડી. એક બે દહાડા હોય તો કીકે, પણ આ માથાકૂટ તો હમેશની યઈ ! મહાવીર તો એવી રીતે રહે છે, કે એમને અને ઝૂંપડીને જાણે કંઈ સળધ નથી ! તાપસો કંટાળ્યા, ને કુલપતિને ફરિયાદ કરી.

કુલપતિને મહાવીર તરફ પક્ષપાત હતો. એણે મીઠાશથી મહાવીરને ઠપકો આપ્યો, સાથે સૂચના આપી, મહાવીર કંઈ ન બોલ્યા.

બીજે દિવસે એ તપ કરવા બેઠા, ને ગાયો આવી. પણ અહીં તો બોલે એ બીજા. તાપસો દોડ્યા, ને ગાયોને હાંકી કાઢી. સાથે સાથે કુળપતિને વિશેષ ફરિયાદ કરી.

કુલપતિએ ફરી સૂચના આપી, ફરી ઠપકો આપ્યો.

પણ એ દેવ એના એ !

કુલપતિએ આ વળતે જરા ચિડાઈને કહ્યું : ‘કુમાર ! પંખી પણ પોતાનો માળો સાચવે, તો તમે તો માણસ છો. તમારી ઝૂંપડીની તમારે દરકાર રાખવી ઘટે.’

‘કેની ઝૂંપડી ?’ -

‘તમારી.’

‘મારી ? મારે વળી ઝૂંપડી જ ક્યાં છે ?’

‘તમે ક્યાં રહો છો ?’

‘હું અનગાર છું. મારે ઘર નથી. પછી રહેવાનું શું ?’

‘અરે, આવી વાતો છોડી દો. તમે જે ઝૂંપડીમાં રહો છો, એની રક્ષા કરવી તમારી ફરજ છે.’

‘અરે ! જે ઝૂંપડીમાં આ અમુલ્ય આત્મા રહે છે, એની જ આળપંપાળ છોડી છે, તો વળી આ ઝૂંપડીની સારસંભાળ ક્યાં કરું ? કેવી રીતે કરું ?’

તાપસને મહાવીરના આ જોલમાં જનક વિદેહીના શબ્દોના પડધા સંભળાયા. ‘મિથિલા બળે એમાં મારું શું બળે ?’

કુલપતિ મૂંગો મૂંગો પાછો ફર્યો.

પણ તાપસો હવે છૂટે મોંએ ટીકા કરવા લાગ્યા : ‘અરે આવા અકૃતરા, ઉદાસી ને આળસુ પડોસીથી સચું !’

મહાવીરને એ અપ્રીતિની તરત ભાળ પડી ગઈ. વર્ષા ઋતુનો એક પક્ષ પસાર થયો હતો. માથે કાળાં વાદળ ગઠેઠાટ કરતાં હતાં. મહાવીરે ત્યાં ને ત્યાં પાંચ સંકલ્પ કર્યા.

૧. અપ્રીતિ થાય તેવા સ્થળે ન રહેવું.

૨. ધ્યાનને અતુકૂલ જ જગા શોધવી.

૩. પ્રાયઃ મૌન રહેવું.

૪. હાથમાં જ-કરપાત્રથી ખાવું.

૫. ગૃહસ્થની પ્રુશામત ન કરવી.

આ પાંચ સંકલ્પ સાથે મહાવીર તરત ત્યાંથી નીકળી પડયા. અપ્રીતિનું સ્થાન છોડતાં એમને વાર ન લાગી.

આ સંકલ્પોએ સારાં, અનુકૂલ નિવાસસ્થાનો તેમને માટે અશક્ય બનાવ્યાં. ઉત્તર અરણ્યો, ખડેર મહાલયો, ભૂતિયાં મકાનો ને ખખડધજ ચૈત્યો જ તેમનાં નિવાસસ્થાન બન્યાં.

પણ મહાવીર એ તો મહાવીર જ. જય કે ક્ષોભનું ત્યાં શું કામ ?

મિથિલાયા દણ્ડમાનાયા ન મે દક્ષાતિ કિચન ।

મિથિલા બળે એમા માત્રુ શુ બળે ?

—મહાભારત

વેરનું ઓસડ વેર નહીં

દિવસ લેંકાર છે. ધરતી સૂની છે. વન વંટોળિયા લાવે છે. ખીજડાનાં પાન ખખડે છે. મહાવીરનો પ્રવાસ આગળ લંબાય છે.

ચૂડેલના વાંસા જેવાં સ્મશાન બળે છે. ડાકણના દાંત જેવા તારા ટમકે છે. વંટોળ ભૂતના નિશ્વાસ જેવા લાગે છે. પાંદડાંનો ખખડાટ પ્રેતના પગલાં જેવો લાગે છે !

ગામડું ગામ છે, પણ સ્મશાનભૂમિ જેવું છે. અડધાં ઘર ખડેર છે, અડધાં ઉજ્જડ છે. અડધાં જીવતાં મરેલાં છે. હાડપિંજરોનાં અસ્થિ ચારે તરફ વેરાયેલાં છે. આ કારણે લોકો એને, ‘અસ્થિક ગામ’ કહે છે.

અસ્થિક ગામનું એ પાદર છે. કાઠવ-છીચડથી કાળી કાળી નદી વહે છે. એને કાંઠે યક્ષનું મંદિર છે.

મહાવીર પ્રવાસ કરતા ત્યાં આવ્યા. સંધ્યાની રૂઝકુંઝો વળી છે. મંદિરની બહાર પૂજારી ઈંદ્રશર્મા બેઠો છે. તેજસ્વી માનવ-મૂર્તિ જોઈ એ ઊભો થઈને પૂછે છે :

‘કેમ અત્રે પધારવું થયું?’

‘મારે અહીં રહેવું છે.’

‘આ મંદિરમાં રહેવું મુશ્કેલ છે.’

‘કાં?’

‘આ મંદિરનો દેવ ભારે ખોપી છે. એનું નામ શૂલપાણિ! મેં માણસને દીઠો મૂકતો નથી!’

‘પણ મારે તો ફક્ત એક રાત જ રહેવું છે. એક રૂબો જ ઘણો થશે મને,’ મહાવીરે કહ્યું.

‘રાતની તો વળી વિશેષ મુશ્કેલી છે. દિવસે તો એ ઈંઈ ન પણ કરે, પણ રાત તો અહીં કોઈ રહી શકતું નથી. અને રાત રહેલું બીજો દિવસ કદી જોઈ શકતું નથી.’

‘કોણ છે એ શૂલપાણિ!’

‘વાત તો સાવ નાની છે. ધનદેવ નામનો એક વ્યવહારિયો પોતાનાં કરિયાણાનાં ખાંચસો ગાડાં લઈને એક વખત અહીંથી નીકળેલો. આ કાદવ-કીચડવાળી વેગવતી નદીમાં એનાં ગાડાં ફસાઈ ગયાં. કેમે ન નીકળે!’

‘ધનદેવ સાથે એક બળવાન વૃષભ. એની બીજી જોડ ન જડે. ધનદેવે એ બળદને આગળ બેઠ્યો. પાછળ બીજા બળદ ને આગળ એ એકલો. એણે ખાંચસોયે ખાંચસો ગાડાં કાદવમાંથી હુમખેમ પાર ઉતાર્યાં. પણ એ પોતે તૂટી ગયો,’ મહાવીર-૭

લોહી ઓકતો જમીન પર ફસકાઈ પડ્યો! ન હોયું ધવાય,
ન હલાય ચલાય !

‘ધનદેવને એ બળદ પર ઘણું પ્યાર હતો, એના ધંધાતું
એ સાચું સાધન હતો. પણ એને માટે રોકાવું મુશ્કેલ હતું.
એ ગામલોક પાસે આવ્યો. સહુને આજીજી કરીને કહ્યું કે
માગો તેટલું ધન આપું, પણ આ બળદને જાળવજો. આજ
મારી બીજી બાંધ તૂટી ગઈ છે ! પણ લાચાર છું. ગાડામાં
કરિયાણાં ભર્યાં છે, ને આકાશમાં વાદળ ઘેરાવા લાગ્યાં છે !

‘ગામલોકોએ એ બળદને સાચવવાની હા ભણી. ધનદેવે
મોંમાગ્યું ધન આપ્યું. પછી ધનદેવ એ બળદ પાસે ગયો.
એને ધંધાવ્યો. આખા શરીરે હાથ ફેરવ્યો. અંગોલ છું
પણ પ્રેમને પરખે છે. બળદે પોતાનાં શીંગડાં ધનદેવન
શરીર સાથે ઘસી પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરી.

‘આખરે ધનદેવ આંખમાં આંસુ સાથે વિદાય થયો.
ફરી ફરી ગામલોકને બળદની લાજ લેવાતું કહેતો ગયો. પણ
ગામલોક ગરબુ નીકળ્યું. ધન લીધું પણ બળદની સારવાર-
માં કોઈએ મન ન દીધું. આજ ચારો નીરોં, તો કાલ
નહિ ! પાણી આજે પિવડાવ્યું, તો બે દહાડા વળી કંઈ
નહિ. છાયોઝાછાયો થોડા દહાડા કર્યો, પછી સમ તારી માયા !

‘ઉનાળો આવ્યો, ભર ઉનાળો ! વનમાં મૃગલાં ફાટી
પડે એવો ઉનાળો. બળદ પડ્યો છે. હવે કોઈ માથે છાયો-
ઝાછાયોય કરતું નથી. પાણી ને ખડ તો કોણ નીરે ! આ
તો સખ મતલબકી બાજી, જેવું થયું !

‘બાળક પાણી ને ખડ વિના બોકાસાં નાખતો મર્યો; મરીને થયો બ્યંતર. એણે ગામની બખર લેવા માંડી. કોઈકની હાલતાં—ચાલતાં બોબડી બંધ થઈ જાય. કોઈકની તો ડાકલી ફાટી રહે ! સ્ત્રીઓ ને બાળકો માથે તો સમકહાણી વીતી. ગામમાં મરેલા માણસને ઉપાઠનાર પણ ઓછા થયા. ચારે ૧૨૬ હાડપિંજરો નજરે પડે. બધા તોળા પોકારી ઊઠ્યા.

‘આખરે એને રિઝવવા ગામલોકોએ લેગા થઈ આ મંદિર માંડ્યું. ઠીક ઠીક ખર્ચો કરી એ દેવને અહીં બેસાડ્યો. પૂજા, આરતી, મોગ, નૈવેદ્ય ધરવા માંડ્યાં. મને અહીંનો પૂજારી નીમ્યો. આમ છવનાં જેને જાણ્યો નહિ, એનાં મૂંઝે માનપાન શરૂ થયાં. છતાં આ યક્ષનો મિજાજ ભારે ખરાબ છે. વાત વાતમાં એને ફૂડું પડે છે. દિવસની વાત તો ઠીક, પણ રાત અહીં કોઈ ઠેરી શકતું નથી.’ પૂજારી ઇંદ્રશર્માએ વાત પૂરી કરી.

મહાવીર બોલ્યા : ‘આ બધા તો ભાવનાનાં ભૂત છે. મને તમે ગામલોકો એક રાતવાસા માટે અહીં રહેવાની અનુમતિ આપો !’

‘આટલો ભય છે, છતાં ?’

‘હું અભય છું. કોઈથી ખીતો નથી, કોઈને ખિવરાવતો પણ નથી. તમે તો નિશ્ચિંત થઈને અનુમતિ આપો !’

‘અનુમતિ આપવામાં અમારું શું જાય છે ? પણ હે રાજસૂન્યાસી ! તમારું રૂપ, તમારું તેજ, આવી ભરી ભરી તરુણ વય ભોઈને અમને દયા આવે છે !’

પણ મહાવીર હઠીલા નીકળ્યા. ગામલોકોને અનુમતિ

આપવામાં કંઈ જતું નહોતું. જશે તો જોગી એના જીવનો જશે. ગામલોકોએ અનુમતિ આપી. મહાવીર રાતવાસો રહ્યા.

અંધારું થતાં થતાંમાં તો મંદિરનો પૂજારી પણ ખારણું બંધ કરી ચાલ્યો ગયો. સીમ-પાદરમાં આથે થાથે કોઈ ન રહ્યું ! માણસ તો શું, જનવરને પણ એ જગ્યાનો ભય હતો.

ભયનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી ગયું.

અભયભૂતિ મહાવીર ખૂણામાં પલાંઠી વાળી બેસી ગયા. ને હાકલા-પડકારા સાથે રાત ઊગી. થોડીવારમાં રૂવાં ખડકરે તેવી હાકલી વાગવા લાગી. ચિત્કાર, પોકાર ને પ્રાણ પોકોથી ઘોર રાત વધુ ઘોર બની.

હૈયું ફાટી ભય તેવું વાતાવરણ બમ્બું.

એકાએક કાળજી કંપાવે તેવું અદ્દહાસ્ય સંભળાયું મંદિરના પથરા પણ એથી બળભળી ઊઠ્યા, પણ મહાવીરન એક રૂંવાડામાંય કંપ ન થયો.

ત્યાં તો કોઈ જંગલી હાથી ખારણું તોડીને અંદર પેઠો—સીધો મહાવીર પર. એમને સૂંઢમાં પકડ્યા, ઉપાડ્યા, ઉલાળ્યા, પછાડ્યા, પગ નીચે ચગદી નાખ્યા !

ભલે ચગદી લે ! દેહને મૃત્યુ છે. મહાવીર તો અમર છે !

હાથી થોડી વારમાં અદ્દસ્ય થયો. ત્યાં મોટા મોટા નખ ને દાંતવાળો પિશાચ આવ્યો ! એણે તો નખથી મહાવીરનું માંસ તોડવા માંડ્યું; દાંતથી ચાવવા માંડ્યું ! મનુષ્ય-માંસની બાણે મિજબાની માંડી !

મહાવીરના મુખ પર એ જ શાન્તિ છે. જાણે એ શાન્તિ યોડી રહી છે: રે! તારી લિધુકની ક્રુધા સંતોષાશે, એય મહાવીરના દેહની સાર્થકતા છે. નિરાંતે જમજે ભાઈ! જિણો-અધૂરો ન રહેતો!

પિશાચ પણ અલોપ થઈ ગયો, વાહુ રે માયાનગરી! એકાએક નીચેની ભૂમિમાંથી, પાતાળ ક્ષેત્રીને આવતા શેષ-નાગના અવતાર જેવો, વિપધર સાથ નીકળી આવ્યો. ભયંકર કુત્કાર કરતો એ ધસ્યો. ધસીને મહાવીરના દેહ પર ડાંખ પર ડાંખ મારવા લાગ્યો. મહાવીર તો જેમ બેઠા છે એમ જ બેઠા છે. જળમાં કમળની જેમ.

રે! જેને વાસનાના ડાંખ ન લાગ્યા, એને વિપધરના ડાંખ શું કરી શકવાના હતા? નિરાંતે તું તારું કાર્ય બજાવ, ભાઈ! મને ભય નથી. મને વેર નથી. જગતમાં વેરનો બદલો મારે લેવાનો નથી. પ્રેમ ને કરુણા મારાં સાથી છે!

એકાએક સર્પ અદૃશ્ય થયો. પણ ત્યાં તો જાણે કોઈ જહામાં જોરથી પકડીને આણુસાથી દાંત ખેંચતું હોય, તેવો અતુલવ થયો. થોડી વારમાં કોઈ નાક દબાવતું લાગ્યું. તો કોઈ છરીથી નખ ખોતરતું લાગ્યું. આમ શરીરના સાતે મર્મ-સ્થાનોમાં ભયંકર પીડા થવા લાગી.

રે નખ, આંખ, દાંતવાળો તો દેહ છે; મહાવીર એથી લિન્ન છે. દેહને પીડા છે. મહાવીર તો અનંતમુખમય છે!

આખી રાત આવા ભયંકર વીતકો સાથે વીતી, ----

મહાવીર મહા-વીર નીકળ્યા. આખરે પેલો વ્યંતર આવીને
એમના ચરણમાં પડ્યો :

‘મને ક્ષમા આપો !’

‘ક્ષમા વેરીને હોય, તું તો મારો-કસોટી કરનારો
મિત્ર છે.’

‘હું મિત્ર ? અને તે તમારો ?’

‘હા. જલ્લાલાર્થ ! તું મારો શું, જગ આખાનો મિત્ર
થઈ શકે છે. માત્ર માર્ગ ભૂલ્યો છે. તે વારાવેરનું આસક
વેરમાં જોયું છે. એમ ન કર. પ્રેમમાં જો. ક્ષમામાં જો.
હિંસાનો પ્રતિકાર અહિંસામાં જો. તને ચિર શાંતિ લાખશે.’

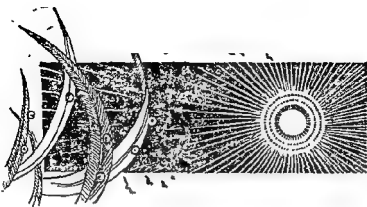
ક્ષમા, પ્રેમ, કરુણા, ચિર શાન્તિ ! જિની ધરતી પર
એમ વરસે, એમ જો શબ્દો વરસ્યા. ઉભ વ્યંતર યોદી વારમાં નમન
બની ગયો. નમ્ર જનતાંગી સાથે એના ખોપી આત્માને શાન્તિની
કળ વળતી લાગી. આજ એનું ભડભડતું હૈયું શાંત થયું.
એમાં પ્રેમ ને કરુણાનાં શીતળ જળ જીલસણું હતું.

વ્યંતર યોદી વારમાં આનંદમાં આવી ગયો. એ ગીત
શુંજવા લાગ્યો.

પરનાં દ્વાર બીટીને સૂતેલાં લોકોએ પડકારે હૈયે આ
વ્યંતરનું ગાન સાંજળયું. સદુએ માન્યુ કે પેલા સ્ત્રીના
યોગીને ખતમ કરી, ખાઈ કરીને, જ્યાં પેટનું વ્યંતર જાગીત
રે છે !

લોકોએ બધથી પયારીમાં મોં દાબી રીધું !

મહાવીરની પણ, આખી સતના પરિધમ પાટી, ને
કલ્લા પરોડની શીતળતાથી, અંખ મિચાઈ ગઈ !

[૧૬]

પહેલું ચોમાસું

પાછલી રાતના મીઠા ધવનમાં
મહાયોગી મહાવીરને એક મુહૂર્ત નિદ્રા લાધી : પણ એમાં એમને
સ્વપ્ન આવ્યાં. પૂરાં દશ સ્વપ્ન । એ કાળનાં આવાં નિષ્પાપ ને
નિઃસ્વાર્થ માણસો માટે સ્વપ્ન પણ સિદ્ધિનાં સોપાન હતાં.

૧લા સ્વપ્નમાં તાલ પિશાયને જાણે આપમેળે હણ્યો.

૨જા સ્વપ્નમાં સ્વેત રંગનો કોકિલ એમની સેવા
કરતો દેખાયો.

૩જા સ્વપ્નમાં રંગબેરંગી કોકિલ સેવા કરતો જોયો.

૪થા સ્વપ્નમાં જે ફૂલમાળ નજરે પડી.

પમા સ્વપ્નમાં સેવા કરતો ગોવર્ગ જોવાયો.
 દહામાં ખીલેલાં કમળવાણું સરોવર નીરખ્યું.
 ૭મામાં અગાધ સાગરનું જાણે ઉલ્લંઘન કર્યું.
 ૮મામાં ઊગતા સૂર્યનાં કિરણો પ્રસર્યાં જોયાં.
 ૯મામાં પોતાનાં આંતરડાથી વીંટળાયેલો માનુષોત્તર
 પર્વત જોયો.

૧૦મામાં પોતે જાણે મેરુશિખર પર બેઠેલા દેખાયા.
 મહાવીર આ સ્વપ્ન નીરખીને જાગ્યા. એમના અંતરમાં
 રાતના બનાવને લીધે આનંદ આનંદ વ્યાપ્યો હતો.

ગામમાં તો સવારથી હલથલ મચી ગઈ હતી. ઉત્પલ
 નામનો એક નિમિત્તવેત્તા રહેતો હતો. એ પ્રથમ પાર્શ્વ
 સંપ્રદાયનો સાધુ હતો. પાછળથી સાધુવેશ છોડી ગૃહસ્થ
 બન્યો હતો. એ નિમિત્તચાત્રથી પોતાની આજીવિકા ચલા-
 વતો હતો.

આ ઉત્પલને પૂજારી ઇંદ્રશર્માએ રાતવાસે રહેલા
 મહાવીરની વાત કરી. ઉત્પલ વર્ધમાન મહાવીરનો પરિચિત
 હતો. એણે વાત સાંભળી ત્યારથી તે ચિંતાતુર હતો. પણ રાતે
 તો યજ્ઞના મંદિર પાસે દૂકવાની એની પણ હિંમત નહોતી.

સવાર થતાં જ ઇંદ્રશર્મા સાથે નિમિત્તવેત્તા ઉત્પલ ત્યાં
 આવ્યો. એને હતું કે ન જાણે નવપ્રવર્જિત મહાવીરનું શું થયું
 હશે! ત્યાં તો એણે યજ્ઞમંદિરના આટલે મહાવીરને બેઠેલા જોયા.
 એ જ નયનમુંદર કાન્તિ છે. ગુણ સૌમ્ય છે. આંખો કરુણાકિરણો
 પ્રકાશે છે. ઉત્તમજન લગાટ પર ચંદ્રની શીતળતા છે. એ

દોડીને ગહાવીરને ભેટયો. બધી વાત પૂછી. વિગતથી વાત બાણીને એણે કહ્યું :

‘આપ દેવાયે’ આત્મબલથી ચક્ષુની કૂરતાને હણી, એ ખરેખર આનંદજનક બીના છે. આત્મબળ એ જ જગતનું શ્રેષ્ઠ બળ છે.’

મહાવીરે આ વખતે પોતાને આવેલાં દશ સ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યાં. ઉત્પલ બોલ્યો :

‘પહેલું’ સ્વપ્ન દર્શાવે છે, કે આપ મોહરૂપ પિશાચને હણુશો.

‘બીજું’ સ્વપ્ન બતાવે છે, કે આપને સર્વ ધ્યાનમાં શ્રેષ્ઠ-યોગીઓને મહામહેનતે પ્રાપ્ત થનારું-શુદ્ધ ધ્યાન પ્રાપ્ત થશે.

‘ત્રીજું’ સ્વપ્ન બતાવે છે કે આપ વિવિધ અંગવાળું શાસ્ત્ર રચશો.

‘પાંચમામાં ગોવર્ગ’ એટલે તમારો ઉપાસક વર્ગ તમારી સેવા કરશે.

‘છઠ્ઠું’ પગથી ભરેલું સદોષર બતાવે છે, કે સાગર સમા ગંભીર આપની દેવો પણ સેવા કરશે.

‘સાતમું’ સ્વપ્ન આ સંસારસાગરને પાર કરવાનું સૂચન કરે છે.

‘આઠમું’ સ્વપ્ન આપને ઉત્પન્ન થનાર મહાન જ્ઞાન વિશે છે.

‘નવમું’ સ્વપ્ન ત્રિલોકમાં આપના યશને સૂચવે છે.

દશમું સ્વપ્ન સૂચવે છે કે આપ માણસ અને દેવ બંનેને કટ્યાણુકારી ઉપદેશ આપશે.’

આમ ઉત્પલે નવ સ્વપ્નના ફલાદેશ કહ્યા, ને છેવટે કહ્યું : ‘સ્વામી ! ચોથા સ્વપ્નનો ફલાદેશ મારા મનમાં બરાબર બિતર્યો નથી ! માટે મેં કહ્યો નથી. ખોટો અર્થ કહેવો તેના કરતાં ન કહેવો હું થ્રેષ્ઠ સમજું છું.’

ઉત્પલની નિખાલસતાથી મહાવીર પ્રસન્ન થયા. તેએ બોલ્યા : ‘ભાઈ ઉત્પલ ! દરેક વિદ્વાન અર્થની બાબતમાં તમારા જેવો વિવેક બળવે, તો કેવું સારું ! ચોથા સ્વપ્નનો અર્થ હું કહું છું : એમાં જે ફૂલમાળા દેખાઈ હતી. એનો અર્થ એ કે હું જે પ્રકારનો ધર્મ રચી કરીશ. એક, સાધુએ પાળવાનો ધર્મ; બીજો, ગૃહસ્થે પાળવાનો ધર્મ !’

ઉત્પલ આ સાંભળી મહાવીરના જ્ઞાન પર પ્રસન્ન થઈ ગયો.

મહાવીરે એ ચાતુર્માસ એ જ વક્ષમંદિરમાં પૂરું કર્યું.

સમયા સમ્બભૂણુ, સતુમિત્તેસુ વા જગે ।

સસાન્ના સર્વં છવો પ્રત્યે-પદ્મી તે શત્રુ દોષ કે ચિત્ત-સગતમાન રાખવે.

—ઉત્તરાધ્યયન

અચ્છાબાબા ને ખોટાબાબા

મોસાર ગામ હલકયુ છે. સહુ કહે છે : ‘હાલો, હાલો, જોશીડા આવ્યા છે. અગમનિગમનો લેહ ભાખે છે. થયેલું અને થવાનું સઘળું ભાખે છે. ગઈ કાલ, આજ, ને આવતી કાલ-ત્રણે કાળને હીવા જેવા દેખે છે.

કોઈ કહે : ‘એ તંત્ર જાણે છે, મંત્ર જાણે છે, ચંત્ર જાણે છે, રિદ્દિની રાખડિયું ને મિદ્દિની આખડિયું આપે છે.’

વળી કોઈ કહે છે કે ‘નિર્ધનિયાંને ધન આપે છે. વાંઝિયાને પુતર આપે છે. મનની વાંછા પૂરી કરે છે. એના બોલે સો સારાં વાનાં સાચ છે.’

જેશીડાનું નામ અચ્છંદક (અચ્છાબાબા)

અચ્છાબાબા કાશી-ખનારસનો લણેલો છે, વિદ્યાનો જાણુકાર છે. પણ વિદ્યા કુપાત્રે પડેલી છે. સિંહણના દૂધ જેની વિદ્યા તુચ્છ માટીના પાત્રમાં ભરેલી છે. પછી એ કયાં જરે ?

શાસ્ત્ર તો સાચું, પણ એનો લાખનાર જૂઠો. વિદ્યાને વેપાર કરે !

ભારે ધુતારો ! દુનિયા તો લોભી છે. હરામનું મળે તે હલાલનું ન ખાય ! આમ દુનિયામાં લોભિયા હોય ત્યાં મુખ ધુતારા રહેવાના જ—ગંદકી હોય ત્યાં માખી રહે તેમ !

આ અચ્છાબાબા એવો ધુતારો જેશી હતો. દહાં જેશ જીએ, શતે હુઆઈ-લણાડી કરે, ભરવાડના નેસમા પેસી નાનાં બકરાં-ગાડરાં ચોરી લાવે; સંધીને ખાય.

અરધી શતે હલાલનું ઘર ઉધડાવે, દારૂ દહાવે, દારૂ ખીને ઉઢરની જેમ ડાલતો કરે; ન કરવાના ધંધા કરે !

ને દહાડે પાછી ગપત ગંગા ને શાણી સીતા !

મહાવીર આ ગામમાં આવ્યા. એમના અંતરમાં તો જ્ઞાનના, પૈરામ્યના, ત્યાગના દીવડા ઝાકઝમાળ બળે.

એમણે અચ્છાબાબા (અચ્છંદક) ને જોયો, એનું ડીંગણાનું નેયુ. એમણે અચ્છાબાબાને આ પાપના પાટલા ઉપાડી લેવા કહ્યું, પણ એ તે કંઈ માને !

ગણદું એણે મહાવીરને કહ્યું : ‘અચ્છા બાઈ ! અર્ધ’

અર્ધ'—અડધોઅડધ સાગ. મેં બધું જમાવ્યું છે. તુંય પીરસેલા સાણાના જમણમાં જોડાઈ જા !'

મહાવીર કહે : 'ના ! એ તો પાપનું કામ ! પાપાંડું કામ !'

પછી એમણે ત્યાં આવતા લોકોને ચેતવ્યા. પણ પેલા અન્ધાખાખાની માયાજાત એવી હતી કે લોકો ન સમજ્યા. એ તો લોભિયા-ધુતારાની જોડ હતી ને !

મહાવીરે વિચાર કર્યો કે ભેંસ આગળ લાગવત ગાયું ઠીક નથી. મૂરખાઓને એમની રીતે સમજાવવા જોઈએ !

એમણે લોકોને હાક-પાડીને કહ્યું : 'અરે ભોળા લોકો ! અન્ધાખાખા તો મારો ચેલો થવા લાયક છે. હું પાતાળમાં પડેલું ધન જોઈ શકું છું; આકાશમાં રહેલાં દેવીદેવ જોઈ શકું છું; સાત સાગર ને નવ દ્વીપની નગરચર્યા અહીં જોઈ કરી શકું છું. આવો આવો ! ને તમારા કિંમતના લેડ જાણી જાઓ !'

એક જોડૂત આવ્યો. એણે કહ્યું : 'મોટા મહાત્મા હો તો કહો કે કાલે મેં શું ખાધું તું !'

'કાંગનો લાત !'

વાત સાવ સાચી. જોડૂત ચૂપ થઈ ગયો.

બીજા કણબીએ ખૂંચ્યું : 'મોટા જોશી હો તો કહો, કે મેં સપનામાં શું જોયું હતું ?'

મહાવીર કહે : 'લુએ શું ? તું તો સપનામાં ખૂબ

‘રોયો હતો.’

ખરી વાત. કણ્ણીનું મોં ફાટ્યું રહ્યું.

બસ ! ગામમાં વા વેગે વાત ફેલાઈ ગઈ. સહુ કહે, મનના ભેદ બાણનાર મુનિઆવ્યા છે. પછી તો ગળપણની ગંધે કીડીઓ આવે, એમ લોકો આવવા લાગ્યા. લોકોની ઠઠ જાતી ગઈ. ભેટ-સોગાદના ઢગલા થવા લાગ્યા !

પેલો પાખંડી અમ્હાળાખા ચિડાયો. એણે મહાવીર હલકા પાડવા તરફીબ રચી, હાથમાં દાલની સળી લઈ એ મહાવીર જ્યાં બેઠા હતા, ત્યાં આવ્યો અને જોરથી ખૂર પાડીને કહ્યું : ‘ઓ ઢાંગી ! કહે કે આ સળી હું ભાંગી શકીશ કે નહિ ?’

અમ્હાળાખાની તરફીબ એ હતી કે જો મહાવીર કહે કે ભાંગી શકીશ તો ભાંગવી જ નહિ. ના પાડે તો સળી ભાંગતાં કેટલી વાર ?

મહાવીર કહે : ‘નહિ ભાંગે તારાથી.’

‘એમ કે ?’ અમ્હાળાખા ખુશ થઈને બોલ્યો. જોના મનમાં એમ કે ઘડીભરમાં હું એને શૂઠો પાડું છું. એણે જોરથી કહ્યું : ‘બાઈઓ ! આ મુનિજોરી કેવો શૂઠો ! એ તમને નજર સામે બતાવું. એ કહે છે કે આ સળી નહિ ભાંગે ! હું તમારી નજર સામે ભાંગું છું અને એનું પાખંડ સાબિત કરું છું.’

અમ્હાળાખાએ પાસની સળી લઈ દરી : ને નેવો

તોડવા બય છે, કે એના ઘસરકાથી એની આંગળી જ કપાઈ ગઈ !

લોહી બય વહ્યું ! સળી સળીને ઠેકાણે રહી અને એ પાટો ખાંધવામાં પડ્યો. લોકોએ મહાવીરનો જયજય-કાર કર્યો. પેલા ભેશી પર ચૂંક્યા ને જોડ્યા :

‘ અદ્યા ! તારું નામ છે અચ્છાબાબા, પણ ખરી રીતે તું જોડાબાબા છે : ને મહાવીર અચ્છાબાબા છે ! જોલો મહાવીરની જે ! ’

પણ મહાવીર આ જેનેકારથી ન કુલાયા. એ તો સમજતા હતા કે આ દુનિયામાં એક તરફ ધુતારા છે અને યીજી તરફ લોભિયા છે. લોભિયા-ધુતારાની આ મંડળીના જેનેકારમાં શું શકરવાર હોય !

એ રાતે મહાવીર જાગતા બેઠા હતા. પેલો પાખંડી છાનોમાનો ત્યાં આવ્યો, એણે ગળગળે સાહે કહ્યું : ‘ મહાવીર ! હું જોડાબાબા, તું અચ્છાબાબા ! એક વાર નહિ પણ સાડી સાત વાર હું કબૂલ કરું છું. પણ મારો પીછો છોડી દો ! તમે જ્યાં જશો ત્યાં તમારા જ્ઞાન, વિજ્ઞાન ને સદ્ગુણથી પૂજશો. માટે કૃપા કરીને મારા પેટ પર પાડું ન મારો ! ’

‘ તું પાખંડ છોડી દે. પાખંડ ન ચલાવ ! ’ મહાવીરે કહ્યું.

ભેશી કહે : ‘ તમે શાણા થઈને કાં ભૂલો ? મારા પાખંડ સામે તમે પણ પાખંડ જ ચલાવ્યું છે ને ! ’

મહાવીર કહે : ‘ વાત તારી સાચી. પાખંડને તોડવા

ખાખાંડનો આશરો ન લેવો નોઈએ, હું તો ચાલ્યો જઈશ,
પણ તું સુધરજે !’

પરોઢિયે તો મહાવીર ચાલ્યા ગયા. નેશ નેવરાવવા
ઘણા લોકો આવ્યા, પણ મહાવીરને ક્યાંય ન ભેળા. પેલો
ખાખો ઠાઠમાઠ કરીને ત્યાં બેઠો હતો.

લોકો કહેવા લાગ્યા: ‘અમ્હાખાખા તો ચાલ્યા ગયા.
આ ખોટાખાખાને શું કરે? ચાલો, ઘેર પાછા !’

લોકો પાછા ચાલ્યા ! પેલો ખોટાખાખા પણ ન જાણે
ક્યાં ચાલ્યો ગયો ! કદાચ એ સાચો-અમ્હાખાખા થવા ગયો
ન હોય !

છોટો સમ્મલિગસળો !

લોભ સર્વસ્વનો નાશ કરનાર છે.

—દશવૈકાલિક સૂત્ર

[૧૮]

ભય સામે અભય

મહાવીર દક્ષિણ વાયાલાથી ઉત્તર વાયાલા જવા નીકળ્યા. માર્ગમાં દેહ પરથી વસ્ત્ર સરી ગયું. પેલો સોમશર્મા ધ્રાક્ષણુ આવીને એ લઈ ગયો. જોતિક સપત્તિમાં શેષ રહેલું વસ્ત્ર તો ગયું, પણ અહીંથી આગળ જતાં પ્રાણુ પણ સરી જાય તેવો પ્રસંગ આવી જતો.

દક્ષિણ વાયાલાથી ઉત્તર વાયાલા જવાના એ માર્ગે કેટલા હતા. બન્ને માર્ગે આધાપાછા થઈને વાયાલા તરફ જ જતા હતા. મહાવીર ત્યાં આવીને જેવા જિભા ગયા, કે ત્યાં પેટાં ઘકરાં ચારતા ગોવાળો તેમને વીંટળાઈ વળ્યા.

ગોવાળો મહાવીરની તેજકાંતિલરી મુખમુદ્રા જોઈ, સમજી ગયા કે આ કોઈ રાજગન્યાગ્રી દીને છે. રાજપાટ છેડીને લોકોના બલા ગાટે નીકળ્યો લાગે છે. તેઓ ભાવથી મહાવીર-૮

કહેવા લાગ્યા :

‘ દેવાર્ય ! આ બન્ને રસ્તા એક જ નગર તરફ જાય છે. આમાંનો એક રસ્તો કનકબલ આશ્રમને વીંધીને જાય છે; એ દૂંકો રસ્તો છે. બીજો આશ્રમને પડખેથી જાય છે; એ લાંબો છે. ’

મહાવીરે દૂંકી વાટ પર ડગ લઈ્યા. પણ એ સાથે ગોવાળો બોલી બોલ્યા : ‘ હે રાજસંન્યાસી, અહીં પણ દુનિયા જેવો ઘાટ છે : લાંબું એ ચરવાળે દૂંકું છે; દૂંકું એ પરિણામે લાંબું છે. તમે જે દૂંકો માર્ગ પસંદ કરો છો, એ માણસને લાંબા કરી નાખનારો છે. એ રસ્તે જનારા ત્યાં લાંબા થઈને સૂતા તે સૂતા, કદી પાછા આવ્યા નથી ! એ દૂંકે માર્ગે કનકબલ નામનો આશ્રમ આવે છે. ત્યાં એક ભયંકર સર્પ રહે છે. અંડકોશિક એનું નામ છે. દ્વિવિધ સર્પ છે. સામાન્ય રીતે સાપની ઘાટમાં કે કુતકારમાં ઝેર હોય છે, પણ આ સાપની તો નજરમાં પણ ઝેર છે. નજર પડતાં વેંત માણસ ભરથું ઘઈને પડે છે. ’

ગોવાળોને વાત કરતાંય કિલમાં કંપારી બ્યાપી ગઈ. તેમને ખાતરી હતી કે સાપની વાત સાંભળી સંન્યાસી તરત પાછાં ડગ જરશે. સાધુ, સંન્યાસી કે સંસારી—દુનિયામાં પ્રાણ કેને વહાલો નથી ? પણ આ વાત સાંભળતાં સંન્યાસીના ચહેરા પર ભયની એક પણ રેખા ન તણાઈ; બિલટો એ તો એ નિર્જન વાટે આગળ વધ્યો.

મહાવીરની મુખમુદ્રા એવી હતી, કે જોનારને આપો-

આપ પ્રેમભાવ પ્રગટે. ગોવાળો દોડીને આઠા ફરીને 'હાથકે રહ્યા, ને ગોલ્યા.' 'હે તપસ્વી ! પહેલાં અમારી વાત સાંભળો, પછી આગળ હગ ભરબે.'

એક કાળે આ રસ્તો ધોરી માર્ગ હતો. સોનાના રથ-વાળા રાજાઓ, મ્યાનામાં બેઠેલી રાજરાણીઓ, મૂછે વળ દેતા સૈનિકો ને સાર્થવાહો પોતાની પોઠો સાથે અહીંથી પસાર થતા. રાત-દિવસ આ રસ્તો બગતો રહેતો.

માર્ગે આશ્રમો આવતા. લોકો ત્યાં વિસામો લેતા, સાધુ-સંતોનો જે ઘડીનો સમાગમ કરતા. આવો એક અહીં મુનિશિવ આશ્રમ હતો. એ આશ્રમનો કુલપતિ બહુ સારો માણસ હતો. એ શુદ્ધી ગયો, ને તેની પાછળ કૌશિક નામનો તાપસ કુલપતિ થયો.

કૌશિક હતો તો તપસ્વી, પણ ભારે ક્રોધી. આશ્રમના બાગમાં ગોપબાળ રમવા આવતાં. બાળકો તો વાંદરાં જેવાં અટક્યાળાં. ખાવા જેવું ખાય, ને ન ખાવા જેવું તોડે ફાંડે પણ ખરાં. કૌશિકને એ ગમે નહિ. એ લાકડી લઈને પાછળ દોડે. હરનાં માર્યાં બાળકો નાસી જાય.

પણ બાળક કેનું નામ ? વળી લાગ લેઈને વાડીમાં પેચી જાય. તાપસને ચીડવવામાં તેમને મળ પડવા લાગી. જેટલું ખાય તેથી વધુ બગાડે ! તાપસ એ જુએ, ને મોંએથી ગાળો દેતો, લાકડી લઈને પાછળ ધાય.

બાળકોને એમ કંઈ સમજવાય ? એમને સમજવવાની રીત જુદી ! એમને સમજવવાની ભાષા જુદી. એક વાર જો

કહેલમથી કહે : ‘રે પંખીડાં ! પ્રેમથી ચણજો !’ બસ, બીજા દિવસથી કોઈ ત્યાં આવે નહિ; આવે તો નુકસાન કરે નહિ. બાળકો આશ્રમની શોભા બની બચ ! પણ કુલપતિ કૌશિકે તો જાણે ઉપાય સ્વીકાર્યો.

બાળકોએ ચીડવવા માટે કૌશિકનું નવું નામ પણ પાડ્યું.
‘ચંડ-કૌશિક;’ ચંડ એટલે ગુસ્સેબાજ-કૌશિક !’

એક વાર આ કૌશિક લિફ્ટ માટે બહાર ગયો હતો. ને બાળકોની વાનરસેના ચઢાઈ લઈ આવી. કોઈ લામફળી પર ચઢ્યું ને એને લાંબી સોટ કરી નાખી. કોઈએ હાડમડી પરથી હાડમ તોડી લીધાં, ને હાડમડી ખોલી કાઢી. કૂલછોડનો તો સોધવાળી નાખ્યો. કૌશિકની સોના જેવી લાંકા, આ નાનાં વાનરોએ વાતવાતમાં ફેણી-ટોળી નાખી.

એ વખતે બહાર ગયેલો કૌશિક આવ્યો. એણે પોતાના બાગનું સત્યાનાશ વળી ગયેલું જોયું. એના રૂવે રૂવે કોપ વ્યાખ્યો. પાસે પડેલો કુહાડો ઉઠાવ્યો. પડ્યો બાળકોની પૂઠે !

બાળકો તો મૂઠીઓ વાળીને ભાગ્યાં. પણ બાળકે હોનું નામ ! હોડતાં બચ ને તાપસને ચીડવવા માટે બોલતાં બચ.

‘હુ રે ! આવ્યો રે ! હા રે ! ગુસ્સેબાજ કૌશિક આવ્યો !’

‘રે ચંડ કૌશિયો આવ્યો !’

‘છોકરાઓનો રાદુ, ખરો એ બાદુક,

‘આવ્યો રે આવ્યો ! ચંડકૌશિયો આવ્યો !’

બાળકો આમ બોલતાં જાય ને ભાગ્યાં જાય. આમ જ

ખાળકો ને પાછળ કૌશિક. કૌશિકના હાથમાં કુહાડો ચકચકે છે. હાથ પડ્યાં તો બે-ચાર તો અહીં જ તળ રહેવાનાં !

ખાળકો એને આંખવા દેતાં નથી. તાપસે આંધળી દોટ મૂકી. વચમાં બિંડો ખાડો આવ્યો. તાપસથી એ જોવાયો નહિ. બિચારે બિંધે કાંધ એમાં પડ્યો. કોધને અંધ કદ્યો છે તે આનું નામ ! પોતાનો કુહાડો પોતાના માથામાં. એનાં સોયે વરસ પળમાં પૂરાં થયાં ! જે ખાડો ખોદે તે પડે તે આનું નામ !

આ વાત પર વખત વીતી ગયો. એક દહાડો આશ્રમમાં મણુઝર સાપ દેખાયો. એક તાપસને ડસ્યો. બીજે દહાડે આશ્રમની ગાયોને ડસ્યો. બધા એને પકડવા તૈયાર થયા, તો જે પકડવા આવ્યા એને જોતજોતામાં ત્યાં ને ત્યાં ભૂખીતા ઠર્યાં. એની નજરનું ઝેર એટલું કાતિલ ! એક રાત્રનો કુંવર નીકળ્યો. એનેય એ ડસ્યો. વણુઝરાની તો જેટલી પોંઠો અહીંથી પસાર થાય, એમાંથી બે-ચાર માણુઝર તો અહીં સહાને માટે રહી બચ !

ઘોટે દહાડે આશ્રમ ઉજ્જક ધઈ ગયો. ઘોટે દહાડે વાટ સૂની પડી. લોકો કહેવા લાગ્યા, કે પેલો ગુસ્સેખાળ કૌશિક ! મરીને આ સાપ અરબજો. આ આશ્રમ પર એને મમત્વ ન હતું, માટે અહીં જ જન્મ્યો. મમતા એવી વસ્તુ છે. ને કોધી હતો માટે નાગ જ સરવય ને ! નાગ જેવું કોધી બીનું કયું પ્રાણી છે ? સહેજ વાતમાં પ્રાણ હરી લેનારું ! ” કી.

ગોવાળોએ પોતાની વાત પૂરી કરતાં સાંસમાં કહ્યું :
‘ માટે મહારાજ, આ માર્ગ દુઃખે ભરે હોય, પણ ગરવાળે લાંબે

ખીજી નજર, ને બાણે હવા ગરમ ગરમ થઈ ગઈ!
ત્રીજી નજરનો ધા, ને બાણે લીલાં ઝાઝ પણ હમણાં
ખાખ થઈ જશે !

આ પછી સાપ એક પળ નિશ્ચેષ્ટ ઊભો. પોતાના કાર્યની
અસર જોવા એ થોડ્યો હતો. પણ એણે આશ્ચર્ય સાથે જોયું
તો જળમાના પોયણા જેવો પેલો પુરુષ, આટઆટલી વિષ-
વર્ષા પછી પણ, એવો ને એવો અડગ ઊભો હતો : ન હટ્યો-
અટ્યો હતો. ન કાળો પડ્યો હતો. ન એને ભય વ્યાખ્યો હતો.

નવી નવાઈની આ ઘટના પર એને એક ક્ષણ આશ્ચર્ય
જાગ્યું. પણ ક્રોધ વિવેકને વિસરાવે છે. વિવેક વિસરાય તો જ
ક્રોધ થાય ને ! સાપ આગળ વધ્યો. એ ચૂંચળું વળ્યો
શરીરને તીરની જેમ તાણ્યું, ને પછી ભાથામાંથી જાણ
છૂટે તેમ છૂટ્યો—સીધો જઈને મહાવીર પાસે. પડતાંની સાથે
એણે મહાવીરના પગના અગૂઠે જોરથી ડંખ દીધો.

ડંખ તે કેવો ? અંદરથી લોહીનો કુવારો છૂટ્યો !

લોહી તે કેવું ? ઘોણું રૂધિર જેવું ! માતા ધાવણ જેવું !

અને મહાવીરનું મુખ તો જુઓ. કેવું ભાવભર્યું !
એ ! વાત્સલ્યપેટી માતા જ જોઈ લો ! રે, માતાના અંતરના
પ્રેમ-રસાયનમાં જ એ કરામત છે, કે પુત્ર માટે પોતાના
લોહીને પગવારમાં રૂધિરમાં ફેરવી નાખી શકે છે !

માતાના હૃદયનો પ્રેમ એવો છે. એને વટી જાય તેવું
માનૃત્વ મહાવીરના હૃદયમાં હતું. માતા તો પોતાના પુત્ર

માટે જ પ્રેમ ધરાવતી હતી : મહાવીરજી માતાનું વાત્સલ્ય તો જગતના હૃદયમાં પર અનરધાર વરસતું હતું !

ક્રોધનો ભંડાર ચંડકૌશિક આ જોઈ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. આશ્ચર્યના આઘાતથી એ અંતરમાં ઘાયલ થઈ ગયો, ત્યાં તો મહાવીરના મુખમાંથી શબ્દો સર્વા.... સુકાયેલી ધરતી પર બાંધે વર્ષાનાં રિમરિમ વાદળ વરસ્યાં :

‘ચંડકૌશિક ! બાઈ !

‘સમજ ! સમજ !’

સાચા પ્રેમની ભાષાને માનવ તો શું, પશુ તો શું, પર્યટર પણ સમજે છે. પર્યટરદ્વયનો આપે પણ આ શબ્દરૂપી રસાયનથી પીગળી ગયો. કાળભૈરવ સમો કાળો-તરો ભાંગે-સોટ થઈને મહાવીરના ચરણ પાસે પડ્યો.

શુરતું મૌન, શિષ્યને માટે વ્યાખ્યાન બન્યું.

પડ્યો પડ્યો સાપ બાંધે દિવ્ય વાણી સાંભળી રહ્યો.

‘અભય શામે ભય નિર્માલ્ય છે.

‘જે ખીતો નથી, બિયરાવતો નથી, એ વીર છે !

‘દ્વંધથી ભરેલા ઘડામાં જેમ વિપત્તિ એક જ ટીપું,

‘તેમ ક્રોધ હૃદયની સર્વ અંપત્તિનો વિનાશ નોતરે છે.

‘તપસ્વીના હૃદયમાં ક્રોધનો એક જ કાળો અંકુર,

અને સર્વનાશ !

‘રે ચંડકૌશિક ! લોકો તારો જો ભવ નિર્થક ગયા

માને છે; પણ હું તારા કેટલાય ભવ નિર્થક જતા જોઈ છું.

કૌશિક ! તારા પહેલાના ભવની જ વાત કરું.

‘ગોભદ્ર નામનો તપિયો છે મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરે છે કાયા ગાગી નાખી છે માયા કાઢી નાખી છે શ્રમણધર્મનું એ વિધિવત પાલન કરે છે એક વાર શિષ્ય સાથે એ ભિક્ષા લેવા નીકળ્યો ચોમાસાના દિવસો છે રસ્તાઓની બંને બાજુ ખાડાઓ પાણીથી ભરેલા છે દેડકા ફાઉં ડરાઉં કરતા આમથી તેમ ફૂંદે છે, માગ્ય વચ્ચે પણ ફૂંદે છે ગોભદ્ર તપસ્વી માવધાનીથી-ઉપયોગથી ગાલે છે, પણ અચાનક એક દેડકું ધગ નીચે આવી ગયું, ત્યાં ને ત્યાં મરી ગયું

‘શિષ્યે ગુરુનુ ધ્યાન જેઞ્ચુ, વાત ત્યાથી પતી ગઈ લાગી પણ સાજે ગુરુ-શિષ્ય દિવમના કાર્યોની આલોચના કરવા બેઠા, ગુરુએ બધા કબેનિ મલાયાં, પણ દેડકીવાળું કર્મ ન સ્થભાયું’ શિષ્યે તગત ગુરુને કહ્યું ‘મવારવાગી દેડકી રહી ગઈ, ખાપજી! એ પાપની આલોચના બાકી રહી.’

‘ગુરુને ક્રોધ વધ્યો એમણે તો એક હાથનો ચેલો અને બે હાથની એની હાથજોઈ કહ્યું ‘રમૂર્ણ’ ગુરુનો આ અવિનય?’ ને ગુરુ અવિરોધી શિષ્યને શિક્ષા કરવા બિલા થયા શિષ્યની ચોટથી બાવી એને શિક્ષા કરવા પાપા ચેલો પણ ચિન્થો ગુરુના ક્રોધને એ લાલુતો હતો જ્ઞાનામુખી ફાટે ત્યાર તો ભાગવામાં જ મુલામતી ચેલો ઠીકીને બાગ્યો બહાર નીકળે તો ફૂંટે તો થાય અદૃશ મકાનમ આડો-અજણો થવા લાગ્યો વચ્ચે અનેક યાત્રાવાહના એ યાત્રાવા આડે ચેલો છટકબારી રમવા લાગ્યો ગુરુનો ક્રોધ વધ્યો એનું શિષ્યને પકડવા પેતશ લેવા મગડયા બહો ગુરુ-ચેલાને જ જ્ઞ-જ્ઞામાગીની

રમત રમવા માંડી ! એવામાં શિષ્ય પર ઝપટ કરતાં ગુરુનું યાંજલા સાથે જોરથી માથું અફળાયું. શ્રીફળની જેમ ગાથાનો ગોટો વધેરાઈ ગયો. ત્યાં ને ત્યાં જોપરી ફાટી જવાથી ગુરુ મૃત્યુ પામ્યા. એ જ ગોલદ્ર શ્રમણનો બીજો અવતાર તે કૌશિક તાપસ. એનો ત્રીજો અવતાર તે તું સાપ ! તપથી વિશુદ્ધ તારા જીવનમાં કોપરૂપી વિષબિન્દુનો પ્રવેશ, ને ફેટફેટલા ભવની બાજુ તું હાર્યો !

પણ હવે આજ હારીને જીતી જા, ચંડકૌશિક !

સાપ હાલ્યો, મહાવીરને ફરતી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કર્યો. પણ અરે ! આટલો બધો ઘાક ! રોજ ચારો ચરવાના સો જોજન કાપતાં જે શ્રમ નહોતો કળાતો, એ ત્રણ પ્રદક્ષિણામાં અનુભવ્યો, પ્રદક્ષિણા કરીને એ ત્યાં પડ્યો.

બીજે દિવસે ફેટલાક કોતુકી ગોવાળિયા ડરતા ડરતા ફરથી ડોકિયું કરવા આવ્યા. જોયું તો મહાવીર સ્વસ્થ ઊભા છે; સાપ ચરણમાં પડ્યો છે.

અરે ! આ તો અપૂર્વ અચરજ ! વાત વાંચે ચઢી. થોડી વારમાં ગામલોકો એકત્ર થઈ ગયા. લોકોએ આત્માની આ પ્રેમલાષાને ચમત્કાર માન્યો. ચમત્કારમાં શબ્દ રાખનારા આત્માને જોઈ નાખે છે; તેઓ સ્વાર્થની પૂજા આદરે છે.

શાન્ત ચંડકૌશિક લોકોની પૂજનું પાત્ર બન્યો. ધી-દૂધ એની ડેહ પર ઢાળાવા લાગ્યાં. લોકો તો ચંચળ બુદ્ધિના છે. જરાક કંઈક નવતર જોયું કે મંડયા માથું નમાવવા. જરાક બળબળતર થયું કે લીધો ધોકો ને સામા ધાયા. આ માટે,

સાચા આત્માના ઉપામરો લોઢેપણામાં પડતા નથી કોઈ માથુ
નમાવે તો રાજી થતા નથી, કોઈ માથુ ફાડે તો નારાજ થતા નથી

ધીની મુઠાં ઘે દીડીઓ આવીને માપની દેહને ચટકા
ભરવા લાગી પહર દિવસ ચડકોશિક માપ એમ ને એમ
પડ્યો રહ્યો ન ખાધુ, ન પીધુ આખરે દીડીઓએ એનો દેહ
દેવીને ચાગણી જેવો કરી નાખ્યો.

ક્ષમાનાગર ચડકોશિક ન હતો, ન થયો. બીજી તરફ
લોઢાની લક્ષિત વધી પણ લોઢાની થી-ફૂધ ને નેવેયની એ
પૂજા છેવટે સાપનો પ્રાણ લઈ ગઈ!

સાપ ગયો, વાન જુવી આશ્રમ છોડતો થયો ફરી
વાર ત્યાં લીલાલહેર વરનાઈ ગઈ

ભયની સામે અભયનો જય થયો.

મહાવીર હને ત્યાંથી નાવી નીમળ્યા પહર દિવસના
ઉપવાસનું પાગલું ઉત્તર વાન્નાવામાં જઈને નાગમેનના ત્યાં
હયું નાગમેનના ત્યાં ઉત્તમવ આવનો હતો એનો પુત્ર બાર
લાખ વરસે પરદેશના પ્રવાનેથી મુખતપ ખાઉં ફર્યો હતો.

[૧૯]

ચાર યામ

કીર્તિ ને અપકીર્તિ હવા જેવાં ચયણ છે. એની સુગંધ કે દુર્ગંધને ફેલાતાં વાર નથી લાગતી. ચંડકૌશિકને પ્રતિગોધ આપ્યા પછી, મહાવીર જ્યાં જતા, એ પહેલાં એમની કીર્તિ ત્યાં પહોંચી જતી.

૨એતાંખી નગરીમાં એવું બન્યું. ત્યાંના પ્રદેશી રાજાને તરતમાં જ ખબર પડી ગઈ, કે એક શાન્ત, દાન્ત, ત્યાગી, તપસ્વી, મહાયોગી એના નગર પાસેથી નીકળવાના છે. એણે વિચાર્યું કે જેટલો સમય રોકાય તેટલો સમય રોકીને, તેમનો લાલ લેવો. સત્સંગનું અપાર ક્ષણ છે. પોતાના ચિતાનો જન્મ પણ આવા એક મહાયોગીના સત્સંગના પ્રતાપે સાર્થક થયો હતો: પરિણામે એમનું જીવન એક ધર્મવાર્તા સમું બની ગયું હતું. આ માટે સબંધે નગરપાલકેને એમના આગમનની ખબર રાખવા માટે ખડી ચોકીનો હુકમ કર્યો.

એક દહાડે નગરપાલકેએ તેજસ્વી આકૃતિવાળા ને

સુમધુર લાવવાળા મહાવીરને જોયા. જોતાંની સાથે તેમણે નક્કી કર્યું કે આજ પેલા લયંકર નાગને નાથનારા ચમત્કારી મહાયોગી!

તેઓએ રાજાને ખબર આપી. રાજા દોડતો આવ્યો, મહાવીરને ચરણે પડ્યો. એણે આત્મા વિષે કંઈ કહેવા કહ્યું. પણ મહાવીર તો પ્રાયઃ મૌન રહેતા.

રાજાએ કહ્યું: ‘મારી વાત સાંભળો, હે મહાશુર! એ કથા પણ મારે માટે પુણ્યકર્મ જેવી છે. અમારા નાસ્તિક કુળના ઉદ્ધારની એ પુણ્યવાર્તા છે. રાજકુળને વિલાસી વાતાવરણમાંથી ઉદ્ધારવાના યત્નની એ કથા છે.

હે મહાસંન્યાસી! મારા રાજકુળનો વૃત્તાંત કહ્યું. મારા પિતા અને પિતામહો જુદા ખ્યાલના મહાપુરુષો હતા. તેઓ આપ સર્વે જે વાત કહો છો, તે નહોતા માનતા. બદલે તેનાથી જીંધી માન્યતા ધરાવતા.

તેઓ કહેતા :

‘શરીરથી જુદો કોઈ આત્મા નથી.

‘મર્યા પછી મરનારનો જન્માંતર નથી.

‘પુણ્ય-પાપ છે નહિ. સુખદુઃખ વસ્તુ પર નિર્ભર છે. કાંટો વાગ્યો, ને દુઃખ થયું. સુંદર ભોજન જમ્યા, ને સુખ મળ્યું. સુખ એ સ્વર્ગ; દુઃખ એ નરક. આમાં કોઈ ત્રીજી વાતની વિચારણા શી ?’

મારા પિતાજીવાનીમાં ભારે ગ્રોષીનહતા. તેઓ એમની આ માન્યતાઓને કારણે તો આજો દહાડો રંગ-રાગમાં રૂબ્યા

રહેતા. વિચારવા યોગ્ય આત્મા, વિવેક કરવા યોગ્ય કર્મ—અકર્મ ને કર્મને યોગ્ય સ્વર્ગ—નરકની એમને કલ્પના જ નહોતી. તેઓ કહેતા, જીવન કેવું દુઃકું, ને જગત કેટલું વિશાળ ! લોગવવાની ચીજોનો કેટલો બધો સુકાળ ! ત્યાં વળી તપ—ત્યાગનું સ્થાન શું ?

આત્મા, જન્મ, સ્વર્ગ, નરક બધું આ દેહમાં. કંટો નરક, સુંદરી સ્વર્ગ, સુખ જીવજે તે મુકુત; દુઃખ જીવજે તે દુષ્ટકુત.

મારા પિતા પરણ્યા. મારી માતા જાજરમાન નારી હતાં. કંઈક પાપ પુણ્યમાં સમજતાં હતાં. મારા પિતાએ એમને કહ્યું :

‘રાણી ! જોટી વાતોના ચાળે ચડી જિંદગી બગાડશે મા. દાનમાં કંઈ નથી, દયામાં કંઈ નથી. ક્ષમા તો મને સમજાતી નથી. તપ તો જૂએ મરવાનો ધધો છે. લુચ્ચા લોકોની એ ચાલખાજી છે. તું બાણુતી નથી, કે મારાં દાદીમા ભારે ધર્મિષ્ઠ હતાં. મારા દાદા મારા જેવા નાસ્તિક વિચારના હતા. મારાં દાદીમા મરવા પડ્યાં ત્યારે મેં કહ્યું કે, તમે દયા દાન ને તપત્યાગ ધણાં કર્યાં છે. સ્વર્ગમાં બાજો તો મને ખબર આપવા આવજો, જેથી મને ખાતરી થાય કે, ના ના, તમારી વાત સાચી ! દાન—પુણ્ય કંઈ છે ખરું.’

‘રાણી ! એ રીતે મારા પિતા મરવા પડ્યા ત્યારે પણ મેં કહ્યું કે પિતાજી ! નરકમાં બાજો કે જીજે બાજો, પણ મને કહેવા આવજો. રાણી ! ન મારાં દાદી મને કંઈ કહેવા આવ્યાં, ને ન મારા દાદા આવ્યા !’

મારી માએ એ વખતે આપ પિતાને પૂછ્યું : ‘સ્વર્ગ—નરક લલે ન હોય, પણ આત્મા જેવું તો કંઈ છે ને !’

બગીચામાં વિરામ લેવા થોડ્યા.

ચિત્ત જરા આઘોપાછો થયો. રાજાએ આરામ કર્યે પછી ચિત્તે કહ્યું : ‘અહીં એક મુનિ છે. કહો તો એમને મળીએ પ્રવાસના શ્રમથી મગજ કંટાળ્યું છે; બે ઘડી વાર્તાવિનોદ કરશું.’

મુનિનું નામ સાંલળી પહેલાં તો મારા પિતા ભડક્યા, પછી વાર્તાવિનોદની વાત સાંલળી ચિત્તની સાથે મુનિની પાસે ગયા. મુનિની પ્રભાવશાળી ને સૌમ્ય મૂર્તિ જોઈ રાજા અંતરમાં ભાવ ભગ્યો. અને એટલે તો ત્યાં જતાંની સાથે પોતાની માન્યતા નિષ્પાલસ ભાવે મુનિને કહી દીધી. એણે કહ્યું :

‘મુનિરાજ, હું આત્માને માનતો નથી; જન્માંતર સ્વીકારતો નથી; પુણ્ય-પાપના અસ્તિત્વમાં ઈતખાર ધરાવતો નથી.

મુનિ સમભાષી હતા. એમણે જોયું કે રાજા ભલે ધર્મમાં માનતો ન હોય, પણ સત્યપ્રિય ને નિષ્પાલસ તો જરૂર છે. એવા પ્રત્યે તિરસ્કાર ન હોય. એવા પ્રત્યે સ્નેહ ને સમભાવ જરૂરી છે. કોઈ છુવનો તિરસ્કાર એ પણ હિંસા છે. સમભાવ જ એવાનો દુહ્યપલ્લવે કરાવી શકશે.

મુનિએ ગીડી વાણીમાં કહ્યું :

‘રાજન! આ વૃક્ષનાં પાંદડાં કોણ હલાવે છે?’

‘પવન!’

‘આ ધૂળને આપણી તરફ કોણ ધકેલે છે?’

‘એ પણ પવનનાં તોફાન છે!’

‘આવા અવગચંડા પવનને તું જોઈ શકે છે?’ મુનિએ

ગીકાશથી બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

‘ના.’

‘લોળા રાજા, પવન તો રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ ને શબ્દવાળો છે, છતાં આપણે એને જોઈ શકતા નથી, તો રૂપ-રસ-ગંધ ને સ્પર્શ વગરના આત્માને તું કઈરીતે જોઈ શકે ?’

રાજા આ અવનવી વાત સાંભળી રહ્યો.

મુનિ બોલ્યા : ‘આત્મા આંખ યા ઈન્દ્રિયનો વિષય નથી, એની શોધ માટે તેં કરેલા લૌકિક પ્રયત્નો નિર્થક છે, એના માટે તો આધ્યાત્મિક પ્રયોગની જરૂર છે. હું કચ્છારથી પ્રયત્ન કરું છું, પણ હજી મૂળ સુધી પહોંચ્યો નથી.’

આમ મુનિરાજે મૂળની વાતો કહી. જોતજોતામાં મારા પિતાનું મન ફેરવાઈ ગયું. એ પ્રભુ પ્રાર્થના ચાર ચામ—અહિંસા, સત્ય, અસ્તોય ને અપરિમલ—માં માનતા થયા. રાજા જે માને, એ પ્રજા પણ સ્વીકારે. આખું રાજા પ્રભુ પાર્શ્વ અને એમના ચાર ચામમાં માનતું થયું. આમ બધા માનતા થયા, ત્યારે મારાં માતા સાદું ઇન્કાર કરીને બિનાં રહ્યાં. મારાં માતા—જેઓ મારા પિતાના કહેવાથી ભોગ-વિલાસમાં માનતા થયાં હતાં, એ—હવે એમના અનેક વાર કહેવા છતાં, સમજાવવા છતાં, આત્મામાં માનવાં ન થયાં. માનવા ન માનવા જેવું પણ કંઈ નહોતું, પણ હવે આત્મા માને તો એમની સુખવિલાસની સૃષ્ટિ આખી ભૂંસાઈ જાય તેમ હતું !

માતા અને પિતાના મુખદ સહમાં કાંટા બિગ્યા. .

હું એક વાર ચુદ્ધને મોરચે હતો. ચુદ્ધ બરાબર

જામ્યું હતું શત્રુ ઘેગવાની તૈયારીમાં હતો ત્યાં પિતાજીની આજ્ઞા આવી .

‘ સુદ્ધ બધ કરો એ લોહીના છાટણા નવી ગમતા સધિ કરો આપણે લોહી રેડી સીમાડા વિસ્તાવવા નથી ’

મને આ વાત ન ગમી પણ પિતાજીની આજ્ઞા હતી મનદુખ માથે ઝોરચેથી પાછો આવ્યો માતાએ આ વાત જાણી એમણે મને ઉશ્કેર્યો ને પોતાની માથે લીધો.

એક વાર હું ને માતાજી, પિતાજીનો જવાબ દેવ એમની પાને ગયા માતા તો રોયમાં હતી, એ જોવી

‘ વિલામભવનો છાડીને અહીં શું બેઠા છો ? આ બધું શા માટે ? કયા કુળ માટે ? શું તમને પણ કોઈ મૃડિયાએ ભરમાવ્યા છે ? ’

‘ ના, રાણી ! ’ રાજાજીના શબ્દોમાં અપૂર્વ શાન્તિ હતી, ‘ મને અધકારમાં પ્રકાશ લાભ્યો અર્ધમિત્ર મુધી દાન, શીવ, તપ વગેરે ભાવનાઓમાં હું નહોતો માનતો, નરક, મરગ, આત્મા કે પુણ્યપાપ નહોતો સ્વીકારતો, પણ આજે ’

‘ તો તમે મને કની બતાવેલા પ્રયોગો જોવા હતા ? ’ રાણીએ દ્રઢતામાં પૂછવા માંડ્યું

‘ હા નણી ’ એ માટે માર તમાની હામાં ચાન્સવી રી સાચા શુરુ વિના વાતનો મર્મ કોણ બતાવે ? એના શુરુ મને મળ્યા, શુરુએ નર્મ બતાવી દીધા ’

‘ દેવી જીને ? ’ એ વચ્ચે પૂ પૂ

‘હું ધારતો હતો કે મારાં તપ-ત્યાગવાળાં દાદીમા સ્વર્ગે ગયાં હોય તો મને કહેવા કેમ ન આવ્યાં ? પણ ગુરુજી કહે કે, મનુષ્યનો દેહ તો ગંદકીનો ગાડવો છે. દેવનો દેહ તેજસ્વ છે. પૃથ્વીની ગંદકી ૫૦૦ યોજન મુધી ફેલાય છે. એક વાર જે ગંદકીમાંથી નીકળ્યો, તે ૫૦૦ વાર ગંદકીમાં આવે ખરો ? કેટલાક દેવો આવે, પણ તેઓને ત્યાંનું મુખ બધું ભુલાવી દે છે ! એ તો દુનિયામાં હોય ત્યારે દુનિયાના ! વળી તારો અધાર્મિક દાદો નરકમાં ગયો હોય, તો પણ અહીં આવે શી રીતે ? આપણે કોઈ ભયંકર પાપીને પાંચ દહાડા પણ કેદમાંથી મુક્તિ આપીએ ખરા ?’

‘કેવી બાળકભુદ્ધિ જેવી વાતો !’ માતાએ તિરસ્કાર પ્રગટ કરતાં કહ્યું, ‘તદન નાખી દેવા જેવી વાતો !’

‘કેટલીક વાર બાળક જેવી નિર્દોષતા જ આપણા જેવા મિથ્યાભિમાની ને મિથ્યાજ્ઞાનીનાં હૃદયમાં વહેણે બચાવે છે. ગુરુજીએ કહ્યું કે પેલા ચોરને તેં કાપ્યો તોય છવ ન જડ્યો. પણ શાણા ધર્મને એટલું કાં ન સમજ્યો કે ચરણીના વૃક્ષમાં અમિ છે, પણ ચીરવાથી કે કાપવાથી એ નથી જડતો. વળી બંધ મકાનમાં કરેલો અવાજ બહાર જિલેલા આપણને સંભળાય છે ! જે રૂપી શબ્દ મકાન ભેદી બહાર આવી શકે તો છવ તો અરૂપી છે, એનો પ્રવેશ કયાંય રૂઢાતો નથી. માટે સુકૃતમાં સમ રાખ, દુષ્કૃત્યનો ત્યાગ કર !’

‘સુકૃત એટલે શું ?’

‘સારું કાર્ય—જેનાથી સંસાર મુખી થાય, આપણે

આત્મા ઉન્નત થાય !’ પોતાની વાત પૂરી કરતાં મારા પિતાએ કહ્યું : ‘ રાણી, દુઃકમાં એક સિદ્ધાન્ત કહ્યું. જેમ આપણને કોઈ મારે એ આપણને ગમેતું નથી, આપણને કોઈ ખરાબ શબ્દ કહે તે આપણને રુચતું નથી, તેમ સંસારના સર્વં જીવોને પણ અપ્રિય ગમેતું નથી ને રુચતું નથી. ’

‘ શું સહુનાં જીવન આપણાં સરખાં ? પછી રાત્રી ને રંકમાં લેઈ શો ? આપણે મુખી, સંપત્તિવાન, એટલે આપણને જીવવું ગમે, પણ ગરીબને જીવવું કેમ ગમે ? એમનું દુઃખિયારા જીવનને લાંબાવીએ. તો એમને ગમે ખરું ? આ પેલા પેટાના જીવનનો શો અર્થ ? એના દેહનું મુશ્કેલ પકવાન્ત બને, એ જ એની સાર્થકતા નથી ? આ નોકર, જોતું મુખ આપણી સેવામાં ને એ દ્વારા એને મળતા સુવર્ણમાં. સર્વં જીવોને સમાન માનીએ તો સેવ્ય કોણ થશે અને સેવક કોણ રહેશે ? સંસારનો વ્યવહાર પછી તો ખોરવાઈ નહિ જાય ?’ રાણી સૂર્યકાંતા-માસં માતા-આટલું બોલી ચિડાઈને ચાલી નીકળ્યાં.

મે પણ મસ્તક નમાવ્યું ને નિરાશ વદને માતાની પાછળ રવાના થયો.

પિતાજી આત્મધ્યાનમાં મસ્ત બની રહ્યા.

વાત તો વધતી ગઈ. રાત્રીજીએ તો દાન, દયા, દામા ને તપમાં બધું વિસાદે પાડી દીધું. જે મળતું એમને મોગમાં ન લાખી, તે આ મોગમાં મળવા લાગી. પળે પળે ઉરકેશનું દિલ, આગર સમ ગંભીર બનતું ચાલ્યું. જે દીન, અધમ, દલક

લોકો તરફ તિરસ્કાર હતો તેના તરફ એમણે પ્રેમ વરસાવવો શરૂ કર્યો. રાજાજી, રાજસંન્યાસી બની જીવનની નવી મીઠાશ માણી રહ્યા. ઘડીભરના સત્સંગે એમને નવા માનવી બનાવી દીધા.

માતા સૂર્યકાંતાનો જાજરમાન દેહ આ પ્રવૃત્તિઓથી કોયે ધમધમી રહ્યો. આખરે રૂઠેલાં રાણીએ મને બોલાવ્યો, પૂછ્યું : ‘ વત્સ, બોલ ભિષ્મારી થવું છે કે રાજા ? ’

‘ રાજા ! ’

‘ તો તારા આપને તારા માર્ગમાંથી દૂર કર. આજ હું પત્ની મટી ગઈ છું. માતાપદના બળથી કહું છું : રાજસંપત્તિ લૂંટાઈ રહી છે, સૈન્ય ઓછું થઈ રહ્યું છે, શાસણ ને શ્રમણ વધી રહ્યા છે. આ વિનાશને તું અટકાવ. ’

‘ એ માટે હું શું કરું, મા ? ’

‘ હે આ વિપનો પ્યાલો ! જાવના કરતાં કર્તવ્ય મહાન છે. આપી દે તારા પિતાને ! એને મન તો આત્મા અમર છે, દેહ વિનશ્વર છે. તો પછી વિનશ્વર ભલે વિનાશ પામતો ! ’

હું માતાના મારા તરફના વાત્સલ્યભાવને વંદી રહ્યો. પુત્રના કલ્યાણ માટે માતા કેટલો ભોગ આપતી હતી ! પણ હું ભારે વિમાસણમાં પડ્યો; આખરે ઠંઠું નિર્ણય ન કરી શકવાથી ત્યાંથી મૂંઝો મૂંઝો ચાલી નીકળ્યો.

હું નિર્ગળ હતો, પણ માતા સખજ હતાં. એમણે એક દહારો જાંઘરમાંથી કાઢિલ વિષ કઢાવ્યું; ઘેળીને મારા પિતાજીને માટે તૈયાર કર્યું. એમની પહેરવાની માળામાં પણ ઝેર રેડાયું. વત્રો પણ વિષમિશ્રિત તૈયાર થયાં. એવડે દેરે બધી તૈયારી થઈ !

પિતાજીએ વસ્ત્ર પહેર્યાં, રૂંદે રૂંદે વેદના ઝગી. ફૂલ માળા ધારણ કરી, ને કંઠમાં શોષ પડયા. સામે અન્ન આપ્યું. એ સમજી ગયા. એમની શ્રદ્ધાની આ આકરી પરીક્ષા હતી.

‘તેઓએ હસતાં હસતાં કહ્યું: ‘રાણીજીને મારા પ્રણામ કહેજો. આત્મા ને દેહ જુદા છે, એ મારી માન્યતાને ઠીક કસોટીએ ચઢાવી! વિદાય!’

પિતાજી વિષપાન કરી ગયા. મૃત્યુ પણ લઘ્ય રીતે માણ્યું. મરતાં મુધી કોઈને કડવું વચન ન કહ્યું. મને, મારી માતાને, સહુને પ્રેમભરી શિખામણ આપી વિદાય લીધી.

એ દિવસે આત્મા માટે નાસ્તિક હું આસ્તિક બની ગયો, પ્રભુ પાર્શ્વનો પૂજારી બની ગયો. ચાર યામમાં શ્રદ્ધા ધરાવતો થયો.

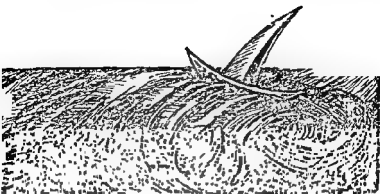
પોતાની વાત પૂરી કરતાં રાજા પચેસીએ કહ્યું: ‘લલ્લે આજ આપ મને કંઈક વિશેષ દર્શન ન કરાવો, પણ જ્યાંદે આપની સાધના પૂરી થાય ત્યારે અમને ભૂલશે નહિ.’

મહાવીર તો મોન ભાવે જ આગળ વધ્યા.

પણ રાજા પચેસીએ પ્રભુના એ મોનમાં સંમતિનાં દર્શન કર્યાં.

પહેલા ત્રણ યામ દતા • અહિસા, સત્ય, અપરિમલ
પછી ભગવાન પાર્શ્વે ચાર યામ પ્રાપ્ત નેવો યામ અસ્તેય.
યામ એટલે મત અથવા શીલ

[૨૦] સંસારનો કાર્ય-કારણ ભાવ

ગંગા નદી એ કાંઠે ભરપૂર હતી. સુરભિપુરથી રાજગૃહ તરફ જતા મહાયોગી મહાવીરને ગંગા નદી પાર કરવાની હતી.

સિદ્ધહંત નામનો નાવિક પોતાની નાવ લઈને કાંઠે ઊભો હતો. ઉતારુઓ એક પછી એક એમાં બેસતાં હતાં. મહાયોગી મહાવીર પણ ગંગા પાર કરવા ઉતારુઓની સાથે નાવમાં ચઢ્યા.

સમય થતાં કિનારેથી નાવ ઊપડી. આ વખતે એકા-એક જમણી બાબુના કિનારા પર ધુવડ બોલ્યું. ધોળો દિવસ, છતાં ધુવડ બોલ્યું ! આ નાવમાં જેમિલ નામનો એક નિમિત્ત-ચેત્તા બેઠો હતો. એ એકાએક બોલી બકચો :

‘બાઈઓ ! આ ઉલૂકધ્વનિ સાંભળ્યો ને ? શાદે અપ-’

શુકનં ગણાય એ તો ! આજ આપણને પ્રાણાન્તક કષ્ટ આવી પડે તો ના નહિ. ’

જેમિલ આમ બોલતો બોલતો બધા પ્રવાસીઓ તરફ લયથી નજર ફેરવવા લાગ્યો; ત્યાં તેની દષ્ટિ નાવના એક ખૂણે બેઠેલા મહાયોગી મહાવીર પર પડી. નજર પડતાંની સાથે એના મુખ પર હર્ષની રેખાઓ તરવરી ઊઠી. એ હર્ષની કિકિયારી સાથે બોલ્યો :

‘ ભાઈ ઓ, નિશ્ચિંત રહેજો. જેમ એકના પાપે વહાણ ફૂં છે, તેમ એક પુણ્યવંતાના પુણ્યે ફૂળતી નૌકા તરે છે. આપણા એક માણસ એવો છે, કે જેના પુણ્યે આજ આપણે તરીશું. ’

સિદ્ધહંત કુશળ નાવિક હતો. થોડી વારમાં તો તે નાવને નદીની અધવચ સુધી ખેંચી ગયો. ગંગા નદી ત્ય વેગમાં વહેતી હતી. પણ સિદ્ધહંત નાવિકની નિગેહબાની નીચે ડરવા જેવું કશું નહોતું—આ સામે પાર પહોંચ્યા સમજે ! પણ એટલી વારમાં તો લયંકર વાવાઝેડું ધસી આવ્યું. ગર્જનાઓ થવા લાગી. વીજળી ચમકવા લાગી. મહાઠ જેવડાં મોજાં ઊછળવા લાગ્યાં.

લાકડાના દડાની જેમ નાવ એ મોટાં મોટાં મોજા પર નીચે-ઊંચે થવા લાગી. એની જોડા ફાટવા લાગી. એના રસ્ત્રાઓ તૂટવા લાગ્યા. ફૂવાથંજ તો કડકભૂસ થઈ ને નીચે પડ્યો. સઢના ચીરે-ચીરા ઊડી ગયા. નાવમાં બેઠેલાં બધાં આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયાં. કેટલાંક હાથવસણ કાઢવા લાગ્યાં. કેટલાંક લાગ્યને ભાંડવા માંડ્યાં. કેટલાંક મરણને આગળ ઊભેલું જોઈ રડવા લાગ્યાં.

સિદ્ધદંત જેવો સિદ્ધહસ્ત નાવિક પણ ગભરાઈ ગયો. હૈયાશોકની આ સૂષ્ટિમાં ફક્ત મહાવીર એક ખૂણે શાન્ત-સૌમ્ય લાવે બેઠા હતા. એમના મુખ પર અપાર નિર્ભયતા હતી. આવાં વાવાઝોડાં તો બાણે કંઈ જોઈ નાખ્યાં હતાં !

માથા પર આકાશમાં એક કાળુ ઘોર વાદળ પડવા માટે તોળાઈ રહ્યું હતું. એ પડ્યું કે પડશે ! હમણાં પ્રલય મચી જશે !

એવામાં સિતિજના એક ખૂણેથી બીજાં બે વાદળ આકાશના મધ્યભાગમાં ધસી આવ્યાં. હવે તો ચારે તરફ અંધકાર પ્રસરી ગયો. થોડી વારમાં પેલાં બે વાદળો, આકાશમાં અહો જમાવીને પડેલા લયંકર વાદળ સાથે જોરથી અથડાયાં. એ અથડાયાનો એવો લયંકર અવાજ ઊઠ્યો, કે બધાં સમજ્યાં કે હવે બચવાનો કોઈ આરો-ઝોવારો નથી.

ઘડીભર ગર્જના ને વીજળીથી પૃથ્વી, પાણી ને આકાશ ગાંડાં બની ગયાં. પણ થોડી વારમાં બાણે પેલાં બે વાદળો અહો જમાવીને પડેલા પેલા એક વાદળને ગળી ગયાં, ને પાછાં સિતિજમાં ઊતરી ગયાં.

પણ વારમાં આકાશ સ્વચ્છ થઈ ગયું. સૂરજનાં સોનેરી કિરણો ગંગાના જલપટ પર રમવા લાગ્યાં. નાવ પોતાનો માર્ગ સરળતાથી કાપવા લાગી. સહુ મનથી ઈશ્વરનો પાડ માની રહ્યાં. બધાંને થયું, આજ નવો અવતાર પામ્યાં !

નાવ કિનારે લાંગરી, કે સહુ કૂદી કૂદીને નીચે ઊતરવા લાગ્યાં. આ વખતે નિમિત્તશાસ્ત્રી બેમિલે કહ્યું :

‘અરે, તમે સહુ જેને કારણે નવો જીવતાર પામ્યાં, તેને તો પ્રણામ કરતા જાઓ.’

સહુ મહાવીરની પાસે આવીને પગે પડ્યા. પણ કેટલાંક તો બિચારાં જટ જટ ઘર તરફ દોડ્યાં. હજીય એમનું હૈયું પડકતું હતું. કોઈ નમે કે ન નમે, મહાવીરના મનમાં તો બધું સરખું હતું.

જેમિલ નિમિત્તશાસ્ત્રીએ સહુને લેગા કરતાં કહ્યું : ‘તમને કોઈને આ તોફાન કેમ થયું ને આ તોફાન કેમ શમ્યું, તેના કાર્ય-કારણ લાવની કંઈ પડી નથી. તમે તો માન્યું કે વા વાયો ને તોફાન જામ્યું; વા બંધ થયો, ને તોફાન શમ્યું. જે-ચાર વાદળાં આવ્યાં, ને ગયાં. બસ એટલું જ. પણ એટલું સહુ યાદ રાખો કે આ જગતમાં નિમિત્ત વિના એક ખીંછું પણ આપુંપાછું થતું નથી. આ તોફાન જગાવનાર એક દેવ હતો. પૂર્વજવમાં એ એક સિંહ હતો. એ વખતે મહાવીર દાત્રિયપુત્ર હતા. આ સિંહ જ્યાં રહેતો હતો, એની આસપાસનાં ગામનાં ગામ ઉત્તર-દક્ષિણ ધર્ષ ગયાં હતાં; રસ્તાઓ વેરાન ધર્ષ ગયા હતા; ખેતરો ખેડ વિનાનાં પડ્યાં હતાં; નવાણ મૂનાં પડ્યાં હતાં. એ સિંહને કોઈ ભારી થકતું નહિ; જે એને મારવા જતું એ કદી દબતું પાડું ન આવતું.’

એ વખતે પ્રજાપતિ નામના એક ખંડિયા ગણ હતા. એમને ત્રિપૃષ્ઠ નામે પુત્ર હતો. રાજા પ્રજાપતિને તેમના ઉપરી રાજા તરફથી સંદેશો આવ્યો, કે સિંહની ઘોડી કરવાનો હવે તમારો પારો છે. ખબરદારીથી ઘોડી કરાવે.

આ વખતે રાજકુમાર ત્રિપૃષ્ઠ નાનો કિથોર. એણે હઠ લીધી, કે સિંહની ચોકીએ હું જન્મશ. પિતાએ કહ્યું કે તું હજી નાનો બાળ છે! તારું કામ નહિ !

ત્રિપૃષ્ઠે એ વખતે ગર્જને કહ્યું : ‘નાનો બાળ છું, પણ સિંહબાળ છું. પરોપકારના કામમાં બાળક કે વૃદ્ધ ન ભેવાય ! ગા વાળે તે ગોવાળ.’

ત્રિપૃષ્ઠ વનમાં ગયો. સિંહ એકલો બોડમાં બેઠો હતો. ત્રિપૃષ્ઠે કહ્યું કે એ નિઃશસ્ત્ર છે, ને એકલો છે. માટે મારે એકલાએ જ જવું ભેઈએ ને વગર હથિયારે લડવું ભેઈએ.

રાજકુમાર એકલો બોડમાં ગયો. સિંહને પડકાર્યો. બન્ને બઘથંબઘથા આવ્યા. પણ ત્રિપૃષ્ઠ ડોનું નામ ! એણે સિંહનાં બે જડબાં પકડી એને ઊભો ને ઊભો ચીરી નાખ્યો ! સિંહ ત્યાં ને ત્યાં મરણ પામ્યો.

સિંહને મારનાર ત્રિપૃષ્ઠ કુમારનો નવમો ભવ તે મહાવીરનો. સિંહ પણ સિંહ જ હતો. એને લાગ્યું કે અદેરે ! મરવાનો તો વાંધો નહિ, પણ એક નાના બાળકને હાથે મોત ! દેટલી લજ્જાની વાત ! આ વખતે ત્રિપૃષ્ઠ રાજકુમારના મિત્ર સારથિએ આધ્યાસન આપ્યું, કે તને મારનાર કોઈ સામાન્ય માણસ નથી; એ તો ભાવિ ચક્રવર્તી છે. માટે શાન્ત થા ! પછી એ શાંતિથી મર્યો. સિંહ મરીને દેવ સરળયો. આજે મહાવીરને જોયા, ને એને પોતાનું પૂર્વ વેર યાદ આવ્યું. એણે આ તોફાન જગાવ્યું. એનું નામ સુદ્રંઘ નાગ !’

નિમિત્તસાક્ષી જેમિલ થોડી વાર ચાલ્યો. એણે ચાલે

તરફ નજર કરી, તો મહાવીર ન મળે. એ તો આગળ ચાલ્યા ગયેલા.

‘તોફાન જગાવનારને બળ્યો. હવે તોફાન શમા નારની વાત કહો.’ પ્રવાસીઓએ કહ્યું.

‘એ કયા પણ કહું છું. મધુરા નામે નગર છે જિનદાસ નામે વેપારી છે. તેને સાધુદાસી નામની સ્ત્રી છે બન્ને ધર્મિષ્ઠ છે; સંસાર-સાગરને તરવાનાં ઇચ્છુક છે.

જિનદાસને ત્યાં એક ગોવાળણુ દહીં-દૂધ આપવ આવે. દહીંદૂધ ભારે ઓખાં લાવે. ગોવાળણુ ભારે પ્રમાણિક આ કારણે શેઠ-શેઠાણીના તેના પર ચાર હાથ.

એક વખત ગોવાળણીને ત્યાં વિવાહ-પ્રસંગ આવ્યો. શેઠ-શેઠાણીએ ધન, ધાન્ય, કપડાં, ઘરેણાં વગેરે ખૂબ આપ્યું. ગોવાળણીનો પ્રસંગ ભારે ઠાઠમાઠથી જિજ્ઞાસો. ભોળાં દિલનાં એ લોકોના મનમાં થયું કે ખરે વખતે શેઠે આપણી આબરૂ વધારી, આપણે શુભ માનીએ તેટલો આપો!

ગોવાળણીની પાસે જો સારા બગદ હતા. પેટના દીકરાની નેમ વહાલથી મોટા કર્યા હતા. નામ રાખ્યાં હતાં સંબલ અને કંબલ! બન્ને જણાં સંબલ-કંબલને લઈને શેઠને ઘર બાંધી આવ્યાં. શેઠ ઘણી ના પાડી, પણ એ તો બાંધીને ચાલી નીકળ્યાં. કોઈ વાતે ન માન્યાં.

જિનદાસ શેઠ બન્ને બગદને પ્રેમથી પાળ્યા, આખો દિવસ સાથે ને સાથે બગદ પણ એવા સંસ્કારી કે શેઠ મત રાખે, શેઠ ઉપવાસ કરે, તો પોતે પણ ન ખાધ. સ્વચ્છ જગ

સિવાય ખીલું જળ ન પીએ ! ક્રૂત જોગિયું પશુતું, પણ
આચરણ માણસ જેવાં. શેઠ કદી એમને આંખથી અળગા ન કરે.
ન રથે ભેડે, ન ગાડે ધાલે.

ગામમાં દર વર્ષે લાંડીરવણ ચક્ષુનો મેળો ભરાય.
આ વખતે વાહન-કીડાની શરત રમાય. જિનદાસ શેઠનો
મિત્ર આ શરતમાં ભાગ લેવાનો હતો. એણે વિચાર્યું, કે
મારા મિત્ર જિનદાસના બે બળદ રથે ભેડું, તો મને કોઈ આંટી
ન શકે. અને જ્યાં જિનદાસ જેવો, દોસ્તીમાં છુવ પણ
આપવામાં આનાકાની ન કરે એવો મિત્ર હોય, ત્યાં કંઈ
અડધા દિવસ માટે બળદ આપવાની એ કંઈ ના પાડે ?

એ મિત્રે તો જિનદાસને પૂછવાની પણ જરૂર ન ભેઈ.
બળદ લઈ જઈને રથે ભેડયા. શરતના મેદાનમાં આ બે
બળદોએ કમાલ કરી. જિનદાસ શેઠને ત્યાં આવ્યા પછી,
બળદ કદી રથે ભેડાયા નહોતા એટલે એમને તો અનબ્યાસે
વિધવિધા-જેવું થયું હતું કોઈવાર ઢીલા પડી જતા, પણ પેલો
મિત્ર પરોણી ઘોંચતો કે લાકડી મારતો. અને પરોણીની
આર અડી કે એમને પાંખો આવતી. શરતમાં એમને કોઈ
આંખી ન શક્યું. આખરે સાંજે શરત છૂતીને પેલો મિત્ર
પાછો આવ્યો. જિનદાસને ગ્રોધ્યા પણ એ ઘેર નહોતા. ખીલે
બળદ બાંધીને એ આડ્યો ગયો.

જિનદાસ સાંજે ઘેર આવ્યા. આવતાંની ગાયે પોતાના
પ્યારા બળદો પાસે ગયા. પણ તે વખતે તેઓની સ્થિતિ
ભારે દયાજનક ભેઈ. મોંમાંથી લોહી પડતું હતું. બેઠા હતા

ત્યાથી હસી-ચસી ગકવા નહોતા હતા તો મનજૂત, પણ દોઢ
ખીલે બાધી રાખેલા હોવાથી કામ કરવાની કે દોડવાની
તાકાત તૂટી ગઈ હતી એમા એકદમ ખૂબ દોડવાનું આવ્યું !

જિનદાસને ભેતાજ બન્ન બગદ બેઠા હોય, તો જિલા
થઈ જતા, પણ આજે તેમનાથી એ જાની શક્ય નહિ.
જિલા થવા ગયા, તો લથડિયું ખાઈને નીચે પડ્યા મોમાથ
શીણ નીકળી પડ્યા મોટી મોટી આખોના ડાળા ફેંચત
પોતાના આંખીને એ દયામણી ગીતે નીગળી રહ્યા જિનદાસ
પાસે ગયા જોયુ તો આખા કિલ પગ પરોણાના મોજા જીકથ
છે ને પીઠની પાછળના ભાગમા પરોણીની આગ વાગવાર
લોકાવાથી લોહી ટપકે છે.

શેઠ નોકરોને બોલાવ્યા નોકરોએ જાધી વાત કહી
એમણે કહ્યું ‘અરેરે! દોઢીમા મારો છવ માગત તો
છવ આપત, પણ આ બે બગદ તો મને છવથી પણ વધુ
વહાલા છે’ જિનદાસે પોશ્ટિંગ ખોનકના યાગ મગાવ્યા,
પણ બગદ મોડુજ માટી ન શક્યા પર્યવંત તેડાવ્યા,
પણ કોઈની ઠઈ કારી ન આવી

શેઠ તો ખાલુ-ખીલુ છેડી બગદ પાને બેઠો ધડીમા
હેલ પર હાથ ફેંચે, ધડીમા કાનના ધર્મમત્ર મુજગાવે,
ધડીમા ખજવાગ આવે તો પચાળે આમ શેકની મામેજ
બન્ને બગદ મૃત્યુ પડ્યા મરીને એ બન્ને દેવ સુરવણા
એમણે મુઠા દેવને તોફાન જગાવતો જોયો, ને નાવમાં
જગવાન મહાવીરને જોયા, એવું એમને જાણ થાદ આવ્યું.

એમણે આવીને આ તોફાન શમાવ્યું !

લોકો બોલ્યા : ‘ વાહ, વાહ ! દુનિયામાં કાર્ય-કારણનો ખરો સંબંધ છે. આપણે જે ઘટનાઓને અકસ્માત માનીને વીસરી જઈએ છે, એ ખદી પાછળ સ્વ-કર્મનો એક છૂપો તંતુ સધાયેલો હોય છે. પાંદડું પણ નિમિત્ત વિના હાલતું ચાલતું નથી ! ’

ખીન બોલ્યા : ‘ ભાઈ ! દુનિયામાં કોઈ માથું કાપનાર છે, તો કોઈક માથું ઉતારી આપનાર પણ છે. આવાં સતિયાં પર તો આ સૃષ્ટિ નથી છે. ’

આમ બોલતા ઉતારુઓ પોતપોતાને સ્થાને જવા ના થયા.

ધોળાડા ! તુ ધોળે મળતુ ધોતિયુ રે
રખે રાખતો મેવ લગાર રે
એણે રે મેવે જવ મેલુ કર્યુ રે
પલ્લવોયુ ન રાખ લગાર રે

—શ્રી. સમવર્તુદર

સવાઈ ચકવર્તીનાં પગલાં

ગંગાના તટની રેતી પર જે પગલાંની હાર અંકાઈ ગઈ હતી. એક વિદ્વાન માણસ જે પગલાં જોતો જોતો—જોતો જોતો નહિ, પણ જાણે પૂજતો પૂજતો આગળ વધતો હતો. એની પાછળ કેટલાય અનુયાયીઓ હતા.

‘અરે મહાશુર ! તમે રેતીમાં શું જુઓ છો ?’

‘ભાઈઓ ! હું આ રેતી પર પડેલાં પગલાંની પંક્તિ પરથી છું.’

‘એમાં શું પરજો છો ?’

‘આ પગલાં કોઈ ચકવર્તીનાં છે.’

‘ચકવર્તીનાં પગલાં ?’

‘હા, એની રેખાઓ, એનાં ચિહ્નો ; એને ચકવર્ત બતાવે છે. પણ હાલમાં તે દુઃખિયારો જીવ લાગે છે.’

‘શા કારણે તમે એને દુઃખિયારો જાણ્યો?’

‘ચકવર્તીની પાછળ તો ચતુરંગ સેના હોય. એને આ પગલાં તો કોઈ એકાકીનાં જ છે.’

‘તો ચાલો, આપણે એને મદદ કરવા જઈએ.’

‘જરૂર. હું એ માટે પગલેપગલું મેળવી રહ્યો છું. આવા દુઃખિયારા ચકવર્તીની ચર્ચિત્ પણ સેવા કરી હોય, તો લવિષ્યમાં આપણને ઘણો લાભ મળે.’

‘તો ચાલો, અમે પણ આવીએ!’

બધા ચાલી નીકળ્યા. આ પગલાં પરખનારો પુણ્ય નામનો મહાસામુદ્રિક હતો. પોતાના જ્ઞાન માટે એ વખતની દુનિયામાં એ પંકાયેલો હતો. એને પોતાના કથન પર પરમ વિશ્વાસ ને પોતાના જ્ઞાનનું અજબ અભિમાન હતું.

પગલેપગલું સાધતા બધા આગળ વધ્યા. આખરે તેઓ નિશ્ચિત ઠેકાણે આવી પહોંચ્યા. પણ ત્યાં જોયું તો સાવ વિપરીત દૃશ્ય! ચકવર્તીને બદલે એક સાવ નવન બિહુ ત્યાં ઊભો હતો! દેહ પર વજ્ર નથી. માથા પર છત્ર નથી. પગ સાવ ખુલ્લા છે! શરીર રમેટાયેલું છે.

‘અરે! આ તો કુંજરને ઠેકાણે કીડી મળી!’ બધા હસી પડ્યા.

પુણ્ય સામુદ્રિક તો સ્તબ્ધ બનીને ઊભો રહ્યો. એને તો કાપો તોય લોહી ન નીકળે! થોડી વારે એ ગુસ્સામાં ઝાલ્યો :

‘શાઓ પરથી મારો વિશ્વાસ ચૂરી લાય છે હું શાએ
શ્રેયોને જલશરણ કરી દર્શા.’

આ વખતે એક જણાએ જગ મહાવીરની પટે
જઈને, એમને ળરાળર નીરળીને કહ્યું :

‘અરે પુણ્ય ! તમે ખોટા નથી. સાચે જ, આ કે
સામાન્ય વ્યક્તિ નથી; આ તો ચક્રવર્તી પણ જેના ચરણ
સિર ઝુકાવે, એ પ્રભુ મહાવીર છે. ભાવિ તીર્થંકર છે
ચક્રવર્તીથીય સવાઈ ચક્રવર્તી છે—ધર્મચક્રવર્તી છે’

આ માલળી સહુ મહાવીરને વદી ગદ્યા પુણ્ય સાચું
દ્રિકેનુ મન પણ શાન્ત થયું

વસેયુ જ

ધર્મ-વર-ચાકલ-ચર-વદીયે ।

નમસ્તે દો ।

ધર્મથી ચોથ દિરાચ્ચને દળનાર ધર્મચક્રવર્તીને’

આચાર્ય ગોશાલક

સત્યની શોધ કાળે માનવી

વર્ષેશ્વ મુગાવી દેતો, એવા ઉત્સાહભર્યા એ દિવસો હતા. એવા દિવસોની એક ઝુંઘર સવારે, અષાઠનાં વાદળો હજી છ' રહ્યાં હતાં ત્યાં, એક તેજસ્વી જુવાન આવીને શ્રી. મહાવીર વર્ધમાન સામે ઊભો રહ્યો. રાજગૃહ નગરીના નાલંદાપાકાની (નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયવાળું સ્થળ) વલ્લુકરાજાનાં મહાવીર આતુર્ભાસ માટે સ્થિર થયા હતા.

ગઈ રહેલાં વાદળો વરસી પડ્યાં, અને પેલો જુવાન મથુ મહાવીરના ચરણમાં નમ્યો, વંદો ને બોલ્યો :

‘હું ગોશાલક—આજીવક સ પ્રદાયનો આચાર્ય, અનેક શિષ્ય-એવકોનો આરાધ્ય—હે મહાશ્રમણ ! આજે આપનો શિષ્ય થવા આહું છું. રાજવંશી જેવું રૂપ, ચકવર્તી જેવું તેજ ને મૃદુસ્પતિ જેવી આપની વાણી સાંભળી હું પ્રસન્ન થયો છું. દેહ

પર મેળવેલા આપના વિજયને, ક્રુધા-તૃષ્ણાએ સ્વીકારેલી આપની અધીનતાને હું વહુ છું આપની પાસે હું પ્રવર્જિત થવ ઈચ્છુ છું મારો શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર કરો. હવે તમારો અંગ પડકાર આપની ચરણ-ઉપાસના દ્વારા લેઈવા ઈચ્છુ છું.

શ્રમણ મહાવીરે કરી કરીને એ તડુણ તપશ્વીરે નીચ્છ્યો તરુણાવસ્થા હતી આખોમા અભયની જ્યોત હતી એાષ્ટ પર દૃઢ નિશ્ચયની રેખા હતી છુલ પર પાડિત્ય હતું વાણીમા જ્ઞાનની તૃપ્તિ હતી છતાય મારગણીનો જવાબ ન વાળ્યે પણ ગોશાલકે તો મહાએાગીનો જ દો બની ત્યા જ રહી ગયે સેવા છે, ભાવના છે, ભક્તિ છે, આજ નહિ સ્વીકારે તો કાલે સ્વીકારશે.

એક દિવસ શિષ્યા માટે જતા ગોશાલકે આભાવિક પ્રશ્ન કર્યો. 'આજે મને કેવો આહાર મળશે, પ્રભુ ?'

'કેદારના ભાત, ખાટી છાશ ને ઉપર દસિણામા ખોરે તાળીઓ.' ગુરુધી આભાવિક રીતે કહેવાઈ મધુ.

ગોશાલકને ગુરુવાચ્યને કનોટીએ કસણ હતું પણ રખડયા, પણ આખરે તો મળવાનું હતું તે જ મધુ ગોશાલક અપાર શ્રદ્ધાથી શ્રમણ મહાવીરનો ચરણદ્વિકન મની નહોતો.

નાતદાખાડાનું ચાતુર્માસ પૂરું કરી મહાવીર નીકળ્યો ત્યાં ગોશાલક શિષ્યા માટે બહાર ગયો હતો એ પાંદર આખ્યો ત્યાં જોઈ મહાવીરને ત્યાં ન જોયા એણે થોડી વાર રહી જોઈ, કદાચ ક્યાંય ગયા હોય ખરી એણે નજરુદની ગળીએ ગલી થોપી વાગી, પણ મહાવીરનો કથય જતો ન તાંમે.

ગોશાલકને મહાવીરદેવની રટના લાગી હતી. એણે પોતાના નિવાસસ્થાને આવી, પોતાનું જે કંઈ હતું તે ગ્રાહણોને દાન કરી લીધું, ને પોતે માથું મૂંઝાવી બહાર નીકળી પડ્યો.

શોધતો શોધતો એ કોલ્લાગ સન્નિવેશ પહોંચ્યો. ગમ્હી લોકોમાં ભગવાનની તપસ્થાની ને પારણાની ચર્ચા ચાલતી સાંભળી. લોકો કહેતા : ‘અરે, આખા ચાર મહિના, ને પ્રભુ જે વારજ કરપાત્રમાં આવે તે લિક્ષા લે. કેટલીક વાર તો આખા ચાતુર્માસમાં એક જ વાર લિક્ષા ! અરે, ક્ષુધા-પિપાસા પર આવો કાળુ તો જીવનમાં પહેલી વાર જ નીરખ્યો !’

કોઈ કહેતું : ‘આપણે માનીએ છીએ કે દિવસમાં ત્રણ વાર ન ખાઈએ, પૌષ્ટિક આહાર ન લઈએ તો મરી જઈએ. પણ આ મહાયોગી તો ચાર ચાર મહિના સુધી નિરાહાર રહે છે, ને રોજ કેટલાય ગાઉનો પથ કાપે છે. સાથે ધ્યાન-ધારણા પણ ગ્રાહ જ હોય છે.’

ગોશાલકે તરત બાણી લીધું કે આ પોતાના ઈષ્ટદેવની સુધીર્તિ-ગાથાઓ છે. મહાવીર આટલામાં જ હોવા બેઠાંએ, તરત તેણે ભગવાનને શોધી કાઢ્યા.

ચરણમાં નમસ્કાર કરતો એ બોલ્યો :

‘ભગવન્, આપ મારા ગુરુ, હું આપનો ચેલો. મારો સ્વીકાર કરો.’ શબ્દોમાં આર્જવ હતું, નિરાધારતા હતી, વાત્સલ્ય ઊભરાય તેવી ચરણગતિ હતી.

‘વત્સ ! હું તારો ચિધ્ય તરીકે સ્વીકાર કરું છું. આત્મવિલોપન એ જ આત્મવિજયની આવી છે. વૃદ્ધ થવા

ઈચ્છનાર ખીજને પહેલાં પૃથ્વીમાં દટાવું પડે છે, ' શ્રમણ મહાવીરે પોતાના ઉપદેશનો સાર કહી દીધો.

શ્રમણ મહાવીરના સંસારત્યાગને હજી બીજી જ ચોમાસું હતું. એમની તિતિશાનેય સહ લાંબો હતો, એકાકી હતો, એમાં આ નરબંકા સાથી સાંપડી ગયો.

ગોશાલક ગુરુની ચરવચર જની ગયો. શ્રમણ મહાવીરની દેહનો પડછાયો બનીને એ ફરવા લાગ્યો. શિષ્યની ઉમ સાધના, અપૂર્વ અર્પણભાવ ભેઈ ગુરુ સોળે કળાએ ખીલી નીકળ્યા. રહસ્યો માટે અંતરનાં કમાડ એમ ને એમ ખૂલી જવા લાગ્યાં.

આ ગુરુ-શિષ્યની ભેડલી, અત્યારે જેને આપણે અમલકારી કહીએ છીએ એવા, એ કાળના સામાન્ય અનુભવજ્ઞાનની, કસોટીઓ કરતી પ્રવાસ ખેડવા લાગી. એકલા માર્ગમાં ગોશાલક ને ક્રુધા લાગી. નજીકમાં ગોવાળો ખીર શંકતા હતા. ભડભડ બળતા ચૂલા પર માટીના પાત્રમાં એ તૈયાર થઈ રહી હતી.

‘ ગુરુદેવ ! એ લોકો પાસેથી ખીરની બિલા લઈ આવું ? ’ શિષ્યે ગુરુની આજ્ઞા ચાહી. ગુરુએ શિષ્ય માટે પોતાનાં આંતર-બાહ્ય ખુટલાં મૂક્યાં હતાં. એમણે કહ્યું : ‘ ખીર નહિ થાય, હાંડલી ફસકાઈ જશે, મહેનત માથે પડશે ! ’

ગોશાલકે ગોવાળિયાઓ સાંભળે તેમ કહ્યું : ‘ અરે ! સાંભળો છો ? મારા ગુરુ કહે છે કે ખીર થશે નહિ, હાંડલી ફસકી જશે. ’

આ સાંભળી ગોવાળોએ વાંસની જપાટો ને માટીથી હાંડલીને છાંદી દીધી, ને પાસે ચોરી કરવા બેઠા. પણ દ્વંધમાં ચોખ્ખા થવા હતા. ચોખ્ખા ફૂટ્યા. હાંડલી તડકા કરવા લાગી.

અને ખરેખર, અચંડ અગ્નિમાં લોહપાત્ર ગળી જાય એમ, હાંડલી ફસકાઈ ગઈ. ગોશાલક ગુરુગમ પર વારી ગયો. એ નમ્ર, વિનમ્ર, અતિનમ્ર શિષ્ય બની રહ્યો; પોતાની જાતને ભૂલી ગયો. સત્યની ખોજ માટે તો માણસે ખોવાઈ જવું પડે ને ! પહોંડ કંકર બની ગયો.

આ પ્રસંગો એને બીજા પરિણામ પર લઈ ગયા. ગોશાલકના મનમાં નિશ્ચય થઈ ગયો કે ભવિતવ્યતા મિથ્યા થતી નથી. જે થવાનું હોય છે, તે પહેલાંથી નક્કી થયેલું હોય છે. આ નિયતિવાદે પાછળથી એના જીવનમાં મોટો ભાગ ભજવ્યો.

એક સ્થળે લિક્ષા માટે જતાં હુકાનદારે ગુરુ માટે ગમે તેવા હલકા શબ્દો વાપરી અપમાન કર્યું. રે ! પોતાની જાત માટેનો ગર્વ ભલે ખરાબ હોય, પણ સમર્થ ગુરુ માટેનો ગર્વ કંઈ અસ્થાને નહોતો ને ! પોતાના આરાધ્ય ગુરુ માટે હુકાનદાર ઘસાતા શબ્દો બોલ્યો, આથી કોપાયમાન થયેલા ગોશાલકે કહ્યું :

‘ મારા ગુરુની આજ્ઞાથી કહું છું, કે તારા જેવા હૈયા-બળેલાની હાટડી પણ બળી જશે ! ’

શબ્દોમાં પણ અપૂર્વ સામર્થ્ય છે. શબ્દ એ પણ દૈવી શક્તિ છે. એ શબ્દો અંતરની આહવા હતા. એ આહ આગ-રૂપે પ્રત્યક્ષ થઈ. ખરેખર, હુકાનદારની હાટડીમાં ક્યાંકથી આગ લાગી. પોતાના ગુરુના નામ-સામર્થ્ય પર ગર્વ ધરતો તરુણ તપસ્વી પાછો ફર્યો. સાભિમાન સર્વ વૃત્તાંત એણે ગુરુ-દેવને નિવેદિત કર્યો.

ગુરુએ તો એવા અભિમાનને પણ પાપ-વ્યાપાર કહ્યો. શિષ્યની ગુરુપરાયણતા આથી વિશેષ રાગભરી બની. એનું આકર્ષણ સાત્ત્વિકતા કરતાં શક્તિ તરફ વધુ ઢળતું ગયું.

માર્ગમાં ચાર યામના ઉપાસક ભગવાન પાર્શ્વના સાધુઓ મળ્યા. તેઓએ શરીર પર વસ્ત્રાદિક ધાર્યા હતાં. ગુરુએ મહાત્મ્ય વધારવા ગોશાલક એમની સાથે લડી પડ્યો, ને તેઓ તરફ તુચ્છ ભાવ બતાવતો કહેવા લાગ્યો :

‘ અરે મુનિઓ ! તમે વસ્ત્રાદિની અંધી ધારણ કરો છો, ને તમારી જાતને નિર્અંધ કહેવરાવો છો ? જુઓ ને, આ મારા ગુરુદેવ અમણુ ભગવાન મહાવીર ! વસ્ત્રમાં તો શું, શરીરમાં પણ તેમને મમત્ત્વ નથી ! એ જ આચાર્ય નિર્અંધ છે. ’

પેલા મુનિઓ પણ કંઈ ઓછા બિતરે એવા નહોતા. બન્ને વચ્ચે ઠીક શાબ્દિક અપાઝખી થઈ. આમ જુબાનોટી કરીને પાછા ફરેલા ગોશાલકે મહાવીરને કહ્યું :

‘ પ્રભો ! આને પોતાના કાળે બધી મગવડો લિભી કરનારા ને પરિમહાવાળા સાધુઓ સાથે મારી મુલાકાત થઈ. એ તો એમને ખૂબ ખૂબ તોળી તોળીને દીધી. ’

મહાવીર જોડ્યા : ‘ એ પાર્શ્વગ્રંથાચાર્યના સાધુઓ છે. ’

સ્વભાવની પ્રકૃતિગત તીખાશ અને પોતાના મતને આવેશ સાધક શિષ્ય ગોશાલકમાં વારંવાર પ્રગટ થતાં, ગુરુ પણ આધક શિષ્યનો આવેશ અને તીખાશ દૂર કરવા મૂંગા મૂંગા નવા નવા પ્રયોગો કરતા.

સત્યની ભાષા મૌન છે, એ શિષ્યને દર્શાવવા બન્ને-
જણા મૌન લઈ એક સ્થળે ધ્યાનમાં રહ્યા.

સરહદ પરતું એ સ્થળ હતું. ચોરો, જઠાતખોરો ને
જસૂસોનો સદા કાળત્યાંભય રહેતો. એક કોટવાળ સિપાહીઓની
ટુકડી સાથે, આ પ્રદેશની રક્ષા માટે રહેતો. એણે એકાંત
સ્થળમાં ચૂપચાપ બેઠેલા આ બે જીવાનિયાઓને જોયા. કોટ-
વાળે બન્નેને પકડ્યા ને પૂછ્યું :

‘કોણ છે તમે ? ક્યાંથી આવો છો ?’

બન્ને મૌનની પ્રતિજ્ઞાવાળા હતા. પ્રાણ જાય પણ
પ્રતિજ્ઞા ન તૂટે ! બન્નેમાંથી એકેયે જવાબ ન વાળ્યો.

‘પક્ષા જસૂસ લાગે છે !’ કોટવાળે કહ્યું ને સિપાઈ-
ઓને આજ્ઞા કરી કે ‘એ બન્નેની ઘોળડી બંધ છે, એને
ખોલવાનો ઉપાય કરવો જોઈશે. બન્નેને ફૂવામાં બંધે માથે
ટાંગી ફૂંકીઓ ખવરાવો. જોઈએ છે, કે એમની ઘોળડી
ખૂલે છે કે નહિ ?’

આજ્ઞાનો તરત અમલ થયો. બન્નેને દોરડાં બાંધી ફૂવામાં
ટાંગવામાં આવ્યા, પણ બન્નેનું મૌન અખંડિત રહ્યું. એ વખતે
સોમા અને જયન્તી નામની લિસુણીઓ ત્યાં થઈને નીકળી.
તેઓએ રાજ્ય સિદ્ધાર્થના પુત્ર તરીકે મહાવીર વર્ધમાનને
જાળખાવ્યા. કોટવાળ શરૂઆત પડ્યો ને તેમને મુક્ત કરીને
ચાલ્યો ગયો.

ગુરુ અને શિષ્ય મુક્ત થયા. ગુરુએ પ્રસન્ન વદને-
શિષ્યને પ્રશ્ન કર્યો : ‘વત્સ ! તું કેવી રીતે આવી વિપત્તિમાં

પણ મૌન જાળવી રહ્યો ? ’

શિષ્યે કહ્યું : ‘ ગુરુદેવ ! મને આપના વિષે વિશ્વાસ હતો. મને સંપૂર્ણ ખાતરી હતી, કે જ્યાં સુધી હું આપની સાથે છું, ત્યાં સુધી કોઈ મારું અનિષ્ટ નહિ કરી શકે ! ’

શિષ્ય પર ગુરુને અપૂર્વ ભાવ થયો. તેઓ સાધનાના દુર્ગમ પથ પર આગળ ને આગળ કદમ જરતા ગયા.

ગુરુનાં તપ, જ્ઞાન ને પ્રજ્ઞા પાછળ ગોશાલક દીવાનો બન્યો હતો. એ દીવાનાપણું, એ ઘેલછા વલુમાઘ્યા ઠળિયા નોતરી લાવતી. એક વાર કોઈ ગામમાં બંને જિતયાં હશે, ને પડખે ધર્મોત્સવ જિજ્વાતો હશે. ધર્મ શબ્દ એક. એનો અર્થ સહુ સહુનો આગવો : દાદા પીવો એ પણ ધર્મમાં ગણાય ! અનાચાર સેવવો એ પણ ધર્મમાં ગણાય ! કેટલાક ધર્મ આવા, એવા ધર્મનો એક જલસો જામેલો. અનેક સ્ત્રીપુરુષો એમાં ભાગ લઈ રહ્યાં હતાં. તેઓ રંગબેરંગી વસ્ત્રો પહેરી, મધપાન કરી, અનેક પ્રકારના આળા કરતાં નૃત્ય કરતાં હતાં.

ગોશાલકથી આ ન સહેવાયું. એણે ત્યાં જઈ ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું : ‘ અરે મૂર્ખો ! આ મોક્ષમાર્ગ નથી. કંઈક સમજો ! સાચું સમજવું હોય તો આવો મારા ગુરુ પાસે, આ રહ્યા અહીં. ’

આમ જૂમળરાડાથી રંગમાં લાંજ પડ્યો. સહુ ચિડાયાં. કેટલાક સથક્ત માણસોએ એને પકડીને મૂઠ માર મારવા માંડ્યો. પણ એમ દેહને કષ્ટ થાય તેથી સત્યને યોડું છુપાવાય !

ગોશાલકે તો પાછી એ જ વાત કહેવી ચાહુ રાખી. મહાપ્રયાસે નૃત્ય રંજ પર આવ્યું હતું, ત્યાં આ જડ તાપસે

રંગ પર આવેલું નૃત્ય

ફરી વિધન કર્યું. ફરીને એને કૂતરાની જેમ સૌએ બૂક્યો.

આમ ત્રણ વાર બન્ધું, પણ ગોશાલક કોનું નાગ ? એણે માર ખાતાં ખાતાં ફક્ત એટલું જ કહ્યું : ‘રે ભલા માણસો ! મને મારા દેહની પડી નથી, પણ સત્યની ફિકર છે.’

શિષ્યની આવી ઉચ્ચ મનોભાવના ને દૃઢ મનોવૃત્તિ જોઈ ગુરું કંઈ કંઈ આકાંક્ષાઓ સેવી રહ્યા. એક દહાડો એમણે કહ્યું : ‘વત્સ ! શરીરની ચમતા આપણને નથી, ને આપણને ત્રાસ આપનાર તરફ પણ હિસાનો આપણા મનમાં લવલેશ ખ્યાલ નથી. આ એ વસ્તુની યાત્રી પરીક્ષા માટે અનાય વેશમાં જઈએ. ન્યાંનું પળી પણ આપણું પરિચિત ન હોય, ન્યાં આપણને દુઃખમાંથી મુકાવનાર પણ કોઈ ન હોય ત્યાં જઈએ.

એ સામા માણસની ડોક મરડી ફળફળતું લોહી પી જવાનો!

અહીં વડવાઈઓ પર કાળા નાગ ચૂલે છે. પૃથ્વી પર વીંછીનાં બિછાનાં છે. નોળિયા ને ઉંદર પૃથ્વી બધી કાણી કરી નાખે છે. મોતની આ ભૂમિ છે. જીવન અહીં અકસ્માત છે.

એવા એ પ્રદેશમાં આ બે ઉત્સાહથી ને ઉમંગથી ચાલ્યા જાય છે! એમના પગમાં થડકારો નથી. આંખમાં લયનો પડ છાયો નથી. મોઝાળે જતા હોય એવી એમનાં મુખ પર પ્રસન્નતા છે. ત્યાં મા પીરસણે હાજર હશે, એવો જણે પ્રેમ-ભાવ લયો છે!

અણુદીઠ ભૂમિ ખેડવા ને અણબણ્યા સીમાડાના તાગ લેવા બન્ને નીકળ્યા છે!

અહિંસા ને પ્રેમની મૂર્તિ બનીને એ ત્યાં જઈ રહ્યા છે. કુશળ ગારુડીને ગમે તેવા નાગનો લય લાગતો નથી, એમ માનવતાના આ મહેરામણને દુનિયાની દુષ્ટતાની લેશમાત્ર ચિંતા નથી.

આર્ય ભૂમિમાં ઠેર ઠેર લામ્યા, પણ કંઈકિં ધર્મભાવવાળા પ્રદેશોએ ને પરિચિત માણસોએ એમના આત્મબળાની પૂરી કસોટી થવા ન દીધી. આ માટે તેમણે આ કઠોર ભૂમિ પર પગેશ પાડ્યાં છે! ત્રણ વાતની એમને શોધ કરવી છે!

અહિંસાઈપી સુવર્ણની સમતાઈપી મોતીની! નિર્મ-મત્વઈપી માણેકની!

ગાઢ વન ચારેકોર વિસ્તરેલાં છે. થોડી વારમાં દિશાઓ વ.વાઝોડાંથી અંધ બની ગઈ. પવનની સાથે શતા મોંવાળી

કીડીઓનો વરસાદ વરસી રહ્યો. આખા દેહ પર કીડીઓનું જળુ બાઝી ગયું. યોડી વારમાં પ્રતિવાત વાચો, ને લોહી પીને ધરાયેલી કીડીઓનું વાદળ ખીલ દિશામાં ચાલ્યું ગયું.

શુરુ-શિષ્યે એકખીજ સામે જોયું, એકખીજના દેહ સામે જોયું. દેહ આખો ચાળણી જેવો વીંધાઈ ગયો હતો. રક્તના લાલ રંગે એમાં રંગોળી પૂરી હતી. કેવી દેહશોભા ! બન્નેએ મોં મલકાવ્યું ને આગળ વધ્યા.

એટલામાં પહાડના ઢોળાવ પરથી કૂતરાઓ દોડતા આવ્યા. આવ્યા એવા બન્નેના દેહ પર. લાગ કાઠ્યો ત્યાં જે ચાર બટકાં ભરીને, સોપારી જેવડા માંસના કટકા મોંમાં મૂકી, ઉતાવળા ઉતાવળા આગળ દોડી ગયા.

આર્ય ગોશાલકે મહાશુરને કહ્યું : ‘આ શ્વાનોને નિવારવા એકાદ દંડ હાથમાં રાખીશું ?’

શ્રમણ મહાવીર જોડ્યા : ‘દંડ રાખીએ કે શસ્ત્ર રાખીએ, બન્નેમાં લાવના સરખી છે. કંઈ પણ પ્રતિકારનું સાધન રાખશું, અરે, મુજેથી ‘હધડ’ તેવો ઉચ્ચાર પણ કરીશું, તો આપણી અર્હિસાની પ્રતિજ્ઞા તૂટશે, શરીર પરની ભ્રમતા પ્રગટ થશે ને દુઃખને સમભાવે વેદવાની શક્તિનો ઉપહાસ થશે.’

‘તો શું કરીશું ?’ આર્ય ગોશાલકે પ્રશ્ન કર્યો.

‘નિર્મમત્વ ! નિર્વેદ ! કોઈ આપણને કરડતું નથી, કોઈ આપણને કરડી શકે નહિ, એ લાવના લાવો. કોઈ આપણું શત્રુ નથી, કોઈ આપણને છેદતું નથી, એ લાવ રાખો !’ શ્રમણ મહાવીરે દૂંકાણુમાં પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

શુરુ-શિષ્ય આગળ વધ્યા. ફરફર દેખાતી એક પક્ષી પાસે તેઓ જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં તો ધૂળ-રાખનો એક વંદોળિયો જાગ્યો. એ વંદોળિયામાં વાગોળની જેમ ઊડતો ઊડતો એક બિહામણી બીલ આવ્યો. આવીને સિક્કતથી શ્રમણ મહાવીરની પીંડીનું માંસ કાપી ગયો.

ધૂળનો ખવંડર શાન્ત થતાં મહાવીરે શિષ્યને કહ્યું: ‘સંસારમાં સહુ શરીરની શક્તિનો મહિમા ગાય છે; મારે આત્માની અનંત શક્તિનો મહિમા પ્રકટ કરવો છે!’

‘એટલે જ લોકોએ આપને મહાવીર ઉપનામ આપ્યું છે ને! પણ શુરુદેવ! મારું મન તો ઘણી વાર ડગી જાય છે,’ આર્થ ગોશાલકે નિખાલસ રીતે કહ્યું.

‘વત્સ, સર્પ ને રજ્જુ જેવી આ બધી મનની શ્રમણાઓ છે. આ મિત્ર ને આ શત્રુ—આ જગતનો એ મોટો ભ્રમ છે. એ ભ્રમથી મનને ડગતું રોકવા એક કલ્પના આપું. સંભ્રામના મોખરે રહેનાર હાથીની વૃત્તિ ધારણ કર. એ હાથી ગમે તેટલા ભાલા લોકાય, તીર વાગે, ખાડાટોકરા આવે, પણ કર્તવ્યને ખાતર શરીરની મમતા છાંડી આગળ જ ધપ્યે જાય છે. શરીરને એ સાધનમાત્ર લેએ છે. સિદ્ધિ માટે એ સાધનનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરે છે. સિદ્ધિ મળી જાય ને સાધન ખલાસ થઈ જાય, તો એમાં શોય કેવો? એક જનનવર પણ કલ્પનાથી આટલું સાધ્ય સિદ્ધ કરી શકે છે, તો આપણે તો માનવી છીએ!’

મુંઢર કલ્પના! ગોશાલક આ વિચારશ્રેણીથી અપ્રતિમ બીર બની ગયો.

દુઃખે એમને ઠરાવ્યા નહિ. વેદનાએ એમને ગભરાવ્યા નહિ. પ્રતિકારની વૃત્તિ એમણે દાખવી નહિ। જાણે વિપત્તિનો ય આહાર કરીને એ સમય વિતાવવા લાગ્યા.

આવા પ્રદેશમાં શ્રમણ મહાવીર છ માસ રહ્યા. ખાવાનું તે મળ્યું કે ન મળ્યું, એની ચિંતા નહોતી। ■ માસ સુધી નિરાહાર રહેવાની શક્તિ એમની પાસે હતી।

અનાર્ય દેશનો આ પ્રથમ ભયંકર પ્રવાસ પૂરો થયો. જીવનભરની મુક્તિ માટે આ એક જ પ્રવાસ બચ્યો હતો. પ્રશંસા, કીર્તિ, હાંફલિઓ, વાળંગાળ વગડાવવા માટે એટલું સાહસ કાર્ય પૂરતું હતું ! પણ આ કંઈ સસારનાં વખાણ માટેનો પ્રવાસ નહોતો, પ્રસિદ્ધિની એ પતાકા નહોતી. એ તો હતી આત્મ-સુવર્ણની કસોટી.

હાથમાં દીવો લઈને દુઃખને શોધવા નીકળનાર મહાયોગી મહાવીર અને આર્ય ગોશાલકે કરી આર્ય ભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો. પણ આટલી કસોટીએ અધૂરી હોય તેમ, પહેલે પગલે એક નવી કસોટી સામે આવી ઊભી રહી.

આર્ય ભૂમિના જે ચોર અનાર્ય ભૂમિમાં ચોરી કરવા જતા હતા. શુકનની રાહમાં હતા, ત્યાં આ બંને જણા સામ્ય મળ્યા.

રે! આ લોકોએ આપણને અપશુકન કર્યા. એમને ઠાર કરી નાખીએ. ઉઘાડી તલવારે બંને સામે દોડ્યા, પણ અહીં તો આ આત્માના અઝળ વીરોએ અનેક ઉઘાડી તલવારોને નમાવી હતી, તો આ ચોર કેણુ માત્ર ? તપસ્તેજ પાસે તલવારનાં ખાણી એમ ને એમ ઊતરી ગયાં.

મહાવીરે અનાર્થ ભૂમિમાંથી આવી, પાંચમું ચોમાસુ મહા
દેશની ભદિલ નગરીમાં કર્યું. ચાર મહિનાના ઉપવાસ કર્યું.
પારણું નગર ગહાર કર્યું. અહીંથી કર્યાલ સમાગમ, જંબૂત
થઈ તંબાય સંનિવેશમાં આવ્યા. અહીં પાર્શ્વ સંપ્રદાયના નંદિવેક
સ્થવિર મળ્યા. ગોશાલક એમની સાથે લડ્યો. મહાવીરે ભેમ
કોઈની ભેર ન કરી.

તંબાય સંનિવેશથી તેઓ ધૂપિય સંનિવેશમાં આવ્યા. અહીં
આ કોઈ ગુપ્તચરો છે, એમ સમજી બંનેને પકડવામાં આવ્યા. વડ
કઢાવવા માટે માર માર્યો, પણ બોલે એ બીજા. રાજપુરુષો પકડી
લઈ જતા હતા, ત્યાં વિજયા ને પ્રગલ્ભા નામની સાધ્વીઓ તં
આવી ગઈ. એમણે મહાવીરને ઓળખ્યા—ઓળખાવ્યા. અહીં
તેઓ વૈશાલીમાં આવ્યા.

નાની—મોટી હેરાનગતિઓથી હવે ગોશાલક કાયર કાજ
થઈ ગયો. એણે કહ્યું: ‘હું આપનો પક્ષ કેટલો ખેંચું છું! ને આ
તો કોઈ દિવસ મારી ભેરમાં બિભા જ રહેતા નથી. આપને
પક્ષ લેતાં માર ખાઈ ખાઈને હું તો અધમૂઓ થઈ ગયો’

મહાવીરે કંઈ જવાબ ન વાળ્યો. ગોશાલક રિસાઈને
અહીંથી છૂટો પડીને ચાલ્યો ગયો. નિલ્લનંદમાં મસ્ત મહા
વીર વૈશાલીમાં એક લુહારની કોઠમાં જઈને બેઠો. ગાંઠ
માંદગીમાંથી ઊઠેલો લુહાર એ જ દિવસે કાગે બેગવાને
હતો. એણે ગુદૂતમાં આ મુંડને જોયા, અપશુકન માન્યા. એ
હથોટા ઉપાડી મારવા દોડ્યો. પણ ન વાળે—મહાવીર
ગુપ્તગુપ્ત બેઠો—એના હાથ-પગ જ ન હાલ્યા!

એકાકી મહાવીર અહીંથી આમકે સંનિવેશમાં આવ્યા. અહીંના ઉદ્યાનમાં બિભેલક નામનો યક્ષ રહેતો હતો. એણે ખૂબ પ્રેવા કરી. ત્યાંથી તેઓ શાલિશીર્ષ નામના ગામે આવ્યા, અહીંના ઉદ્યાનમાં કાયોત્સર્ગ કરી ધ્યાનમાં રહ્યા.

કટપૂતના નામની વ્યંતરી અહીં રહેતી હતી. સારા માણુ-સોની એ અકારણ શત્રુ હતી. એણે મહાવીરને જોયા કે ક્રોધથી એ દાહપીળી થઈ ગઈ. એક તો શિયાળાના હિમભર્યા દિવસો હતા, એમાં એ ઠંડા શીતલ પાણીનો વરસાદ વરસાવવા લાગી, ને ઉપરથી વીંઝણા ઢોળી હવા કરવા લાગી.

પણ મહાવીર તો મેરુધીર હતા. સમભાવે એ કદ સહન કરતાં કરતાં એમના અંતરમાં લોકાવધિ જ્ઞાન ઝળહળી ઊઠ્યું. કટપૂતના હારી. મહાવીર તો સાધનામાં મસ્ત હતા.

આ વખતે છ મહિનાથી છૂટો પડેલો ગોશાલક ફરી વળી શુરુસેવામાં આવીને હાજર થયો. શુરુ વગર એને ગમતું નહોતું. શુરુ-શિષ્યે છકું ચોમાસુ લલિયા નગરીમાં ને સાતમું આલંજિયા નગરીમાં વિતાવ્યું.

અહીંથી આગળ વધતાં જ ને લોહાર્ગવ રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યા. અહીં યુદ્ધની આશંકા હતી. એટલે જતા-આવતા પર કડક નજર રાખવામાં આવતી. મહાવીર ને ગોશાલકને ત્યાંથી પસાર થતા પકડવામાં આવ્યા. તેઓ કેણુ છે, તેની પૃચ્છા કરી, સારી ચાલચલગતના સાક્ષી માગ્યા.

અહીં તો જોલવાની જ બાધા હતી, પછી સાક્ષીની વાત કેવી ? રાજપુરુષોએ એમને માર્યા, તોય ન બોલ્યા.

‘આલો સબળ પાસે. જોઈ છું, પછી તમારી બોબડી કેમ બંધ રહે છે?’ રાજસેવકો એમને મારતા મારતા રાજસલામાં લઈ આવ્યા. રાજા બધી વાત સાંભળે, ત્યાં તો સલામાં બેઠેલ અસ્થિક આમનો ઉત્પલ શાસ્ત્રી બોલી ઊઠ્યો :

‘અરે! આ તો રાય સિદ્ધાર્થના પુત્ર, જ્ઞાતનંદન મહાવીર છે. ઇંદ્રને ખબર પડશે, તો તમારો હમ કાઢી નાખશે. આ તો આત્મયોગી મહાવીર છે!’

ક્ષણવારમાં વાતાવરણ બદલાઈ ગયું. બધા માન-પાન આપવા લાગ્યા, પણ મહાવીર તો ત્યાંથી ચાલતા થયા. દેહનાં માનપાન તો માણસને પાડનારું હોય છે. માન આત્મપ્રેમી હોવાં જોઈએ. બંને જણા પુરિમતાલ નામના ગામના શકટમુખ ઉદ્યાનમાં જઈ ને રહ્યા. વચ્ચે નામના ગ્રાવકે તેમનો સત્કાર કર્યો.

અહીંથી નીકળી ઉન્નાગ ને બોભૂમિમાં થઈ ને રાજગૃહ ગયા. ત્યાં આઠમું ચોમાસુ વિતાવ્યું.

ચોમાસુ પૂરું થયું, ને વળી મહાવીરની ઇચ્છા અનાર્થ ભૂમિ તરફ જવાની થઈ. હવે તો આત્મિક બળ વધી ગયું હતું. ફરી એક દિવસ અનાર્થ ભૂમિમાં બંનેએ પ્રવેશ કરી દીધો.

ફરી એ જ તાડના, એ જ તર્જના !

એ જ માર ને એ જ વિટંબના !

પણ એક વાર ખેડેલો પ્રવાગ ને અનુભવેલાં દુઃખોમાં કંઈ વિશેષતા ન લાગી. મુખ રોજનું થતાં મુખ લાગતું નથી; દુઃખ રોજનું થતાં દુઃખ લાગતું નથી.

જ્યાં ખાવાના સાંસા હોય ત્યાં રહેવા ઘર કેાણ આપે? મહાવીરે છયે માસ હોજન વિના ચલાવ્યું. આખું ચાતુર્માસ આશ્રય વિના વીતાવ્યું. ઝાડ, લતા કે સ્મશાન જ્યાં આધાર મળ્યો, ત્યાં લીધો.

આખરે ચાતુર્માસ વીત્યે શુરુ-શિષ્ય પાછા ફર્યા.

સમયા સબ્ધભૂણ્ણુ, સત્તુ-મિત્તેસુ યા જગે ।

પાળાશ્વાયવિરહં, જાવગ્ગૌવાદ દુઘ્ધરં ॥

—ઉત્તરાખ્યયન સૂત્ર

દુનિયામાં શત્રુ હોય કે મિત્ર-સર્વ છલો પ્રત્યે સમભાવ રાખવો અને જીવનભર નાની-મોટી હિસાનો ત્યાગ કરવો, એ મુશ્કેલ છે.

૪

મગનમંડળમાં ધૂમતા શબ્દોને સાંત થતા દો.

અંતરવીણને ત્યાં સુધી નાચતા દો.

—દાગોબર

[૨૪]

તેજોદેશ્યા

નિદાધના દિવસો હતા. સૂર્ય

સોળે ઠળાએ તપી રહ્યો હતો. માર્ગમાં વૈશ્યાયન નામનો તાપસ સૂર્યમંડળ પર દૃષ્ટિ સ્થિર કરીને તપ કરતો હતો. અગ્નિ વરસાવતો સૂર્ય એના દેહને તપાવતો હતો, પણ એનું મન મતમાં સ્થિર હતું. એની મોટી જટામાં રહેલી જૂઓ તાપથી અકળાઈ જમીન પર પડતી હતી. દયાભાવી તાપસ જમીન પર પડેલી જૂઓને ઉપાડી ફરી ફરીને જટામાં મૂકતો હતો.

ગોશાલક જેવા આત્માના અપ્રતિરથ મહારથીને આ કાર્ય ક્ષુદ્ર લાગે તે સ્વાભાવિક હતું. અનાર્થ દેશનો ભયંકર પ્રવાસ એક વાર નહિ, પણ બીજો વાર ગુરુ સાથે એ કરી આવ્યો હતો. નરમાંસલક્ષ્કોના દેશમાં એમના દેહમાંથી માંસપિંડ કાપી એ અનાર્થ દેશવાસીઓએ મિજબાની ઉઠાવી હતી. વાધના ખીન્ન અવતાર જેવા કૂતરાઓ એમના દેહને ક્ષત-વિક્ષત કરી ગયા હતા. પણ બન્ને જણાએ ઉંકારે પણ કંઈ નહોતો! એવા

ગોશાલકને યોગીનું આ કાર્ય જાણ્યેલા જેવું લાગ્યું. એનાથી ખડખડ હસી પડાયું, ને બોલી જવાયું :

‘અરે, આ તે જોગી કે જૂઝોનો મિજબાન !’

આ શબ્દો તાપસના શ્રવણપટ પર અથડતાં એને ચહેરો તપાવેલા તાંબાના પતરા જેવો બની ગયો. એણે મોં ફેરવ્યું, ને ગોશાલક પર દષ્ટિ સ્થિર કરી. એ દષ્ટિમાંથી દાહ ઉપભવતી અમિતવાળાઓ જાણે બહાર પડી.

‘અરેરે! બળી મૂએ!’ ગોશાલકે ખૂમ પાડી. એની આભુ-યાભુનાં લીલાં કંચન વૃક્ષો બળીને સાવ કાળા કોલસા જેવાં બની પ્યાં હતાં. ગોશાલકને લાગ્યું કે પોતે પણ એ જ દશાને પ્રાપ્ત થઈ રહ્યો છે. ત્યાં સજગતા શ્રીખમમાં એકાએક કોઈ ભરી વાદળી રસે, એમ ગોશાલક પળવારમાં શીતલતાનો અનુભવ કરી રહ્યો.

એણે સ્વસ્થતા મેળવી, તો એક અજ્ઞાન દૃશ્ય જોયું. તાપસનાં નેત્રોમાંથી નીસરતાં અમિતિરણો સામે શ્રમણ ગહાવીરનાં નેત્રોમાંથી જલધારાઓ ફૂટી રહી હતી. ગમે તેવી આપત્તિમાં પણ સતિકારમાં ન માનનાર ગુરુદેવ, આજે શિષ્યની પ્રાચુરક્ષા માટે સતિકાર રચી રહ્યા.

તાપસનો ગર્વ ગળી ગયો.

મૃત્યુમાંથી ઊગરી ગયેલો ગોશાલક ગુરુચરણમાં પડ્યો ને ગદ્ગદ કંઠે બોલ્યો : ‘પ્રભુ! આ શું હતું ?’

‘તેજોલેશ્યા.’

‘અપિ સામે કંઈ ચક્રિત મૂંઝી ?’

‘શીતલેશ્યા.’

‘શુરુદેવ, જે શક્તિ સામાન્ય તાપસને લભ્ય, તે મને ૨૧ કાળે અલભ્ય? મારી સાધનામાં કંઈ ત્રુટિ?’

‘વત્સ, શક્તિ કરતાં સત્ત્વ તરફ જા! એ જ કલ્યાણકાર છે. આ શક્તિ છે, ચમત્કાર છે; તારા જેવા સાધકને તો એ સાંસુલભ છે; પણ ચમત્કારમાં સિદ્ધિ નથી, કલ્યાણ નથી, મોક્ષ નથી. કોઈ વાર મન પરનો કાળૂ શિથિલ થતાં એ આત્માનું પરનું બનેનું અકલ્યાણ કરે છે.’

‘શુરુદેવ! મારે તેજોલેશ્યા સાધવી છે. મને સાધના બતાવો!’ બાણે ગોશાલકના હૈયામાં ગેઠેલી બાળહઠ બોલી.

ગોશાલકે આમ આગ્રહ કરીને મહાવીર પાસેથી તેજોલેશ્યાની સાધના વિધિ બાણી લીધી. એ સાધના માટે સમયની જરૂર હતી. શુરુ આવી પ્રવૃત્તિ માટે થોભે તેમ નહોતા. આખરે ગોશાલક શુરુથી ફરી બુદ્ધો પડ્યો. શ્રાવસ્તી નગરીમાં રોકાઈ ગયો.

મહાશુરુ મહાવીર સામે તો આત્મસાધનાનો લાંબો રાહ પડ્યો હતો. શિષ્યને ત્યાં છોડી તેઓ આગળ વધ્યા. વિદાય વેળાએ એટલું કહ્યું કે, ‘વત્સ! આત્મવિલોપન વગર આત્મવિનય અશક્ય છે, એ ભૂલીશ મા! દુનિયામાં બાત બુલનારની જ છૂત છે.’

બંનેના રાહ બુદ્ધ પડ્યા.

‘શુરુદેવ! બાઉ છું. આશીર્વાદ આપો કે સાધનામાં સફળ નીવડું.’

શ્રાવસ્તીની હાલાહવા કુંભારણુ આજીવક મતની ઉપા-

સિકા હતી. એની ભાંડશાલામાં જઈને ગોશાલક કિતર્યો. છ માસ મુઢી એણે તપ કર્યું. આખરે એને તેજશક્તિ પ્રાપ્ત થઈ. એણે શક્તિ પરીક્ષાનો પહેલો અખતરો કૂવા પર પાણી ભરતી દાસી પર કર્યો. ગોશાલકે એનો ઘડો કાંકરો મારી ફેંડી નાખ્યો. દાસીએ ગાળો આપી. ગોશાલકને ક્રોધ વ્યાપ્યો. એણે આંખ-માંથી તેજેલેશ્યા છોડી, બાઈત્યાં ને ત્યાં ભસ્મ !

પ્રયોગ સફળ થતાં, ગોશાલકના હૃદયનો ને ગર્વનો પાર ન રહ્યો. દુનિયાદારી એ બાણતો હતો. દુનિયા મૂકતી હૈ, બુકાને-વાલા ચાહિયે, એ ન્યાયે એણે પાર્શ્વ સંપ્રદાયના છ સાધુઓ પાસેથી નિમિત્તશાસ્ત્ર શીખી લીધું હવે એ લોકોનાં સુખ-દુઃખ, લાભ-હાનિ, ભવિત-મરણ લાખવા લાગ્યો ! દૂંઠ વખતમાં એ સિદ્ધવચન નિમિત્તશાસ્ત્રી બની ગયો.

એક તેજેલેશ્યા ને બીજી નિમિત્તશાસ્ત્રી આ બે વાતે ગોશાલકનો મહિમા ખૂબ વધારી લીધો. લોકોનાં ટોળેટોળાં એનાં વ્યાખ્યાન સાંભળવા એકઠાં મળવા લાગ્યાં. હજારો ભક્તો કીલરાવા લાગ્યા. એના જયજયકારથી દિગંત ગાળવા લાગ્યું. ગરબુ લોકોની ગોષ્ઠિ જેવું એ બની ગયું. ગોશાલક સાધારણ લોકમાંથી આચાર્ય બની ગયો. અને હવે બાકી શું હતું કે બાકી રાજે ?

થોડે વખતે આજીવક સંપ્રદાયના પ્રથમ તીર્થંકર તરીકે એ બહાર થયો. નિયતિવાદનો એ પરમ પ્રચારક બન્યો.

સંગમ-વિજય

કુણુ નર ધરતીમે સતીઓ ભગિયો,
હરનું સિંગાસણ ડાલાં ખાય !

સ. મય-સાગરના કિનારા પરથી
દશ દશ વર્ષનો તિતિક્ષાનો લાંબો ગાળો ચાલ્યો ગયો છે. આ
સમય દરમિયાન મહાયોગી મહાવીરના બ્રમણનું વૃત્તાંત, એમને
માથે પડેલાં દુઃખોનો ચિતાર અને એમના મનની નિરુપદ
શાંતિનો ઇતિહાસ—પૃથ્વી પર કહેનારને માટે આંખમાં આંસુ
ને મોમાં ગીત જેવો આવનકારી પ્રસંગ બની ગયો છે.

જીવલેણ પરિવહોથી પણ પીછેહઠ કેવી ?

દુઃખ મામેથી ગમે તે રીતે છટકવાની વૃત્તિ કેવી ? અરે
આ તો સામે પગલે જઈને દુઃખનું સામેયું કરવાની ભાવના !

મુખ છે માટે જીવનને ચાહવું, દુઃખ છે માટે ન ચાહવું,
એ વાત જ નહિ. જીવન જીવન છે, જીવન જીવવાનો કોઈ ગૂઢ
અર્થ છે. એ અર્થમાં જીવનને ચાહવું; મૃત્યુની ગણના ન કરવી.

ગૃહત્યાગ પછી પદેપદે, સાંભળતાં હૈયું થંભી જાય એટલી

સિતમની વર્ષા, વર્ષાવતાં જીલ પણ કાંપી બેઠે એટલી હૃદય-
વિદારક વ્યથાઓ! રે સંસારમાં જે કોઈનો શત્રુ નથી, એના
તરફ જ આવે. શત્રુતાભર્યો જગવર્તાવ! ને બહુ તો એ, કે
એવા નિર્હય વર્તાવ સામે જે હોઠોનો ફફડાટ પણ નહિ! ત્યારે
જુઓ ત્યારે માત્ર કરુણાની અગીધારાનો જ છંટકાવ!

મન નિર્હય છે. મસ્તક ગૌરવથી ઉન્નત છે. કેસરી સિંહ
જેમ વન વીંધતો અબાણી લોભમાં સંચરે, એમ એ ધૂમે છે.
ધૂમતા ધૂમતા એ સંસારના સીમાડા પ્રેમને તપથી સર કરે છે!

હુધા-પિપાસા સાથે છે, પણ બાણે એય જોગનો સ્વભાવ
વીસરી ગયાં છે. જે દહાડે કે ખાર દહાડે, જે પખવાડિયે કે ચાર
પખવાડિયે, જે મહિને કે છ મહિને-જે એક ટંક લૂણું સૂકું
મળી જાય, એનાથી એ સંતુષ્ટ થાય છે!

ટાઢ-તાપ પણ બાણે મહાવીર સામે હાર્યાનાં ગાઉ ગણે
છે. મહાવીરને ટાઢ ટાઢ રૂપે નડતી નથી, તાપ તાપ રૂપે તપા-
વતો નથી. સદા મનશાંતિ વર્યે છે. આશ્ચર્ય તો જુઓ! પળી
જેલું હૃદય આખા સંસારનો અમાસ થાય તેટલું વિશાળ જાન્યુ
છે. જોળા જેવડું પેટ. બાણે અન્નપૂર્ણિનો ભંડાર જાન્યુ છે!
વગર ખાધે એ તો અમૃતના ઓડકાર કાઢે છે.

દેહ પર વસ્ત્ર નથી! પૃથ્વી પર બિછાનું નથી. હાથમાં
ખાત્ર નથી. મોંમાં બાણે દાદ માગનારી જ્વાળા નથી. માગવું ને
મરવું નરણુ જાન્યુ છે. કોઈને દુલવી અન્નનો કપ પણ લેવાની
ચાહના નથી.

ગિત્ર પ્રત્યે મોહોજ્જત નથી. શત્રુ પ્રત્યે શત્રુતા નથી. ફૂલ

ને કાંટા પર સમાન પ્યાર છે. જોળખાણુની ખાણ કદી જોદ-
વાની ઇચ્છા નથી. પોતાની કોઈ રૂપે પણ પિછાન આપવાનો જ
ઇન્કાર છે. પરિચય વટાવી ખાવાની કદી વૃત્તિ કરી નથી.

જીવનની સર્વ શક્તિઓને નાણી જોવાના એ હિમાયતી
છે. જીવન સંભ્રામના દરેક મોરચે એ લડવાના ને વિજયના
ઉત્સુક છે. કોઈ વનપશુની પણ જ્યાં સલામતી નથી, એવી
જગાઓમાં એ વિચરે છે. પશુ, પ્રાણી કે માનવને ડારવા હાથમાં
હંડ સહાવા જેટલી પણ એમની ઇચ્છા નથી. જ્યાં જીવ જીવનું
ખાદ્ય છે, માનવ માનવને ખાય છે—એવા પ્રદેશમાં આ ધર્મ ચક્ર-
વર્તી જાય છે, ને દિગ્વિજય સાધી પાછા ફરે છે । કરુણા અને પ્રેમ
પાસે સંસારની સર્વ તાકાતનો એ છેલ્લો ઉડાવો દે છે । આત્મ-
શક્તિ પાસે સંસારની સર્વ શક્તિઓને શરણાગતિ લેવરાવે છે.

અરે ! આવી અગ્રોહ પ્રેમવીણાનું મીન, એજ એનું ગાન
છે. ગલીએગલી, નગરેનગર, અણુએઅણુ એથી શુભરવ
કરી જાકયું છે । એ અણુએ વિશાળ પૃથ્વીને માનવપરાગની
મુગંધથી વ્યાપ્ત કરી છે, માથે સાથે વિરાટ સ્વર્ગને પણ
વ્યાકુળ કર્યું છે.

સ્વર્ગનો રાજધિરાજ ઇંદ્ર હમેશની જેમ માનવગાથાઓ
ગાવાનો ને માનવયશ વંદવાનો રસિયો છે. એણે મહાયોગી
મહાવીરની પ્રશસ્તિ ગાવા દેવોની સલા બરી અને ખુલ્લે
મુખે કહ્યું :

‘દેવોને પણ નમવા યોગ્ય એક નરરત્ન અત્યારે પૃથ્વીને
પાટલે વિચરે છે. હું એ મહાનરરત્ન મહાપ્રભુ મહાવીરને નમું

હું, વંદું છું, સ્તવું છું. એ મહાયોગી, મહાધ્યાનીને પોતાના ધ્યાનમાંથી, પોતાના નિર્ધારમાંથી ચળાવવા માટે મનુષ્ય, પશુ, પ્રાણી, ઉરગ, રાક્ષસ, યક્ષ, અસુર કે બ્રહ્મ દેવતાઓ કે દેવતાઓનો રાજા પણ સમર્થ નથી !’

આખી દેવસભા આ પ્રશસ્તિ સાંભળી રહી. ને સ્વર્ગમાં બેઠી બેઠી પૃથ્વીના પટ પર ફરતા એ મહામાનવને વંદી રહી.

આ વખતે દેવોની અસ્મિતાનો આશ્રય, સંગમ નામનો દેવ ઠાપી બિઠ્યો, પૂંઆકૂંઆ થતો દેવસભામાં ખડો થઈ ગયો. એણે ગર્જાવ કરતાં કહ્યું :

‘હે દેવસભાનાં રત્નો ! મહારાજ ઇંદ્રની વાત સાંભળી મને આશ્ચર્ય થાય છે. ક્યાં પૃથ્વીલોકનો જરા મરણથી ઘેરાયેલો ને છુધાપિપાસાવાળો છુદ્ર માનવી ને ક્યાં અમર-અમર, સંકલ્પ-સિદ્ધિવાળો દેવગણ ! અરે, જે ધારે તો લીલામાત્રમાં મેરુપર્વત ને માટીના ઢેફાની જેમ યત્ર તત્ર ફગાવી શકે, જે ધારે તો ધીમાં શાટલી બોળે તેમ પૃથ્વીને સાગરમાં ઝળકાળી શકે, જે ધારે તો પાતાળબિંદા સાગરોનું પણ ક્ષણમાત્રમાં આચમન કરી જઈ શકે, જે આંગળીના ઈંગારામાત્રથી ભૂકંપ, વાવ ટોળ, ઉલ્કા કે ગમે તેવાં તોફાન જગાવી શકે : એ મહામહિમાવાળા દેવગણ પાસે એક માનવીની આવી વડાઈ ? ઇંદ્રરાજે રાઈનો પહાડ ઈર્ષ્યો; એ મોટાની મોટાઈ છે. હવે હું એ પહાડની રાઈ કરીને દેવોને બતાવીશ. એ રીતે દેવલોકની અસ્મિતા બતાવીશ.’

એ વખતે જ સ્વર્ગ અને પૃથ્વીને ભેદતા ભયંકર ધડાકા થયા. એ સાથે સંગમ દેવ પૃથ્વી લાણી રવાના થયો.

મહાયોગી મહાવીર આ વખતે મ્લેચ્છ ભૂમિમા વિહરતા હતા દેહભૂમિ નામના પ્રદેશમા, પેઢાલ ગામની ઝાડાર, પોલાસ ચૈત્યમા મહાપ્રતિમા નામનું વ્રત લઈને એ ધ્યાનમા રહ્યા હતા એક સૂકા પદાર્થ પર નજર સ્થિર કરી, પાપણુનો પલકારે પાડ્યા વગર એ તપ કરવાનું હતું !

તપસ્વીની એ રાત્રિ એકાએક કાળરાત્રિ બની ગઈ મ્લેચ્છ દેશમા આધુ-મ તને કેણુ પિછાણે ? અહિં સા-સત્યને મહિમા કેણુ બાણે ?

રાત જામતી ગઈ, ને ચારે તરફ ભૂત રડતા હોય, ચૂડેલે રાસડા લેતી હોય ને પિશાચો પોકાર પાડતા હોય, એવા અવાજો સંભળાવા લાગ્યા હવામા દુર્ગંધ વહી રહી નાક સડાવી નાખે તેવી એ ઉમ્મ વાસ હતી !

એકાએક ધૂળનો બવ ડર ઊઠ્યો તમામ પ્રદેશ ધૂળથી રળેગઈ ગયો મહાવીરના પણ કાન, નાક, મો બધું ભરાઈ ગયું પણ સહુથી વધુ પીડાતો નેત્ર અનુભવી રહ્યા નેત્ર ખુલા રાખવાની પ્રતિજ્ઞા હતી નેત્ર ધૂળથી ભરાઈ ગયા, તોય પોપચા તો અણનમ રહ્યા !

આ બવ ડર ધીરે ધીરે શમનો આવ્યો, ત્યાં એકાએક ફીડીઓ ઊભરાઈ ઊઠી સોય જેવા તીવ્ર મુખવાળી એ ફીડીઓ, મહાવીરના દેહ પર રાફડા જમાવી બેઠી આખો દેહ સૂણ ગયો

આ ઉપદ્રવ ચાલુ હતા, ત્યાં પવનની લટેરખી પર બેસીને ધમધમ કરતું ઝનોનું ઝોલું આવ્યું ઝતોએ વચ્ચે રહિત મહા વીગ્ને જોયા, નેજાણે આકડે મધ લાગ્યું મહાવીરને તો હાથની

આંગળી પણ લિંચી કરવાની નહોતી. ઇંસોએ પોતાની ઝેરી સૂંઢા વાટે અંદરનું લોહી બહાર કાઢ્યું, ને મહેફિલ જમાવી !

કીડી ને ડાંસ પેટ ભરી રહેવા આબ્યાં, ત્યાં એકાએક લાલ મોંવાળી ધીમેલો સાગમટે નોતરાં લઈ ને આવી પહોંચી. સામે મોંએ સમશેરના ઘા ઝીલનાર લલલલો રણુયોદ્ધો, એક નાનીશી ધીમેલ પાસે તોળા પોકારી બેઠે, તો આ તો હિસામ વગરની ધીમેલો ! મહાવીરનો દેહ ચાળણી જેવો થઈ ગયો, પણ મોં પર દુઃખની એક રેખા પણ ક્યાં બેવા મળે ?

સ્વદેહ એમને માટે પરદેહ સમી બની હતી. એક વૈદની રીતે-તટસ્થભાવે-દરદીની વેદનાતું એ નિરીક્ષણ કરી રહ્યા.

હવે વીંછી આબ્યા. અભિના ઠામ કરતાં ઉમ ને ભાલાના મહાર કરતાં તીક્ષ્ણ એમના ડંખ હતા.

પછી નોળિયા આબ્યા. ઉમ દાઢેથી ભગવાનના દેહમાં બટકાં ભરવા લાગ્યા ! આ પછી સૂર્ય આબ્યા. એમણે એમનું પરાક્રમ દાખવવામાં પીછેહઠ ન કરી. પછી ઉંદર આબ્યા. ઉંદર તો સાપનું ભક્ષ, પણ અહીં તો બંનેનું ભક્ષ ત્રીજી વ્યક્તિ હતી; એટલે બંનેએ પોતાનું કામ ચાલુ રાખ્યું.

માણસ તો શું, ચેતાન પણ રાડ પાડી દે તેવી વેદના હતી. પણ મોંએથી એક ધીમે આર્તનાદ પણ કેવો ?

આ પછી મસ્તાન માતંગ આબ્યો. એણે તે રણુગોળી-ટાની જેમ મહાવીરને ઉપાડી ઉપાડીને આકાશમાં ઘા કરવા માંડ્યા. પછી મહાપિશાચ આબ્યો, પોતાનું ખખ્ખર ભરવા ! એ ગયો, ત્યાં દેહાદિતસ્થે ભયંકર વાત આવીને કાતરી. હિંદિયારી મહાવીર-૧૨

ખપ છે! નાથ, હવે અમને વધુ તરસાવો ના!’

સુંદરીઓ મહાયોગીને વીંટળાઈ વળી, પણ મહાવીર જલ-દમલવત અલિપ્ત હતા. આખરે સુંદરીઓ જાણે નિરાશ થઈ, ચોધાર આંસુથી રડતી રડતી અદસ્ય થઈ ગઈ.

સુંદરીઓ ચાલી ગઈ. રાત પણ ચાલી જતી હતી. ત્યાં એક રસોઈયો આંચો. એ શૂંઘો કરવા પથરા શોધતો હતો. પથરા નહોતા મળતા. મહાવીરને સ્થિર ઊભેલા ને પોતાને કંઈ મદદ કરતા ન જોઈ, એણે વિચાર્યું:

‘લાવ ને! આના બે પગ વચ્ચે અગ્નિ તપાવી અન્ન રાંધું!’

અગ્નિ ઝળે, પણ મહાવીરના અંતરનો ઝળહળાટ ધીમે ન પડ્યો. એટલામાં તો એક ચંડાળ પળીનાં પાંજરાં લઈને આંચો. મહાવીરને વૃક્ષના થડની જેમ અડોલ જોઈ, કોઈ ‘માતમા’ લાગે છે, કહી એની મજાક ઉડાવવા લાગ્યો, ને એમની દેહ પર પોતાનાં પાંજરાં લટકાવી દીધાં. ભૂખ્યાં પળી ગાંચો મારી મારી દેહમાંથી માંસ ઠાલવા લાગ્યાં.

પ્રભાતી કિરણો ફૂટવાને હજી વાર હતી. ત્યાં આકાશમાં ભયંકર કાળચક્ર ફુસવાટ કરવા લાગ્યું. કડાકા સાથે એ મહાવીર પાસે આંચું. પૃથ્વી એક સપાટે ચિરાઈ ગઈ. આકાશ જૂના છાપરાની જેમ તૂટું તૂટું થતું લાગ્યું. ભલ-ભલાને ગુલાંટ ખવરાવી ભોં બેગા કરી દે, તેવો એક ધક્કો આંચો. પહાડ જેવા અડોલ મહાવીર કમરજૂડ પૃથ્વીમાં ઊતરી ગયા. ભલભલાની ત્યાં સમાધ સ્થાઈ જાય, તેવો એ ઘાટ હતો.

ઘોડી વારે એ તોફાન શમ્યું. પ્રભાતી રંગ પૃથ્વી

પર ફેલાયા.

આ દેશ સારખ માત્રનો શત્રુ હતો. એક માનવી બીજા માનવીને શત્રુ ને હરીફ રૂપે બેતો. કોઈની મુજબતાનો એ ભરોસો ન કરતો. દુનિયામાં બહાઈ હોય, એમ એ ન માનતો. ત્યાં ચોર પણ સાધુવેશ લેતા. વેશની પવિત્રતા, અતરની મહત્તા કે પરમાર્થની ભાવના વિનાનો આ પ્રદેશ હતો.

એક વાર સાધુવેશમાં ચોરી કરતો એક જણ પકડાયો. એણે કહ્યું :

‘હું નિર્દોષ છું. હું તો મારા શુરુતી આજ્ઞાને અનુસર્યો છું. ચાલો, મારા મહાશુરુને બતાવું.’

ચોર સિપાઈઓને જ્યાં મહાવીર હતા ત્યાં લઈ ગયો. મહાવીરને પર દોષ કહેવાના નહોતા. પેલો ચેલો છૂટી ગયો. મહાવીર અંધારી ગયા. થોડો માર પણ પડ્યો, ને લઈ ચાલ્યા રાજદેવડીએ.

માર્ગમાં ભૂતિલ નામનો ઈદ્રજળી મળ્યો. એણે મહાવીરને ઓળખ્યા. એણે કહ્યું : ‘અરે, આ તો મહાત્યાગી મહાવીર છે—રાય સિદ્ધાર્થના પુત્ર !’

મહાવીર અંધનમુક્ત થયા.

એક વાર પાંચસો ચોર મળ્યા. તેઓ આનંદને ખાતર મહાવીરને ભેટી પડ્યા ને કહેવા લાગ્યા :

‘અરે મામા ! તમે ક્યાંથી ?’ ને માગાને ભાણેન્તેએ રેતીમાં ઘસડ્યા. અધેરી નગરી ને મંડુ રાજા જેવા આ રાજમાં, શૂળી ચડાવવાનો ઘાટ પણ રચાઈ ગયો. પણ અધેથી આત્મવીર મહાવીરે અતે વિજય મેળવે

દિવસોથી મહાવીર ઉપવાસી હતા. ગામમાં કે નગરમાં કોઈ વાર લિક્ષા માટે જાય, એટલે સારી વસ્તુ લોકો છુપાવે છે. ખરાબ વસ્તુ આમે ધરે. મહાવીર એ કેમ સ્વીકારે ?

આમ લિક્ષાન્ન વગર છ છ મહિના ચાલ્યા ગયા, પણ હાર સ્વીકારવાનું મહાવીર કયે દિવસે સમજ્યા હતા ? આ દુઃખો તો એમને મન પોતાના આત્માની અગ્નિપરીક્ષા હતી. અને એમાં કાંચન શુદ્ધ નીકળ્યું હતું :

એક દહાડો એક જણ આવ્યો. એ ગળગળા અવાજે બોલ્યો : ‘હું સંગમ. આપને સતાવનાર. દશમા ચાહું છું. ખરેખર, તમે જેવા દેવરાજ ઇંદ્રે કહ્યું તેવા જ અડગ ધ્યાની ને તપસ્વી છો.’

આ સાંભળી છ છ માસથી હિરાન-પરેશાન થતા મહાયોગી મહાવીરના મુખ પરની એક રેખા પણ ન બદલાયી. એમણે કહ્યું : ‘સંગમ દેવ ! અમે કોઈને અધીન નથી. મારી ચિંતા ન કરતો. તું તારે રસ્તે મુખેથી જા !’

ળીને દિવસે મહાવીર લિક્ષાન્ન માટે નીકળ્યા. ગોકુળ ગામમાં વલ્મખાલિકા નામની વૃદ્ધ ગોખીએ પ્રભુને છ મામનું પારણું કમળું.

સ્વર્ગ ને પૃથ્વીનાં પરમાત્મ્યો આનંદથી પ્રમુદિત થઈ ગયાં !

ફલ્ગુ મુદિવદુ દેવ જનિ, મુખાતુ પચાનિત જેન;

અમિત વિશે વારાત્ર વમિત, જિમ મનત કમલ

જનતમાં ફલન મુખી થમે, જેને સન્નનને પ્રારિત કરી, એમ વિષ અમૃતને, અપમાદ દિરસને, માથ મનને પ્રારિત કરે છે નેમ.

ભિંધું જમે-ઉધાર

વૈશાલીમાં સમર નામનું ઉધાન

છે. એ ઉધાનમાં જયન્ત નામના કેવલી સાધુ આવ્યા છે. પ્રભુ પાર્શ્વના ચાર યામના એ ઉપાસક છે.

આ ઉધાનમાં ભગવાન મહાવીર અગિયારમું થોમાસું રહ્યા હતા. થોડા વખત પહેલાં જ તેઓ આગળ વિહાર કરી ગયા હતા.

જયન્ત કેવલીએ ઉપદેશ સાંભળવા એકત્ર થયેલા લોકોને એક અજળ વાત કહી. એમણે કહ્યું :

‘વસ્તુમાં મિદ્ધિ નથી. ભાવમાં મિદ્ધિ છે. તમારા ગામના એક શેઠે ભગવાનને પારણું કરાવ્યું; એનું પુણ્ય બીજા શેઠને મળ્યું !’

‘કેવું વિચિત્ર જગા ઉધાર !’ લોકો આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. એમણે કહ્યું : ‘આપે એક જણ, લે બીજો જણ. વાવે એક જણ, લણે બીજો જણ. હે મહાકેવલી ! આ વાત અમને

સમજાય તે રીતે કહ્યો.’

જયન્ત કેવળી બોલ્યા : ‘તમારા ગામમાં જિનદત્ત ને લક્ષ્મીદત્ત નામના બે શેઠ છે. જિનદત્ત પહેલાં નગરશેઠ હતા. હાલમાં તેમની સંપત્તિ નાશ પામી છે. માટે એ મશ્કરીમાં દુર્લ્લભી નામે ઓળખાય છે.

‘લક્ષ્મીદત્ત પાસે લક્ષ્મી છે. એમને નગરશેઠ પદ મળ્યું છે. એ અભિનવશ્રેષ્ઠીને નામે પંકાય છે.

‘જીર્ણશેઠ ભાવનાવાળો છે, નમ્ર છે. લક્ષ્મીદત્તને લક્ષ્મીનો અહંકાર છે. આ ચોમાસામાં મહાયોગી મહાવીર અહીં પધાર્યા. આ ઉદ્યાનમાંના બલદેવના મંદિરમાં રહ્યા. આ વાતની ખબર જીર્ણશેષીને પડતાં એ ત્યાં પહોંચ્યો. મહાવીર ધ્યાનમાંથી ઊઠે, એટલે પોતાને ઘેર લિલા માટે લઈ જવા, એવી એની ઇચ્છા હતી. એ માટે એ ત્યાં જ બેસી રહ્યો.

‘પણ બપોરવીતીજાય, છતાં મહાયોગી ધ્યાનમાંથી ઊઠે જ નહિ. આમ એક સપ્તાહ ગયું, બે સપ્તાહ ગયા. જીર્ણશેષીએ માન્યું કે માસખમણ હશે. મહિને લિલા લેવા નીકળશે, ત્યારે વાત !

‘મંદિરનો ઓટલો જીર્ણશેઠ માટે તીર્થ ગની ગયું. રાજ ત્યાં આવીને બેસે, મહાયોગી મહાવીરનાં દર્શન કરે, ભાવના ભાવે કે મહાપ્રભુ પોતાને ઘેર આજ પધારશે ને પારણું કરશે, કાલે પધારશે, ને પારણું કરશે. પોતે ધન્ય ધન્ય થઈ જશે.

‘આમ એક મહિનો વીતી ગયો. મહાયોગી તેા લિલા માટે ન નીકળ્યા. જીર્ણશેઠ માન્યું કે કદાચ માસખમણથી

વધુ તપ હશે. આમ જો મંહિના વીતી ગયા.

‘ત્રણ મહિના પણ વીતી ગયા. હજુ શેઠને લાવ હતો, ઠંડાજો નહોતો. એને તો એક જ લગની લાગી હતી, પ્રભુને પારણું કરાવવાની. ચાર મહિના પૂરા થયા. મહાયોગી આજે લિક્ષા માટે નીકળવાના! હજુ શેઠ એમને નિમંત્રણ આપી, વહેલો વહેલો તૈયારી કરવા ઘેર પહોંચી ગયો.

‘મહાવીરલિક્ષા માટે નીકળ્યા. માર્ગમાં અભિનવશ્રેષ્ઠીનું ઘર આવ્યું. તેઓ લિક્ષા માટે ત્યાં થોભ્યા.

‘બારણે સાધુને લિક્ષા માટે બિલેલો જોઈ, નવા શેઠ દાસીને કહ્યું:

‘પેલા સાધુને કંઈ આપી વિદાય કર!’

‘દાસી ઘરમાં ગઈ. પાલીમાં અડદના બાકળા લઈ આવી. મહાયોગી એ લઈને ચાલતા થયા! ચાર માસખમણતું એનાથી પારણું કહ્યું. પારણું કરીને એ તો ચાલી નીકળ્યા.

‘અહીં હજુ શેઠ તો રહ જોઈને બેઠા છે. એના હૈયામાં હર્ષ માતો નથી. અરે! પ્રભુ હમણાં પધારશે; મારા અન્નનો સ્વીકાર કરશે; મારું આંગણું પાવન કરશે, મારું હૃવન ધન્ય થશે!

‘હજુ શેઠ ઘણો સમય રહ જોતા બેઠા રહ્યા, લાવના જ લાવતા રહ્યા, અંતરમાં એમ ને એમ આનંદ મેળવતા રહ્યા. ત્યાં કોઈ એ કહ્યું: ‘અરે! મહાયોગીએ તો પારણું કરી લીધું! જો, ત્યાં જયધ્વનિ ગુંજાય!’

‘હજુ શેઠ બિડ્યા. પોતાને ત્યાં પ્રભુ ન પધાર્યા, એ વાતનો એને પગવાર ખેડ થયો. એણે પોતાનાં કર્મને દોષ દીધો.

અનાથ અબળાઓ ને નિરાધાર બાળકોના હાથકારાથી દેશ-દેશના સીમાડા કાંપી બિઠ્યા હતા.

નબળો નબળાને ખાય, એ જાણે નીતિ બની ગઈ હતી. એમાં ડાહ્યા માણસોને પણ કંઈ કહેવા જેવું નહોતું. ઘણા માણસો લેગા થઈ ને પોતાનાથી અલ્પ જનોને ચગદી નાખે, એ જાણે મહાન રાજકીય વિજય ગણાતો. પ્રજાઓ એ ખૂબી વિજયો પર વારી જતી. દરેક દેશ શત્રુઓનાં શબોની ફૂલવાડી રચી, એ પર પોતાનો વિજયસ્તંભ રાપતો.

કૌશાંબીના રાજા શતાનિકે હમણાં એવો વિજયસ્તંભ રાખ્યો હતો. એણે પાસે આવેલા અંગ દેશની પાટનગરી ચંપા પર જયંકર ચલાઈ કરી હતી. એનો રાજા હધિજાહન માર્યો ગયો હતો. રાજા શતાનિકે આજ્ઞા કરી કે શત્રુની નગરી— માંથી જે લેવાય તે લેવું.

છતેલા રાજાના સૈનિકોએ, હારેલા રાજાની પ્રજા સાથે ઢોર જેવો વર્તાવ શરૂ કર્યો. ઝુંદર સ્ત્રીઓ, સોનું રૂપું, મણિ-માણિક જે આબુ' તે ઉપાડ્યું. એ લૂંટના માલથી કૌશાંબી નગરી અત્યારે વેલવશાળી દેખાતી હતી.

લૂંટનું નામ પડ્યું, પછી માણસ કંઈ મૂકે ? કૌશાંબીના એક હિમતવાન જિંટસવારે ચંપાની રાણી અને રાજકુંવરીને જ ઉપાડ્યાં. એણે મહુનાં માંલગતાં કહ્યું : ‘આ લૂંટના માલમાંથી મને જે રાણી મળી છે, એને હું પરણીશ. આ રાજકુંવરીને ગુલામ બજારમાં વેચી દઈશ.’ આવા નિર્લજ્જ કથનની સામે પણ કેઈ સારા માણસે વિરોધ ન નોંધાવ્યો.

અંપાના રાજાની રાણી તો સતી સી હતી. એ ત્યાં ને ત્યાં છુલ કરડીને મરી. આથી ભિંટમ્બાર નિરાશ થયો. એણે રાજકુવરીને ગુલામ-બળરમાં વેચી નાખી.

આવાં મોટકાં પાપવાળી કોશાંખીની શેરીઓમાં મહા-યોગી મહાવીર ધૂમે છે, ભિક્ષા માટે ધૂમે છે. ઘેર ઘેરથી લોકો ભિક્ષા માટે આગ્રહ કરે છે, પણ મહાવીર ભિક્ષા લેતા નથી ! આમ તો સામાન્ય રીતે મહાયોગી પળવાડિયે-એ પળવાડિયે કે મહિને એ મહિને ભિક્ષા લેવા નીકળતા. કેઈ વાર આર મહિને પણ નીકળતા. પણ જ્યારે નીકળતા ત્યારે યોગ્ય ભિક્ષા જરૂર સ્વીકારતા.

પણ આ નગરીમાં તો તેઓ હરરોજ ભિક્ષાની અપેક્ષાએ આવે છે, ઘેર ઘેર એ ઇચ્છાથી ફરે છે, ને પછી ભિક્ષા લીધા વિના પાછા ફરે છે !

આ રીતે એક મહિના ને એક પક્ષ, એ મહિના ને એક પક્ષ, આર મહિના ને એક પક્ષ, પાંચ મહિના ને એક પક્ષ વીતી ગયા. મહાયોગી પ્રતિદિન ભિક્ષા માટે આવે, ને ભિક્ષા લીધા વિના પાછા ફરે.

રે ! અત્યારે તો નગરી વિજયના માલથી સભર છે. માગો તે મળે તેમ છે; ને મહાયોગી કેમ કંઈ લેતા નથી ? આ તો ભર્યા સાગરમાં માછલી તરસી, એવું થયું.

જરૂર તેમની કેઈ અનેરી અપેક્ષા હોવી જોઈએ, કેઈ અનેરો અભિગ્રહ હોવો જોઈએ સહુ વિચારવા લાગ્યાં.

કોશાંખીની પ્રજા એ જાણવા તળે-ઉપર થઈ રહી.

કૌશાંબીનાં રાણીએ રાજાને કહ્યું : ‘શત્રુને છતવાની અનેક યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ બાણો છે, ને એક મહાયોગીની લિસા વિષે કંઈ બાણી શકના નથી ?’

રાજાએ અમાત્યને બોલાવીને કહ્યું : ‘રાજા કેમ ચલાવવું એની અનેક રીતો બાણો છે, ખાનગીમાં ખાનગી વાતો બાણી લાવો છે, ને એક મહાયોગીની લિસાનો લેદ નથી કળી શકતા ?’

અમાત્યે નગરના ધર્મશાસ્ત્રીને બોલાવીને ધમકાવ્યા : ‘રે ! ધર્મશાસ્ત્રોમાં પારંગત છે, ને આ મહાભિક્ષુના અભિ-શ્રદ્ધ કે અપેક્ષાને બાણી શકતા નથી ?’

ધર્મશાસ્ત્રીએ લાચારીમાં પોતાના હાથ હેઠા નાખ્યા, ને પ્રજાજનોને કહ્યું કે ‘આવો યોગી બૂખ્યો રહે, એ નગરી માટે શાપ રૂપ લેખાય. આઘી તો આપણું ધનોતપનોત નીકળી જાય. માટે અનેક પ્રકારની વાનીઓ લઈને દ્વારે દ્વારે સત્તજ થઈને જાણા રહેા. મહાયોગીને શું જોઈએ, તેનો તરત ખ્યાલ આવી જશે.’

પણ આ બધું બર્ધ થયું. પાંચ માસ ને એક પક્ષ વીતી ગયો. મહાભિક્ષુએ લિસા ન લીધીતે ન જ લીધી. કૌશાંબીના લોકોને નગર પર ભાર લાગવા માંડયો. પોતાના બુદ્ધિ, વૈજ્ઞવ, સમૃદ્ધિ શુધ્ધ લાગવા માંડ્યાં. સદુ કહેવા લાગ્યા :

‘રે ! જલમેં મીન પિયાસી !’

આમ બૂખ્યા બૂખ્યા-લિસા માટે દરતાં દરતાં—છ માસમાં યોગાએક દિવસો ચેષ રહ્યા. પણ એ લિસા તો પૂરી

ન જ ધર્મ. અને એક મહાયોગીની નિદ્રાએ આખી નગરીની વિચારધારા ફેરવી નાખી હતી. આખી નગરી સ્વકર્મની તુલા લઈને જોખાજોખ કરવા લાગી : યુદ્ધ શું, પાપ શું, ધર્મ શું, અધર્મ શું, ન્યાય શું, અન્યાય શું, એના જ વિચાર સર્વત્ર થવા લાગ્યા !

એક દહાડો એકાએક કોમાંખીની ગલીએ ગલી જય-જયનાદથી ગાજી રહી. હુર્પના પોકારો ને સોનેચા-ફૂંપેચાના ઝળકારથી દિશાઓ ખહેરી ખની ગઈ.

નગરજનો ઉઘાડેછોગ ચર્ચા કરવા લાગ્યા :

‘અરે ! જુ જુ માસ જેટલા સમય પછી પણ મહાયોગીએ બિદ્યાન્ન સ્વીકાર્યું’ ખરું—અને તે પણ આપણી નગરીના ધનાવહ શેઠની એક દાસી પાસેથી સ્વીકાર્યું !’

‘શું ધનાવહ શેઠના હાથ બીરો મુકાણા હતા, કે એક અધમ દાસીએ મલુને પ્રતિલાબ્યા ?’ અરે ! પણ એ શેઠનું ઘર જ સમશાનની જેમ નિર્જન છે. માત્ર આ એક દાસી જ ત્યાં હાજર હતી.’

‘કેણુ દાસી ?’

‘કેણુ શું ? ચંપાનગરીની લૂટમાં પકડાયેલી એક છોકરી ! જેના કુળનું કેકાણું નહિ, શીલની ખાતરી નહિ, એવી એક શુદ્ધામડીના હાથથી મહાયોગીએ અન્ન લીધું !’

‘ચાલો, ચાલો, જરૂર એમાં કંઈ ભેદ હશે ! સતોનાં કાર્ય એના પરિણામ પરથી પરખાય છે.’

સહુ કૌશાંબીના એ શેઠની હવેલી તરફ ધસ્યા.
લોકોની તો ભારે ઠંડ જામી ગઈ છે.

દશ્ય અદ્ભુત છે.

હરવાજે મહાવીર લિક્ષાન્ન વહોરીને ઊભા છે.

હરવાજના મૂળમાં એક સુંદર છોકરી ઊભી છે ! છોકરી
સુંદર છે, પણ માથું મૂંઝવેલું છે ! કેવી વિચિત્રતા !

અરે ! એના પગમાં લોહાની બેડી પડી છે. આવ
સુકુમાર ચંદનની વેલ જેવી છોકરીને આવી કઠોર સજા
હોય ? એ પોતે જ હુધાતુર દેખાય છે; પણ પોતાની પાસે
સૂપડામાં અડદના બાકળા હતા તે એણે હાંશે હાંશે મહા
યોગીને આપી દીધા છે !

રે એક દાસી ! ને આવી ઉચ્ચ મનોભાવના !

લોકોનો પ્રવાહ ધનાવહ શેઠના ઘર તરફ વહી નીકળ્યો
છે ! રાજા-રાણી, અમાત્ય-મંત્રી, શેઠ-થાહુકાર સહુ ધસ્યા
આવે છે. આ દાસીનો માલિક ધનાવહ શેઠ પણ ધસ્યો આવે
છે. સાથે ગામનો લુહાર પણ છે. તડાતડ બેડીઓ તૂટે છે !

ત્યાં પ્રાણપોક મૂકતો એક માણસ ભીડને ચીરતો આગળ
આવે છે. અરે, ઝાળખ્યો આને ? આતો અંપુલ નામનો કંચુકી
છે. એ રડતો રડતો કહે છે :

‘ રે દેવ ! આ તો અંપાનાં રાજકુમારી વસુમતી છે;
ધારણીદેવીનાં પુત્રી છે. ’

લોકોએ કહ્યું : ‘ ધનાવહ શેઠ કહે છે કે એ તો મારી

દાસી ચંદના છે. સાચું શું છે ?

‘સાચું હું કહું છું, તે છે ।’ કંચુકી બોલ્યો.

એટલામાં દાસીને તાકીને બેઠું રહેલાં કૌસાંખીનાં રાણી મૃગાવતી ધસી આવ્યાં. દાસીને છાતીએ લગાવીને બોલ્યાં :

‘અરે ! આ તો મારી બહેન ધારિણીની પુત્રી વસુમતી. હાય રે તમારી લડાઈઓ ! પોતાનાં પોતે જ હણુનારી ।’

લોકો તો સંબંધ શોધવામાં કુશળ હોય છે. તેઓ તરત બોલ્યા : ‘રાણી મૃગાવતી ને ધારિણી વૈશાલીપતિ રાજા ચેટકની પુત્રીઓ । અંધાનો રાજા ને કૌસાંખીનો રાજા સાદુભાઈ ! સંસારમાં કહેવત છે, કે ‘સગપણમાં સાદું’; પણ અહીં તો ‘સત્યાનાશમાં સાદું’ એવું થયું.’

વળી એક જણ બોલ્યો : ‘રાજા ચેટક તો મહાયોગી મહાવીરના સંસારી મામા । વસુમતી મહાવીરના મામાની દીકરીની દીકરી । આહ ! લડાઈઓ કેવું સત્યાનાશ લાવે છે ।’

‘પણ આવી સુકુમારબાળાના પગમાં બેડીઓ કયા વાંકે ?’ રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો. એ પોતાનાં યુદ્ધકર્મથી પસ્તાઈ રહ્યો હતો.

‘એ ગુનો મારો છે. મને સબ્લ કરો !’ ધનાવહ શેઠે આંખમાં આંસુ સાથે કહ્યું, ‘હું દાસ-ગજારમાંથી માગ્યાં મૂલ આપી આ બેકરીને ખરીદી લાવેલો. પણ એનો સ્વભાવ અને શીલ એવાં મુંદર કે મેં એવું નામ ચંદના રાખ્યું. મને એ ચેટની દીકરી જેટલી પ્રિય હતી, પણ મારો પ્રેમ એને અનર્થ-કારી નીવડ્યો. મારી પત્નીએ એનો છાંધો અર્થ કર્યો. એ કહે, શિકારીને શિકારથી પ્રેમ કેવો ? આ તો મને હેતરવાની મહાવીર-૧૩

ચાલખાજી છે ! એમાં બનવા કાળ હશે કે એક વાર હું બહારથી આવ્યો. ઘરમાં કોઈ નહિ. ચંદના જળ લઈને મારા પગ ધોવરાવવા આવી. એ પાણી રેડવા વાંકી વળી. એના કેશ મારા પગ પર પડ્યા. મેં હેતથી કેશ ઊંચકી ખલા પર મૂક્યા. બસ, આ વાતે વિષ ઊભું કર્યું. મારી પત્ની અંદર છુપાઈને બેઠી હતી. એણે આ જોયું ને ગજબ કરી નાખ્યો. એણે મારી ગેરહાજરીમાં ચંદનાને મારી, માથે મૂડો કરાવ્યો, પગમાં બેઠી નાખી, ને ભૂખે મરવા ચોરડામાં પૂરી દીધી. ત્રણ દિવસે મને જાણ થઈ. મેં એને બહાર કાઢી. આવા બાકળ આપ્યા, ને બેઠીઓ તોડવા માટે હું છુહારને બોલાવવા ગયો ।

‘ ત્યાં પ્રભુ આવ્યા; મારો ઉદ્ધાર કર્યો ! ’ ચંદનાએ વાત પૂરી કરી. એના મોં પર અપૂર્વ સુખની રેખાઓ તણાઈ ગઈ હતી

‘ બળી આ તમારી લડાઈઓ । પાડા પાડા લડે, ને ઝાડનો ખો કાઢે ! ’ રાણી મૃગાવતી બોલી.

‘ પાડા પાડા લડે તો તો લડાઈ ઝટ પતી જાય, પણ જો પાડા લડે અને મરે, તો પછી વિજયના વેલવ કોણ લોગવે ? ’ સહુ બોલ્યા.

આમ લોકોને અંતસ્તાપ કરતા મૂંઝીને મહાયોગી ધીરે-ધીરે મેદની વચ્ચેથી સરી ગયા. પણ સહુ કોઈ માટે એક અમૂલ્યો બોધપાઠ મૂકી ગયા.

એક જાસ મહિ સો વાર, સમડુ વમને રે ।

ચંદનાજા ન્યૂં સાર, આપો પ્રભુ, જમને રે.

[૨૮]

થોડા પ્રશ્નોત્તરો

કૌ સાંગીથી નીકળી મહાયોગી ચંપાનગરીમાં આવ્યા.
ઠોસંખીના સન્ન્યે લૂટેલી આ નગરી હરિદ્રતાની મૂર્તિ જેવી
બની રહી હતી. અહીં સ્વાતિદત્ત બ્રાહ્મણની અગ્નિશાળામાં
મહાયોગી બારસું થોમાસું રહ્યા. થાદે માસના ઉપવાસ કર્યા.

સ્વાતિદત્ત બ્રાહ્મણને મહાયોગીના તપ માટે માન હતું,
પણ તેમના જ્ઞાન વિષે પૂરવી ખાતરી નહોતી. એ માનતો કે
ક્ષત્રિયો કદાચ તપ કરી શકે, પણ જ્ઞાનમાં તેઓથી માથું મારી
ન શકાય. એક વાર એણે સહજ રીતે થોડા પ્રશ્નો પૂછી લીધા.
બગવાને એના અતિ સંક્ષેપમાં પણ સચોટ જવાબ આપ્યા :

સં આત્મા શું છે ?

જં હું સુખી, હું દુઃખી, એમાં 'હું' એ આત્મા છે.

સં આત્માનું સ્વરૂપ શું ?

જં ચેતના.

સ૦ આત્મા કેવો છે ?

જ૦ અતિ સૂક્ષ્મ ને અરૂપી છે.

સ૦ સૂક્ષ્મનો અર્થ શું ?

જ૦ જે ઇન્દ્રિયથી ગ્રાહ્ય ન થાય તે.

સ૦ શબ્દ, ગંધ ને વાયુ પણ ગ્રાહ્ય થતાં નથી; તે પછી, એ પણ સૂક્ષ્મ કહેવાય ને ?

જ૦ ના. શબ્દ કાનથી પકડાય છે, ગંધ નાકથી ને વાયુ આમડીથી પકડાય છે. જે કંઈ પણ ઇન્દ્રિયથી ન પકડાય તે સૂક્ષ્મ.

સ૦ જ્ઞાન એ શું આત્માનું બીજું નામ છે ?

જ૦ જ્ઞાન એ આત્માનો લાક્ષણિક ગુણ છે.

સ્વાતિદક્ષને આટલા પ્રશ્નોત્તરોથી પણ મહાયોગીના જ્ઞાનીપણા વિષે સંતોષ થયો. એણે કહ્યું : ‘વધુ પ્રશ્નોત્તરોની જરૂર નથી. ચોખાના પાત્રમાંથી એક જ દાણો દબાવતાં ખખર પડી બીય કે ચોખા ચડ્યા છે કે નહિ ?’

જો સદસ્ય સહસ્થાન, માત્રે માત્રે મતે દદૃઃ

તસ્ય વિ સંજમો સેયો, મહિન્તસ્સ વિ કિંચન

—ઉત્તરપ્રશ્નન સૂત્ર

■ માનવી મહિને મહિને લાખોં ગાયોનું દાન કરે છે, તેના કરતાં પણ ન દેનાર સંયમી માનવીનો સંયમ વડિલાતો છે.

કાન છે કે કોડિયાં ?

દીક્ષાનું તેરમું વર્ષ વ્યતીત થતું હતું. મહાયોગી વિહાર કરતા કરતા છમ્માલિ ગામે આવ્યા. ગામની બહાર તેઓ કાયોત્સર્ગ કરી ધ્યાનમાં રહ્યા.

સંધ્યાનો સમય હતો. આ વખતે દીક્ષાના પહેલા દિવસે જેવો બનાવ બન્યો હતો, તેવો જ બનાવ બન્યો : એક ગોપ પોતાના બળદો તેમને બળાવી ગામમાં ગયો. મોડા મોડા પાછો આવ્યો. જોયું તો તેના બળદ ત્યાં નહિ ! તેણે મહાવીરને પૂછ્યું :

‘દેવાર્ય ! મારા બળદો ક્યાં ?’

પણ મહાયોગી તો ધ્યાનમાં હતા. એ કંઈ રીતે જવાબ વાળે ? ગોપાળે બીજી વાર પૂછ્યું. મહાયોગી કંઈ ન જોલ્યા. ગોપનો ક્રોધ વધતો ચાલ્યો. એણે કહ્યું :

‘રે મૂર્ખ ! આટઆટલી વાર કહ્યું તોય સાંભળતો નથી ? તારે તે કાન છે કે કોડિયાં ?’

પણ મહાવીર તો, તોય ચૂપ રહ્યા.

‘વારુ, વારુ ! તારા જેવાને કુદરતે નકામાં કાનનાં કાણાં આપ્યાં છે. લાવ પૂરી દહ, એટલે તારે સાંભળવાની હમેશ માટેની હરકત દૂર થાય.’

એ અજડ ગોવાળ જાડાં દર્ભમૂળ લઈ આવ્યો. ખીલા જેવા એના છેડા એણે મહાયોગીના કાનમાં નાખ્યા. પછી એને ઘરાબર ઠોક્યા. ને પછી એના બહાર રહેલા છેડા કાપી લીધા !

મૂર્ખને ઠીક સજ કરી, એમ માનતો ગોવાળ ચાલ્યો ગયો. ધ્યાન પૂરું થતાં મહાયોગી છમ્માણિ ગામધી વિહાર કરીને મધ્યમા નગરીએ આવ્યા. મધ્યાહ્ન સમયે લિક્ષા માટે એ નગરમાં નીકળ્યા.

આ ગામમાં સિદ્ધાર્થ નામનો વણિક રહેતો હતો. મહાયોગી એને ઘેર લિક્ષા માટે ગયા. આ વખતે સિદ્ધાર્થને ઘેર ખરક નામનો કુશળ વૈદ આવ્યો હતો. એણે મહાયોગીને જોયા, ને એ જોડ્યો :

‘ભગવાનનું શરીર આમતો સંપૂર્ણ છે, પણ દેહમાં કંઈક શલ્ય હોય એમ લાગે છે.’

સિદ્ધાર્થ ભાવિક હતો. એણે કહ્યું : ‘જરા પાસે જાઓ, ને કયાં શલ્ય છે, તે જુઓ !’

ખરક પાસે ગયો. એણે મહાવીરના શરીરનું નિરીક્ષણ કર્યું. તરત જણાઈ આવ્યું કે કાનમાં દર્ભમૂળના ખીલા છે. એણે સિદ્ધાર્થને વાત કરી.

સિદ્ધાર્થ પરમ ભાવિક હતો. એણે વૈદને કહ્યું કે ‘મારી સંપત્તિમાંથી જે નોંધ એ તે લઈ લે, પણ આ મહાયોગીને આરા-

ગ્યલાલ થાય તેમ કર ! મારાથી એમનું કરમાયેલા પદ્મ જેવું મુખ જોઈ શકાતું નથી.’

ખરક આ માટે કંઈક વિચાર કરે, એ પહેલાં મહાવીર ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા, ખરકે લાંબો વિચાર કરીને કહ્યું :

‘આ કાષ્ઠશલાકા એમ ને એમ નીકળે એવી નથી. કાઢતાં મહાકષ્ટ પડે એ તેમ છે. ભગવાન ધ્યાનમાં હોય ત્યારે ઉપચાર કરવો ઠીક પડશે. ધ્યાનમાં વેદનાની એમને ખગર નહિ પડે. આપણને પણ સુવિધા થશે.’

ખરક વૈદ ઔષધ તથા વૈતરાઓને લઈને ભગવાન જ્યાં કાયોત્સર્ગમાં રહ્યા હતા, ત્યાં આવ્યો. મહાવીર તો આત્મ-ધ્યાનમાં જોડા બિતરી ગયા હતા. દેહની કંઈ સૂધખૂધ રહી નહોતી. ખરકે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. એણે પહેલાં એક તેલથી ભરેલી કુંડીમાં મહાવીરને બેસાડયા. પછી વૈતરાઓ પાસે અગેઅંગની માલીશ કરાવી સાંધેમાધે દીલો કરી નાખ્યો. પછી દેહલાક માણસો મહાયોગીની દેહને ઝાલીને ઊભા રહ્યા. બે મજબૂત માણસોએ બે સાણસી વતી કાષ્ઠ શલાકાના બંને છેડા ખેંચ્યા. દીલી થયેલી શલાકાઓ લોહીના કુવારા સાથે બહાર નીકળી આવી !

આ વખતે મહાયોગીના મુખમાંથી—શુરનમાં જેમણે ગમે તેવા દુઃખમાં પણ કરી ઓયકારો નહોતો કર્યો, એમના મુખમાંથી એક લયંકર ચીસ નીકળી ગઈ.

એ ચીસ પહોંચે સાથે ટકરાઈ, ને પહોંચે ગળમળી બિઠ્યા. નિરુપદ આકાશ પણ એ ચીસથી ચરચરી બિઠ્યું. રે ! દયાના અવતાર તરફ કેવો નિષ્કુર જગમર્તાવ !

કેવલજ્ઞાન

કુંભકલનિનાદિની કળુવાલુકા નદી વહી જાય છે. એને કાંઠે જૈનક નામનું ગામ વસેલું છે. નદીના કાંઠે લીલાંછમ ખેતરો છે। આ ખેતરોમાં શામાક કણ્ણીનું મુંદર ખેતર છે. શાલ વૃક્ષોની ઘેરી ઘટ્ટા છે. ઘટ્ટામાં એક ખડેર ચેત્ય છે. ચેત્યની પાછળ સંખ્યા જામતી આવે છે. શ્રામજનો ગીત ગાતા, જામી વાતા ધરજતી જઈ રહ્યા છે. આખો દિવસ મીઠી મધ જેવી ક્ષતિયાળી ચરી ગાયો ગજાની ધંટડીઓ રણજણાવતી ધર વરફ જાય છે.

વૈદ્યાખ માણની મુઠ દશમ છે. દિવસનો ચોથો પહોર છે. બેતાલીસ-તેંતાલીસ વર્ષના જગવાન મદાપીર અદીં આપી ઉકડુ આસને (ગોદોહાસને) તટકામાં જ ધ્યાનમાં બેગ છે.

મીઠમના અકળાવનારા દિવસો છે. અંજાવાડિયામાં કેડિલ

‘શાન્ત છે. બપેયા હમેશાની બ્યાકુળ વાણી વીસરી ગયા છે. અગ્નિ જેવી વરાળો પૃથ્વીને તપાવી રહી છે. જળદો છાયામાં ખેડા છે. મૃગલાં ઠંડી ઠંડી ઘટામાં વિશ્રામે છે. એકાંત છે. નિર્જનતા છે. ગાત્ર સૂર્ય હલુચ આગ વરસાવે છે. યજ્ઞકુંડ જેવી પૃથ્વી હલુચ વરાળો કાઢે છે.

સંસારમાં રહેતાં છતાં વર્ધમાન સાધુ હતા. સાધુ થઈને તો એમણે કઠોર સાધનાનો આડો આંક વાળી નાખ્યો. જેઓ દેહને પાણીના પરપોટા જેવી નમાલી, ફૂલની જેમ ટાઢ-તાપમાં કરમાનારી, ને પૂરતી આળપંપાળ વગર થડી જનારી માનતા, તેમને મહાયોગીએ જતાવી દીધું, કે કાયા તો જેટલી કસશે, તેટલી કસાશે. દેહ તો સાધન છે. સાધનનો સાચો ઉપયોગ કરતાં શીખો! સાધનને સાધ્ય ન માનો!

આત્મયોગી મહાપીરનો સંસારત્યાગ પછીનો સાડાબાર વર્ષનો ગાળો સાંભળનારને રૂંવાટાં ખડાં કરે તેવો હતો. અવિશ્વાસુને તો શંકા પેદા કરે તેવો કઠોર હતો આંખે જોનાર પણ આશંકામાં પડી જાય એવું હતું! અરે માણસ જેવો માણસ ને આટલો પુરુષાર્થ! આટલી સહનશીલતા, આટલી નિર્ભયતા! અશક્ય! ન ક્યાંય દીઠી છે, ન કદી સાંભળી છે!

આજ એ સાધનાની સિદ્ધિ-ક્ષણ આવી પહોંચી હતી. ભરદરિયે ધૂમતું જહાજ કિનારો લાળતું હતું.

એકએક વાયુમંડલમાં પરિવર્તન આગ્યું. શ્રીખમના વાયરા વમંતના થઈ ગયા. કોકિલ બોલવા લાગ્યો. હરણાં ભૂમિ પર બિછળી બિછળીને ગેલ કરવા લાગ્યાં. નજીક આવીને

ઊલેલા વ્યાધનો લય પણ વીમરી ગયાં । અરે । નિર્ભય આ સૃષ્ટિમાં લય કેવો ? એક જીવ જીત જીવનો મિત્ર છે ।

હિંસક વાઘના દિલ પર પણ જાણે પ્રેમની વર્ષા થઈ, એ પૂછડાનો ઝડો ઉઠાવી, બહાર નીકળ્યો એણે હાથા ભેંયાં, ને વહાલભરી આખડી એમના પર ઠેરવી । રે, સુખથી ચણે, ને મનગમતા ગીનડા ગાણે । સુખથી ઠરવા જેવું કર્વ નથી । જીવો અને જીવવા દો ।

ધાસના જાગામાથી નકુલ ને સર્પ બહાર નીકળી આવ્યા-પણ આશ્ચર્ય તો જુઓ । બંને વચ્ચેનું પેટીઉતાર વેર નીતરી ગયું, ને વહાલમા એક જીતને કોટી કરી રહ્યા ।

રે । સૃષ્ટિમાં આટલો પરિવર્ત ક્યાથી ? પૃથ્વીમાં આનંદ વર્તે છે, ખાણીમાં પરમાનંદ લહેગય છે, આકાશમાં હર્ષકિરણો ફેલાય છે નક્કી કોઈ જગ્યાએનું પ્રમંગ બનવાનો ।

હવા વાનિત્ર જેવી બની ગઈ છે આકાશ જાણે દેવ-વિમાનોના પ્રકાશથી ઝગાહગા થઈ ગયું છે દિશાઓ દર્પણ જેવી બની છે સૂતાપ-સ્વભાવી જગતમાં શાન્તિના સમીર લહેગઈ નવા છે અકારણ અધકાશુ લોકો, અકારણ પ્રેમ-આનંદ પ્રગટ કરવા લામ્યા છે

જુઓ ને, પછે મહાચેત્રી મહાવીર જોડા । મુખ પર હાસરો ઉઘાડી તલ્લસરો મ્યાન કરારે તેરી પ્રમુખના છે । કાયા કંચનવર્ણી બની ગઈ છે શ્યામમાંથી મુગધ વહે છે । આંખ ફરે ત્યા અમીધારા પ્રગટે છે ।

રે । પ્રમુને દેવગદાન પ્રગટયું । મહાજ્ઞાનદીપ પ્રગટયો-

પૃથ્વી, પાતાળ ને સ્વર્ગ—ત્રિલોકના સર્વ પદાર્થો એમને પ્રત્યક્ષ થયા ! ભૂત, પર્તમાન અને ભવિષ્ય—ત્રણે કાળનાં દર્શન પ્રભુના અંતરમાં આવી વસ્યાં !

સંસારની કોઈ ગૂંચ એમને ન રહી ! સંસારની કોઈ પ્રાંથી તેમને ન રહી.

સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, સિદ્ધ, ભુક્ત, અહંત મહાવીરની જય !

નિર્ગૂંચ ભગવાન મહાવીરની જય !

જય જય નંદા ! જય જય ભદ્ર !

થોડી વારમાં તો વાતાવરણ રણગણી બિઠ્યું. માણસો તો દૂર હતાં. દેવોએ એ અવસરનો લાભ લીધો. તેઓએ ધર્મ-સભા યોજી. ત્રણ કિલ્લા રચ્યા, ચાર દ્વાર ઠર્યાં, ઉપર સિંહાસન ગોઠવ્યું, એમ સમવસરણ (ધર્મસભા) યોજી પ્રભુની પાસે ધર્મદેશના સાંભળી !

અમૃતની એ વર્ષા હતી, પણ અમરને એ શા કામની ?

શુદ્ધ, ભુક્ત, નિરજન પરમાત્મા !

જન્મતપ્રકાશ ! જન્મ-મૃત્યુચોતિ !

જનો સમળણ મમગમો સિરિમહાવીરવદ્ભાગાજેવસ્ય જમો થયો !

જો દેવાણિ દેવો, જ દેવા પંજલિ નમંસિ ।

■ દેવદેવમહિજ, સિરતા ન્દે મહાવીરમ્ ।

જે દેવાના પણ દેવ છે, જેને દેવા તાણ એકીને વદે છે,

તે દેવાધિદેવથી પૂજિત મહાવીરને અત્યંત નમ્રતા વડે છે.

લગવાન મહાવીરે પહેલે પગલે ભાષાની મહાન કાન્તિ કરી. એમણે કહ્યું : જ્ઞાન જ્ઞાની માટે નથી. સાધારણ જન માટે છે. સામાન્ય લોકો સમજે, એ રીતે એમની ભાષામાં બોલ્યું : એમણે લોક ભાષામાં—અર્ધ માગધી ભાષામાં (મગધદેશની કાળની ભાષામાં) પોતાની વાણીનો ધોધ વહેવડાવ્યો ! એમાં સારનાં, ધર્મનાં ગૂઢ રહસ્યો પ્રગટ કરવા માંડ્યાં.

ભવ શું ? અભવ શું ? લોક શું ? અલોક શું ?
પુણ્ય પાપ શું ? આસવ-સંવર શું ? બંધ મોક્ષ શું ?
નરક શું ? નરકનાં દુઃખો શું ? નરક ગમન કેમ થાય ?
દેવ શું ? દેવલોકનાં સુખ શું ? દેવલોકમાં કેમ જવાય ?
તિર્થંચ ગતિ શું ? મનુષ્ય ભવ શું ?

—એકત્ર થયેલી મેદનીને આ જ્ઞાનવાણી સમજવા લાગી. અરે, આ ધર્મબોધ તો સુંદર ! આપણે સમજી શકીએ તેવો. પેલો પંડિતોનો ભાર બોજવાળો જ્ઞાનબોધ તો આપણે માટે આંખનું કાજળ ગાલે ઘસ્યા જેવો હતો ! આ તો જાણે આપણે બોલીએ, આપણે સમજીએ તેમ કહે છે ! આજ સુધી પુરુષ-પ્રમાણથી વચન—પ્રમાણ માનતાં. હવે તો પોતે એમાં માથું મારી શકે તેવું થયું. જાણે એમ લાગ્યું કે આત્મકલ્યાણના બંધ કરી દેવાયેલા ઝાંપા આજ સહુ માટે ખૂલ્યા !

એમાંય લગવાન મહાવીરે કહ્યું :

‘દેવ જલે મોટો હોય, ગમે તેવું તેમનું સ્વર્ગ હોય, પણ માણસથી મોટું કંઈ નહિ ! માણસ માનવતા રાખે, તો દેવ પણ એના ચરણમાં રહે !

‘માણસે આ માટે સત્ય ને પ્રેમનો આગ્રહ રાખવો જોઈએ. પ્રત્યેક માણસ પોતાના કાર્યથી, પોતાના ગુણથી ને પોતાના શ્રમથી મહાન થઈ શકે છે. એ માટે જાતિ, કુળ, કે જન્મ નિર્રથક છે.

‘ધર્મ’ સાધુ માટે છે, ને ગૃહસ્થે લીલાલહેર કરવાની છે, એ માન્યતા સાવ ભૂલભરેલી છે. સાધુની જેમ સંસારી ગૃહસ્થના પણ ધર્મ છે. સાધુ સર્વાંશે સૂક્ષ્મ રીતે વ્રત-નિયમ પાળે, ગૃહસ્થ યથાશક્તિ સ્થૂલ રીતે પાળે. એ માટે સાધુએ પાંચ મહાવ્રત, ને ગૃહસ્થે પાંચ આણુવ્રત ને સાત શિક્ષા વ્રત-એમ બાર વ્રતવાળા ધર્મથી ઇવનનું ઘડતર કરવું જોઈએ. એમ કરે તો માણસનો બેડો પાર થઈ જાય.

‘યજ્ઞગાં પશુહિંસા ન કરે. શાસ્ત્રને છુપાવે નહિ. શૂદ્રને તિરસ્કારે નહિ.

‘મારો મુખ્ય સંદેશ છે અહિંસાનો, અવેરનો, પ્રેમનો.

‘મારો બીજો સંદેશ છે, એક બીજાને સમજાવવાનો.

‘હિં મનુષ્યે! તમે જે ધારો તે પ્રયત્નથી થઈ શકો છો. તમે જે ધારો તે કરી શકો છો. તમારા લાગ્યનો વિધાતા ઈશ્વર નથી, ખુદ તમે છો.

‘મહામાનવ થવા, આત્મકલ્યાણ સાધવા તમારે કેટલાક નિયમો પાળવા જોઈએ. એ નિયમો એટલે વ્રત. એવાં પાંચ મહાવ્રત છે: પાંચ યામ છે.

‘(૧) (અહિંસા) કોઈ જીવને સતાવો નહિ, મારો નહિ. બને તેટલો પ્રેમ આપો.

‘(૨) (સત્ય) જૂઠું ન બોલો. વચનપાલક બનો.

‘(૩) (અસ્તોય) ચોરી ન કરો. અણુકણું લેવાની ફાંટવવાની દાનત ન રાખો.

‘(૪) (બ્રહ્મચર્ય) સ્ત્રી તરફ સન્માન રાખતા રીલવાન બનો.

‘(૫) (અપરિગ્રહ) સમ્રહ ન કરો. સંપત્તિ-સુખ વહેંચણી થવા દો.

‘તમે નીરખ્યું તે જ સત્ય, એવો એકાન્ત જાણો. સત્ય સાપેક્ષ છે. તમારી નજરનું સત્ય ને તેના દ્રાઢી; બીજાની નજરનું સત્ય ને તેના તરફ વિચારણા. દર્શન દષ્ટિને સમાવતો આ અનેકાન્તવાદ અધકાનાં મૂળ કાળે

વાહ વાહ, શું ઉપદેશ છે! આખી નગરીમાં ભગવાદાવીરના જ્ઞાનભર્યા સરલ ઉપદેશની પ્રથ સા થઈ રહી. એક જ વાત! મહાવીર આપણી ભાષામાં બોલે છે.

પ્રીધી સાદી માનવતાના પક્ષપાતી છે. એ કહે છે : માર પાતે જ ઈધર છે. પોતે જ પોતાનું જીવન ઘડી શકે ઈધરની ભાચારી કરવાની જરૂર નથી. નિર્ભય બનો. અણ બની મમારભયને છોડો. સ્વ-કર્મ પર સ્થિર બનો.

આ જ્ઞાનવાતો નવી હતી. વળી એ જનતાની જખાન હતી, જનતાને સમજાય તેવી હતી. એની ચર્ચામાંનાનું મોટું જાગ લઈ શકે તેમ હતું. વચ્ચે કોઈની દખલ ન રહે તેવું હતું.

પોતાની બાબ પોતાને મળી, એથી બધે પોતાનું રાજ પોતાને મળ્યા નેટલો આનંદ સર્વને થયો. આજે જનતાને જખાન મળી. હવે કોઈ ઠાંઠાં શું ભણાવી શકશે? અંતે, બધું ભણ્યું, સમજ્યું, ચર્ચા કર્યું, ને પછી આચરીશું

કરે તે. દુનિયાનાં તમામ કામ એમાં આવી જાય. એવા યજ્ઞમાં મોહ, ક્રોધ, માયા જેવાં કપાયરૂપી પશુ હોમવાનાં ! આમ, ખીન્ન શબ્દોમાં કહીએ તો, મહાવીરે આ મહાન યજ્ઞોનો જ નિરોધ કર્યો ! અને યજ્ઞ નહિ તો પ્રાદાણુ નહિ !

‘અને પ્રાદાણુનો વિરોધ કર્યો તો ભલે કર્યો, એક ક્ષત્રિય પાસે એથી વધુ શું આશા રાખી શકાય ? પણ યજ્ઞનો વિરોધ કરી દુનિયાના પુણ્યનો માર્ગ બંધ કરી દીધો. દેવોની પ્રીતિનો નાશ કર્યો ? દેટલા માણસોની રોજી પર લાત મારી !

‘અરે ! યજ્ઞનો વિરોધ કર્યો, તો એય ભલે કર્યો, એનાથી શું શેકયો પાપક લાંગવાનો હતો ! પણ દેવ કરતાં માણસને મોટો કહ્યો, અને માણસને જ ઈશ્વર કહ્યો. આત્મા પ્રયત્ન કરે તો પરમ આત્મા-પરમાત્મા થાય, એમ કહ્યું. એટલે દેવ-દેવીની પ્રીતિ કાળે જે સમારંભો થાય છે, તે તેણે નકામા કરાવ્યા ! આ રીતે તો દાન-દક્ષિણાનો સર્વથા અભાવ થઈ જાય. પ્રાદાણુને ઘેર કયાં ધનની ખાણ છે ! યજ્ઞ એ જ એમનું જીવન છે, દાનદક્ષિણા એ જ એમનું ધન છે !

‘વળી એણે ધર્મસલાના આદે આરા-ઓવારા સૌને માટે ખુદલા મૂકી દીધા છે. કહે છે, કે દેવ આવે કે માનવ ! પશુ આવે કે પ્રાણી ! પતિત, પીડિત, શોષિત સહુને માટે ધર્મસલાના દરવાજા ખુલ્લા છે. સત્તી પ્રીતિ રળવાનો ધ્રમણ મહાવીરનો, આ પણ એક પ્રકાર જ છે ને ! નહિ તો જે ધર્મસલામાં અધિકારી જ મહેકા માત્રી રહે, ત્યાં અણે-કાંકુએયો ને હોય ! પણ આ જગતમાં તો કંઈનવું કર્યા વગર નાયક કેમ થવાય ?

‘આવી અવળવાણીથી મહાવીરે તો વર્તમાન ધર્મોના મૂળ જ ખોદવા માડ્યા છે.’ સોમિલ વિષે આખી યજ્ઞ સભાને પકકાર કરતા ૧૧ મહાવિદ્વાનો મામે લક્ષ કરીને કહ્યું, ‘આપ જેવા ભારતભૂપણ, વેદવિદ્યાવિશારદ, મકલશાસ્ત્ર પારગત, વાઠકલાનિપુણ વિદ્વાનો હાજર હોય, ને આ નાસ્તિકો શું વેદ, યજ્ઞ ને ઈશ્વરનો નકાર ભણશે? જિવ-નીવને એક આરે ખેસાડશે? હે મહાવિદ્વાનો! નીતિશાસ્ત્રનું વચન છે, કે શત્રુ ને રાગને જિમતા દાખવા મારા આ શ્રમણ મહાવીરની પહેલી ધર્મસલા છે, પહેલો ઉપદેશ છે.’

‘નહિ, નહિ, હરગિજ નહિબને એવાત ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ હું ઇન્દ્રભૂતિ ગીતમ, પ્રસિદ્ધ વરુણતિ ગીતમનો પુત્ર, સામે પગલે ભા જઈ, શ્રમણ મહાવીરની શેખીને પગ વારમા પગ મેગવીશ એના કગ્ગા વધુ ચોમાગા અમે જોય છે એમ સૂઠને ગાગડે ગાધી ન થવાય!’

પચાસ વર્ષની વયના, માક્ષાત્ વિદ્યા અનુભવ મમા ઇન્દ્રભૂતિ ગીતમ સભામાં એકદમ ખસ થઈ ગય ને પોતના પાચરો સિધ્યો નાદે મક્ષાને વન તરફ જના એ જ પગે વિદાય થયા એમના પાવાથી પૃથ્વી ધમધમી = ૧

સમારની જે મન્દાન સન્નિજો ૧૧૪ મામમામે ટપ્પર લેવાની હતી પગવાનમાં ગમ્મક ઝંચો નમતે! ના! મા-અનેક લોકો ત્યતી ઉપદેશ સાબળીને પાછા જ રતા મજ્યા ઇન્દ્રભૂતિ! ગીતમ વારવાર સુને રાગીને પૂરા ના લાગ્ય

‘કેમ, કેમો લાગ્યો એ રાગ?’

‘જ્ઞાન અને વાણીમાં સર્વોત્તમ. મુખ પર પ્રસન્નતા તો એની. મધ્યસ્થ દષ્ટિ તો તેની. લોકને પ્રીતિ ઉપજાવનારું વચન તો તેનું. વાતો કરે છે સાવ સાદી રીતે, અને સાદી ભાષામાં : પણ અંતરમાં સોંસરવી જિતરી જાય છે.’

મરસ્વતીના અવતાર ગૌતમના હિલમાં બિંડો શેરડો પડ્યો. પણ એણે વિચાર્યું :

‘અરે ! લોક તો ગતાનુગતિક છે. ધર્મના મામલામાં એ શું સમજે ? મારે એ માયાવીની માયાભળ તોડવી પડશે.’

ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમે મન સાથે નિશ્ચય કર્યો, કદમ ખઢાવ્યા. તેઓ પોતાના વાહીને કયા પ્રકારનાં પ્રમાણપ્રમેયથી પળવારમાં ચૂપ કરવો, એના વિચારમાં હતા : ત્યાં કોઈ અપૂર્વ સ્વર તેમના કાને અથડાયો. જાણે વેરાન વગડામાં પાવો વાગ્યો.

‘આવો, ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ ! કુશળ છો ને !’

અરે ! ચિરપરિચિતની જેમ કોણ મને નામથી બોલાવે છે ! ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમને પહેલે પગલે આશ્ચર્ય થયું. પછી મનમાં વિચાર્યું કે મહાન ઇન્દ્રભૂતિને પૃથ્વીના પટ પર કોણ એવું છે, કે ન જોળખે ?

ગૌતમ ગર્વભર્યા સ્વરે બોલ્યા :

‘હે ઇન્દ્રજાળી મહાવીર ! હું ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ. વાદ કરીને તારી ઇન્દ્રજાલવિધાને સંહરવા આવ્યો છું.’

‘હું ઇન્દ્રજાળી ? મહાવિદ્વાન ગૌતમ ! શાંત થાઓ ! સાચા તપસ્વીઓ ચમત્કારી હોય છે, પણ ચમત્કાર કરતા નથી. તમે નથી કહેતા, પણ હું વગર કંઈ જાણું છું કે

તમે વાદ કરવા આવ્યા નથી, પણ મશય નિવાગવા આવ્યા છો !’

‘મને સશય? વધ્યાપુત્ર જેવી વાત કરી, શ્રમણ વર્ધમાન !’ ઇન્દ્રભૂતિ ગીતમના મુખ પર અપ્રતિહત તેજ વ્યાપી રહ્યું એક મહા ખીજા મહાને કુન્તીનું આવાહન આપે એવો એ અવાજ હતો.

‘આર્યાવર્તના મહાન વિદ્વાન! મહાનુભાવ ગીતમ! કેટલીક વાર હાથી આખો ને આખો નીકળી જાય છે, પણ પૂછડે આવીને અડધી પડે છે તુ તમામ શાસ્ત્રાનુ આચમન કરી ગયો છે, પણ જીવ વિરેનો તારો મદેહ ટળ્યો નથી પણ તેથી શરમાવાની જરૂર નથી. માચી શકા માચા મન્યની જનની છે!’

આ તે શબ્દો હતા કે માનુ વાત્સલ્ય હતું, કંઈ ન સમજાયું ઇન્દ્રભૂતિનું મન આપોઆપ ગળી જવા લાગ્યું મહાવીર ભારે માયાવી લાગ્યા એમણે ટટાર રહી એની માયાથી અસ્પર્શ્ય રહેવા પ્રયત્ન કરવા મહાયા ભગવાન મહાવીરે આગળ ચલાવ્યું.

‘હીવો આખા અધકારને દૂર કરે, તોય એની નીચે અધમરની છાયા રહે માણુમની બુદ્ધિ નીવ જેમ પ્રકાશે, પણ નીચે મશયની છાયા રહે એ છાય કોઈ સ્વયમ્બુદ્ધ દૂર કરે વાત નાની, પણ ગાડાના પંડાના ખીલા જેવી ન ન કડી ખીલી ગાડા આખ ને ઉચલવી નાખે.’

ગીતમ સ્તબ્ધ થઈને બિલ રહી ગયા અરે! ઇન્દ્રજી મહાવીરે ખરી ઇન્દ્રજા કરી!

‘દે પ્રિય ગીતમ ! તારા મનમાં સંદેહ છે, કે જીવ છે કે નહિ. હું કહું છું કે જીવ છે. એ અરૂપી છે. એને વર્ણ નથી, સ્પર્શ કે ગંધ નથી, એ અવિનાશી છે, વિનાશી દેહમાં રહે છે, ને પુણ્ય-પાપનો, સુખ દુઃખનો કર્તા-લોકતા બને છે. એ કીડીના દેહમાં રહ્યો છે, ને હાથીના દેહમાં વસ્યો છે; પણ એને આકાર નથી. ચૈતન્ય, વિજ્ઞાન, સંજ્ઞા આદિ લક્ષણોથી એ જાણી શકાય છે. જીવ ન હોય તો પુણ્ય પાપનું પાત્ર કેણુ થાય ? તું આ યજ્ઞ આદિ ક્રિયા કરે છે, એનું નિમિત્ત કેણુ બને ? તેનું ફળ કેણુ ભોગવે ?’

વાણી સરળ છે, નિર્ભળ છે. એમાં નથી છલ પ્રપંચ, નથી મગજ પકાવી નાખનારી યુક્તિઓ ! આટલું નિખાલસ, આત્મ-પ્રતીતિવાળું ને નમ્ર તત્ત્વજ્ઞાન એણે સાંભળ્યું નહોતું. પાંડિત્યના પંકમાં રૂબેલા પોતાને, જાણે બહાર નીકળી, આત્માના પંકજને ખીલવવાની કોઈ હાકલ કરતું હતું !

ગીતમ મહાપંડિત હતા, સાથે સત્યના શોધક પણ હતા. એમનો ઋણસ્વભાવી આત્મા નમ્ર બની ગયો. અંદર ને અંદર જાણે એને કોઈ સાદ કરી રહ્યું હતું :

‘ગીતમ ! અભિમાન છાંડ !

‘ગીતમ ! પૂર્વમહત્તી ખીછેહક કર !

‘ગીતમ ! પાંડિત્યનાં જાળાં દૂર કર !

‘ગીતમ ! સત્યની ખોજ કર ! એમાં ખોવાઈ જા !’

‘સત્ય તો અંતરમાં ખેડ’ છે. લોકોની વાહવાહ અને

પંડિતાઈનો ભારતપ્રસિદ્ધ પહાડ આગળ વધ્યો, મહા-
વીર પાસે આવ્યો, જે હાથ ભેડી અંજલિબદ્ધ થઈ બોલ્યો :

નમોઽયુ જં જરિહતાજં મગવંતાજં

આદ્યરણ તિષ્ઠ્યરણ સયંસમુદ્ધાજં ।

ગીર્વાણુગિરાના મહાન હિમાયતીના મુખમાંથી લોક-
લાપામાં સ્તુતિ નીકળી પડી. ગૌતમ આગળ બોલ્યા :

‘હે જ્ઞાનસાગર પ્રભુ! મારા હૃદયમાં હવે સંશય રહ્યો
નથી. હું આપને વંદું છું-સ્તવું છું. શિષ્ય તરીકે મારો અને
મારા પાંચસો શિષ્યોનો સ્વીકાર કરો. સર્વ સંબંધોનો ત્યાગ
કરી આપની ચરણસેવા છું છું છું.’

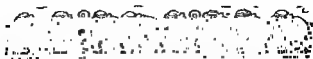
ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ એ દિવસે વિદ્યા ને યશનો ભાર
બોજ છાંડી મહાવીરના ચરણકિંકર બની ગયા.

પૃથ્વા દેવે બલદા યજ્ઞસ્વાઃ ।

આ યજ્ઞ રૂપી દેવોએ અરિષ્ટ છ.

—ઉપનિષદ

[૩૩]

પૂછડે અટકેલા હાથી

ચોથી પઢી પઢી જગ મૂઝ્યા, પંડિત હુઆ ન કોઈ;
હાઈ અક્ષર પ્રેમકા, પઠે સો પંડિત હોઈ.

○

ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમે મહાવીરની

શરણાગતિ સ્વીકારી, એ સમાચાર ચરણભામાં પહોંચ્યા.
વીંછીનો ડંખ વાગે ને માણસ ચમકી જીઠે એમ, ઇન્દ્રભૂતિ
ગૌતમના નાના ભાઈ અગ્નિભૂતિ ખડા થઈ ગયા. એમની
આંખોમાંથી અગ્નિ ઝરવા લાગ્યો. એ અગનવાણી બોલ્યા :

‘કદાચ સૂર્ય પશ્ચિમમાં જીગે એ હું માનું, પણ મારો
ભાઈ ઇન્દ્રભૂતિ હારે, એ ન માનું. મહાવીર ભારે કસમતી
માણસ છે. એની ફૂડી કસમતને હમણાં જઈને હું તોડી-
દોડી નાખું છું. એ એક પળમાં, એ માયાવીની માયા સહારી,
અમે જાને જાંધવા પાછા આવ્યા સમજો.’

અગ્નિભૂતિ નીકળ્યા, તીરના વેગે નીકળ્યા. પણ થોડે
જતાં જાણે વાતાવરણ સ્પર્શતું લાગ્યું. પગ ધીરા પડ્યા. મન
વિચારે ચડ્યું. ત્યાં તો ભગવાન મહાવીરની વાણી સંભળાણી.

દિવ્ય વાણી, જાણે આત્માની વાણી ! અગ્નિભૂતિને એમ

લાગવા માંડ્યું કે આપણે તો આજ સુધી જૂઠી વાણી બોલ્યા. પાણીમાં જ વલોણું ફેરવ્યું! પછી નવનીત ક્યાંથી મળે? આ કેવી પ્રેમવાણી! આપણી વિદ્યા વાણી તો તીર જેવી તીફણ. હર પળે સામાને હણવાની ઈચ્છાથી એનો પ્રયોગ થાય. અને આ કેવી મીઠી, હૃદયને જગાડનારી વાણી!

અગ્નિભૂતિનો અગ્નિ દૂરથી જ ઠરી ગયો.

અગ્નિભૂતિ ને બીજા વિદ્વાનોની સ્થિતિ, ભગવાને કહ્યું તેમ, એ હાથીના જેવી હતી: જે સોયના કાણામાંથી આખા ને આખા નીકળી ગયા: ને પૂંછડે અટકી રહ્યા હતા.

સહુએ શાસ્ત્ર વાંચ્યાં હતાં, અધ્યયન કર્યું હતું, વિવાદ-થી વાઢગલાઓ ગળવી હતી. બે દૂકડા જે અનૂનથી મરણ-તોલ લહે, એમ રાજસભામાં લટી, ફરીફરે પાડી, રાજ્યનું માનપાન મેળવ્યું હતું! મોનાની પાલખી. રૂપાનાં છત્ર, ધીની મશાલ ને ડંકા નિશાન મેળવ્યાં હતાં. પણ એ તો બધો બાજ્ય વ્યાપાર હતો!

અંતરમાં વિદ્યોનો આનંદ નહોતો, માત્ર ડંખીકું અભિ-માન હતું. મન હુમેશાં અન્ય ગ્રમગ્રવા કરતાં—પોતાની વાતને સત્ય ઠરાવવા આમંત્રી રહેતું. જાન હોય ત્યાં શંકા હોય—શંકા: તો સત્યને સ્થિર કરનાર યાંબલો છે—પણ શંકા વ્યક્ત કેમ થાય? તો તો પોતાના મોખાને ધક્કો પડેલો! શંકિત પણ આનો આત્મા નમ્ર હોય બાગક પાનેથી પણ અન્ય સ્વોકારવા તૈયાર હોવો જોઈએ નહિ તો એક શંકા હજાર શંકાને જન્માવે! અને શંકિત હૃદયવગે સામાને અશંકિત ક્યાંથી બનવે!

એવા વિદ્વાનો સામે આત્મપ્રેમની લાવામાં ભગવાન મહાવીરે વાત કરી. હૃદય તો સીનાં સાગરસમાં હતા જ; ઇશારો મળતાં જ એનાં જળ બગી ગયાં. તેઓ એક પછી એક મહાવીરને હરાવવા ને પોતાના પુરોગામી વિદ્વાનોને છોડાવવા આવ્યા. પણ પોતે જિતાર્ધને મહાવીરના પ્રેમપાશમાં સદાને માટે બંધાઈ ગયા.

દરેકના હૃદયમાં દોલાયમાન હતી નાની નાની શંકા ! એ એકેએક શંકાને પ્રેમલાવથી મહાવીરે દૂર કરી દીધી.

અગ્નિભૂતિને કહ્યું :

‘કર્મ વિષે તારી શંકા છે કે અરૂપી આત્મા સાથે રૂપી કર્મ કેવી રીતે જોડાય ? પણ આ શંકાનો જવાબ સહેલો છે. મદિરા જે આત્માના અરૂપી ચૈતન્ય પર અસર કરે છે, તો કર્મ કેમ ન કરી શકે ? નકારી માથાફેડ જેવી તત્વચર્યાથી આત્માનું કંઈ વળતું નથી, ભાઈ !’

અગ્નિભૂતિ સમજી ગયા, ને મહાવીરનો સ્વીકાર કર્યો.

વાયુભૂતિ ઇન્દ્રભૂતિના ત્રીજા ભાઈ હતા. એમને ભગવાને કહ્યું :

‘પુનર્જન્મ વિષે તારી શંકા છે. તું માને છે કે શરીરથી જિન્ન કોઈ આત્મા નથી. અમુક પદાર્થો લેગા થતાં જેમ ઊભરો આવે છે, એમ શરીરમાં અમુક તત્વો લેગા થતાં ચૈતન્ય રૂપી ઊભરો આવે છે; દેહ સાથે એ રામે છે. પણ હું કહું છું કે દેહ ને આત્મા બુદ્ધા બુદ્ધા છે. ‘મે’ ખાધું, એમાં ‘મે’ એ આત્મા છે. એ મૃત શરીરમાં નથી.

મંસારમાં બે શક્તિઓ કામ કરે છે: જડ ને ચેતન. બને વચ્ચે વિન્નતીય પદાર્થો જેવો સંબંધ છે. અનાદિ કાળથી એ મળેલાં છે, એની પ્રત્યક્ષ ખાતરી તો શી ? દરેક વાત-મા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ આપી શકાતું નથી. ત્યાં અનુમાન પ્રમાણ કરે છે. જેમ દૂધ બેઈને એમાં ઘીનું અનુમાન કરીએ છીએ, એમ આમાં છે. શુભ કર્મોથી લિપ્ત ચેતન—એ સારી સ્થિતિ, અશુભ કર્મોથી લિપ્ત ચેતન—એ ખરાબ સ્થિતિ. રાય ને રકની જેમ. ’

વાયુભૂતિની શંકા વાયુની લહરી સાથે દૂર ધઈ ગઈ. એ શિષ્ય બની રહ્યા.

ચોઘા પંડિત આર્ય વ્યક્ત આવ્યા. એમને પ્રેમભાવથી —પનાવતાં મહાવીરે કહ્યું :

‘તમને જગત સત છે કે અસત, એની શંકા છે. એ ત પણ છે, અસત પણ છે. એમાં કશી શંકા ન ધરીશ. પંચ ભૂતાત્મક જગત સત છે; ને એ ક્ષણભંગુર ને રેવર્તનશીલ છે, એ દૃષ્ટિએ અસત છે.’

પાંચમા પંડિત આર્ય સુધર્મા આવ્યા. તેઓને શંકા હતી, કે બધાં પ્રાણીઓ મરીને પોતાની જ યોનિમાં પેદા થાય—કાગડો કાગડાની યોનિમાં—જેમ ઘઉં ઘઉંની યોનિમાં.

ભગવાને કહ્યું: ‘હે મહા આર્ય ! તમારો બહુદ્રુત હાથી ઝીણામાં ઝીણા મર્મમાંથી તો આરપાર નીકળી ગયો, પણ સાવ નજીવી વાતમાં પૂંછડે અટકી ગયો. શું તું એટલું જ નજીવો નથી કે પ્રાણીઓનો પુનર્જન્મ એના કર્મના કારણે થાય છે,

સરીરના કાગળે નહીં ? લવપ્રાપ્તિનું કારણ શુભ અશુભ કર્મ છે. મનુષ્ય દેવ પણ થાય, દાનવ પણ થાય. જેવાં એનાં કર્મ એવી એની ગતિ.’

આર્ય મંડિકને વળી આત્માના બંધ-મોક્ષ વિષે શંકા હતી. એ વિચારતા કે આત્મા સ્થિતિક જેવો છે, એને વળી બંધ-મોક્ષ કેવાં ?

લગવાને જ્ઞાતાશિલીમાં કહ્યું • ‘આત્મા એ પ્રકારના છે • એક જે તપ ધ્યાન યોગ અનુષ્ઠાનાદિથી સંપૂર્ણ કર્મથી મુક્ત થયા છે તે, તે સિદ્ધ કહેવાય. એ સર્વથા બંધ-વિહીન છે. અને બીજા જે આત્માઓ સારાં ભલા કર્મો કરી જુદી જુદી ગતિ ઓળા ભમે છે તે, એ સંસારી કહેવાય છે. એને બંધ અને મોક્ષ બને છે’

સાતમા પડિત મોર્યપુત્રની શંકાનો જવાબ વાળતા લગવાને કહ્યું

‘તું એમ માને છે, કે દેવ નથી ઉત્તમ પુરુષ એ જ દેવ છે પણ એ જોડું છે દુનિયામા સુખ છે, પણ દુખ મિશ્રિત છે દુખ છે, પણ સુખમિશ્રિત છે, તો નિખાલસ સુખલોગની ને નિખાલસ દુખલોગની પરાકાષ્ઠા કયાક હોવી જોઈએ એ સુખલોગની પરાકાષ્ઠા તે દેવત્વ દુખ લોગની પરાકાષ્ઠા એ નરકત્વ અલગત ઉપચારથી ઉત્તમ પ્રકૃતિવાળો ને શુભી માણુમ દેવ કહેવાય પણ ઉત્પત્તિથી તો દેવલોકનો આત્મા જ દેવ ગણાય’

આર્ય અકપિતના નરક વિષેના સંદેહને દૂર કરતા

ભગવાન જોડ્યા ‘તુ મનુષ્યની નિરુદ્ધ અવસ્થાને નગ્ન માને છે પણ તે ઠીક નથી મનુષ્ય ગમે તેવો દુખી હોય, પણ તેમા સુખનો અંશ રહેલો છે જે છવો જીવનપર્યંત હિંસા, ચોરી, જૂઠું, વ્યભિચાર કરે છે, એની સજા શુ આટની ને આવી હવડી અવસ્થા જ છે? તો તો લોકોને મત્ય, પ્રેમ ને મદાચાર પર શ્રદ્ધા જ ન રહે કુદરતના નાજવામા પૂરે પૂરો ન્યાય છે અનાચારી, અત્યાચારી કદાચ આ ભવમાં દુખ ન પામે, પણ તેને માટે ભવ-ભવાતરે પણ ત્યા દુખનો પરાકાષ્ઠા હોય તેવું સ્થાન નક્કી છે અને એનું નામ નગ્ન’

પડિત અચ્યવજ્ઞાતાનો મ દેહ વ્યખ્ત કરતા ભગવાને કહ્યું

‘હે પવિત્ર પ્રાણજી! તુ એમ માને છે, કે જગતમા આ પુણ્ય,—આ પાપ એ નાહક ભેદ ખડા કરવામા આવ્યા છે જગતમા અને તેવો પુરુષાર્થ કરેના ને મુખ મેગવણુ એમા પુણ્ય-પાપની વાત આટલે લાવવી પણ વારી આ માન્યતા ખગગર નથી કેટલાક છવો અત્યંત પુરુષાર્થ કરે છે, છતાં પરિણામમા દુખ મેગવે છે કેટલાક હાથપગ પણ હવાવના નવી, ને અમનચમન હડાવે છે આનુ કારણ શુ? એનું કારણ પુણ્ય-પાપ—આ જન્મ કે પૂર્વજન્મના કર્મ! કર્મના ચોપડામા જમે-ઉધાર જોડું થતું નથી!’

આ પછી પડિત મેત્રાર્યનો પુનર્જન્મનો જન્મ દૂર ઠર્યો પડિત પ્રમાનનો મોક્ષ વિરેનો જન્મ દૂર કરતા તેજોએ મનુ

‘તુ માને છે કે છવ અને કર્મનો અનાદિ મળાય

છે, તો તે અનન્ત પણ હોવો જોઈએ. પણ તે જોડું છે. અનાદિ હોય તે અનન્ત હોય જ એવો કંઈ નિયમ નથી. એનું ખાણમાં અનાદિ કાળથી માટી સાથે મળેલું છે, એટલે શું અનન્ત કાલ સુધી એ માટી સાથે મળેલું રહેશે? ના, ના, અગ્નિ આદિના મંથોગધી તે શુદ્ધ ધર્મ શકે છે. એમ જ આત્માનું સમજવું.’

અગિયારમા પંડિતનો પ્રશ્ન પણ દૂર ધયો, ને એય ખીજતની જેમ ભગવાનનો શિષ્ય ધર્મ રહ્યો. એના પાંચસો શિષ્યો પણ શુકને અનુમર્યા.

ધીરસ્ત પસ્ત ધીસ્ત, રાજ્ય ધમ્માપુરત્તિનો ।

દિગ્વ જાધમ્મ ધમ્મિદ્દે, દેવેસુ રવદગ્ગદ્ ॥

અમમાર્ગના પ્રવાસી ધીર પુરવની ધીન્ના નો બુદ્ધો । જે અધર્મનો ત્યાગ કરી ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે, તે દમ્મ ક્ષતિને (દેવ) પામ છે.

ચતુર્વિધ સંઘ

ભગવાન મહાવીરને અપાપા

નગરીમા ૧૧ મહાન ગ્રાહણ ગિધ્યો, અને ૪૪૦૦ એમના શિષ્યો અતુચાથી તરીકે મળ્યા ભગવાનની ઇચ્છા હવે તીર્થ પ્રવર્તાવવાની થઈ તેમણે તે માટે ચતુર્વિધ મઘની રચના કરી

ઈન્દ્રભૂમિ ગોનમ આદિ ૧૧ શિષ્યોને ગણધર બનાવ્યા ને તેમના ગિધ્યગણને તેમના ગિધ્ય તરીકે રાખ્યા આમ સાધુ સમ્યા આપી

કૌશાળીમાવી દામીપણમાથી મુખ્ય થયેવ ચક્રનળાગા પણ એ મહામ હાજર હતી ભગવાને એને નીક્ષા આપી, ને નાખી અમુક યની ન્યાપના કરી

ગા મહામા અનેક યુગમે ને શ્રીઓ હતા, જેઓ સાધુપદ નીમવા તૈયાર નહોતા પણ ભગવાનના ઉપદેશમ શ્રદ્ધા પાવન ને યથાગમ્નિ આવગળ કર્યા ત પછી હતા, તેઓને પણ સમજે અમણોપ ક્રે ને અમણોપ નિજા તરીકે પોતાના નામગ અમાળ્યા અમણોપાત્રના અને અમણોપાગિ દાઓ સાવક-અવિષ મહેજ થ માન નહુ નાપી, સાવક, અવિષ ક્રેપ નનુવિધ નામ રચાયા

ભગવાન મહારી પ્રાન્નવિદ્યા પાન મ' મનવ ગા શાગ્રનનુ મુક ન - નનુવિધ રૂપને ને પવામ અનુ

નિર્ઐથ સાધ

ભગવાને પોતાના શાસન સંધ-

ના અનુયાયી શ્રમણ-શ્રમણી વિષે કહ્યું :

મારા શાસનનો નિર્ઐથ સાધુ મુક્ત મનને, ઉદાર વિચારનો ને અહિંસાના મતવાળો હશે. સંસારની, મનની, સંબંધની, ચોટાઈની કોઈ શયી-ગાંઠ એને પીડશે નહિ. એ સાચા અર્થમાં નિર્ઐથ હશે.

એ સતત જાગૃત હશે, સૂતાં, બેઠતાં, બેસતાં ક્ષણનો પણ પ્રમાદ નહિ કરે.

એને ધર નહિ હોય : એ અનગાર હશે.

એ બિશુ હશે બિદ્યા એનું લોજન હશે.

પોતાના માટે બનેલું લોજન એ નહિ લે. રાતે લોજન નહિ લે. કૂલ પરથી લમરો રસ ચૂસે—ઠેર ઠેર ગોચરોમાંથી ગાય કોળિયા બરે—એમ એ બિદ્યા લેશે. એ ગોચરી કહેવાશે.

એ વસ્ત્રની અપેક્ષાથી દૂર હશે. સાથે એ કાચળાની જેમ અંગો ધુપાવીને ચાલશે.

લટકતી હશે, સિર કંપતું હશે, વદન કરમાઈ ગયું હશે, આંખો
આંદર ઊતરી ગઈ હશે, મહામુશ્કેલીએ ચાલી શકાતું હશે,
છતાં સાચો નિર્ઝંથ આત્માનો ઉપાસક રહેશે. એ આત્માનો
પૂજારી છે. દેહ તો સાધન છે. સાધ્ય પ્રાપ્તિ ખાતર સાધન
હૂલ કરતાં એ નહિ ઠરે.

આ નિર્ઝંથનાં તરણોપાય માત્ર વિદ્યા ને ચારિત્ર્ય હશે.

આવો નિર્ઝંથ અહિંસા, સંયમ અને તપનો પૂજારી હશે.

અહિંસા માટે સમતા જરૂરી છે. સમત્વ વિના અહિંસા
જન્મતી નથી. એટલે એ કેઈ જીવને ઊંચ-નીચ, નાનો-
મોટો નહિ લેખે. પોતાના જેવો ધીજીવને સમજશે. એન
અંતરમાં એક જ રટણા હશે: 'સર્વ જીવ કરું શાસનરસી.

સંયમ માટે એ પોતાની બાતનો ચોક્કીદાર બનશે
મનને કાબૂમાં રાખશે, ઇન્દ્રિયોનો દાસ નહિ બને.

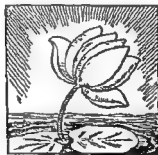
તપ માટે એ હમેશાં દેહદમનનો પ્રયત્ન કરશે. આવશ્યક
ચિત્તશુદ્ધિ ને આત્મબલ માટે શરીર, ઇન્દ્રિય, મનને કળાત્મક
રાખવા માટે એ તપનો આશ્રય લેશે.

સાધુની પાસે સદા એક ઠંડપના રહેશે:

લડાઈમાં મોખરે ચાલતો હાથી, કેટકેટલાં વિધ્ને સહે
છે, કેટકેટલા ઘા વેઠે છે! છતાં એ આગળ જ ચાલ્યો જાય
છે. એમ સાધુ આગળ વધશે. જેમ એ હસતી યંધ, છેદ
કે વધની દરકાર કરતો નથી: એનું ચિત્ત લક્ષને વેધવામાં હોય
છે, એમ સાધુ પણ કરી દરકાર નહિ કરતાં, જીવનની સધ

નામાં આગળ ને આગળ વધશે.

આવા નિર્ઘંથ લિહુને કેટલાય અંધારામાં અજવાળાં કરવાનાં હોય છે. દ્વારે દ્વારે અહિંસા, અવેર ને અનેકાન્તની ટહેલ નાખવાની હોય છે. ગૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા ને મધ્યસ્થતા — આ ચારુલાવનાનાં જગતમાં ખાતર પૂરવાનાં હોય છે. વિશ્વ-પ્રેમનો — જીવમાત્ર પ્રતિ સમત્વનો — સ દેશ આપવાનો હોય છે.

જહા ય મહાગમ્મવા ચલાણા,

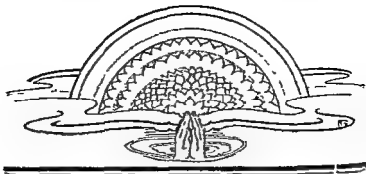
ઠંદ ચલાગમ્મમવ જહા ય ।

એવ મોહાયયણ સુ તણ્હા

મોહ ચ તણ્હાયયણં વયન્તિ ॥

જગતી ઈડામાથી જન્મે છે ઈંદુ જગતીમાથી જન્મે છે - એમ તૃષ્ટા
1૬ની માતા છે મોહ તૃષ્ટાનો પિતા છે.

ઉત્તરાધ્યયન

[૩૬]

નિર્ઞંથનાં પાંચ યામ

ૐવા ૭ પ્રકારના છે: પૃથ્વીન કાયાવાળા, જળની કાયાવાળા, અગ્નિની કાયાવાળા, વાયુની કાયાવાળા ને ત્રસકાચિક.

જીવમાત્ર સુખને ઇચ્છે છે, દુઃખને તિરસ્કારે છે. માટે કોઈ જીવને કદી પીડા ન પહોંચાડવી, એમને બીજા કોઈ ખાસે ન પીડાવવા, અને બીજા પીડતા હોય એની પીઠ ન થાખડવી. (અનુભોદન ન કરવું)

આ કારણે નીચેનાં પાંચ યામ-પાંચ મહાવ્રત નિર્ઞંથ સાધુએ પાળવાં.

૧૭ મહાવ્રત : અહિંસા : હિંસા કરે નહિ, કરાવે નહિ, કરતાને અનુભોદે નહિ. સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, સ્થાવર કે જંગમ કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા થાય તેવું મન, વચન ને

કાચાથી કંઈ ન કરવું. સાવધ રીતે ચાલવું. મનને શાંત રાખવું. વાણીને ઉદાર રાખવી. વસ્તુ મૂકતાં, લેતાં, ખસેડતાં ધ્યાન રાખવું. અન્નપાનની પણ શુદ્ધિ જાળવવી.

૨જી મહામત : સત્ય : જૂઠું ન જોલવું, જોલવા પ્રેરવું નહિ, તેનું અનુમોદન કરવું નહિ. ક્રોધથી જૂઠું જોલાય. હાસ્યથી જૂઠું જોલાય, લોભથી જૂઠું જોલાય. બયથી જૂઠું જોલાય. સહસા જૂઠું જોલાય. આ માટે મન, વાણી ને દેહને સાવધ રાખવાં.

૩જી મહામત : અસ્તેય : સર્વ પ્રકારની ચોરીનો ત્યાગ, અણુહકતું—વણુ આપ્યું ન લેવું. કોઈની ખાસે લેવરાવવું નહિ. કોઈને એવા કામમાં સહાય કે ટેકો ન આપવો.

૪જી મહામત : મૈથુન : સર્વ પ્રકારના પ્રદાનચર્યનું પાલન. વારં-વારસ્ત્રી વિષે વાત ન કરવી. સ્ત્રીનાં અંગ ન જોવાં. પહેલાંનો સ્ત્રી-પરિચય યાદ ન કરવો. એ જ રીતે સ્ત્રીએ પણ સાવધ રહેવું. અન્નપાનમાં મર્યાદા રાખવી. કામોદીપક અન્નપાન ન લેવું.

૫મું મહામત : અપરિગ્રહ : તમામ પ્રકારના પરિગ્રહનો ત્યાગ. આસક્તિ એ જ પરિગ્રહ છે. એ છોડવી. કાન, આંખ, ચામડી, જીભ વગેરે ઇન્દ્રિયોને વિષય તરફ જતી રોકવી અશક્ય છે, પણ તેમાં આસક્તિ એ મતલંગ રૂપ છે.

[૩૭]

ગૃહસ્થનાં બાર વ્રત

જેઓ ગૃહત્યાગ કરી શકતા

નથી, પણ નિર્મલ્ય ભગવાનના માર્ગ પર શ્રદ્ધા ધરાવે છે. એવા માટે ભગવાને ગૃહસ્થધર્મ નિરૂપ્યો. ભગવાને અસ્થિત આમમાં સ્વપ્નમાં જોયેલી બે કૂલમાળાનો અર્થ અહીં સાર્થક થયો.

શ્રમણો માટે પાંચ મહાવ્રત બતાવ્યાં. ગૃહસ્થો માટે તેમણે પાંચ અણુ વ્રત ને સાત શિક્ષાવ્રત એમ બાર વ્રત બતાવ્યાં :

૧. સ્થૂલ હિંસા ન કરવી : ગૃહસ્થપણાની મર્યાદા પાળતાં જે હિંમા અનિવાર્ય થાય, તે સિવાયની હિંસા ન કરવી. ૨. સ્થૂલ અસત્ય ન બોલવું. ૩. સ્થૂલ ચોરી ન કરવી. ૪. પોતાની સ્ત્રીથી પુરુષે ને સ્ત્રીએ પોતાના પતિથી સંતોષ રાખવો. ૫. ઇચ્છા-ઓને મર્યાદા રાખવી. જમીન, ઘર, વાહન, વહાણ, રત્ન, માણિ-કથ, સુવર્ણ વગેરેનું નિયમન કરવું.

સાત શિક્ષાવ્રત :

દિગ્વ્રત : પ્રવૃત્તિની સીમા નક્કી કરવી.

ઉપલોગ-પરિલોગ-પરિમાણુ : બહુ પાપવાળી વસ્તુઓ ન વાપરવી. ઓછાં પાપવાળી વસ્તુ ઉપલોગમાં લેવી. આમાં ખાન-પાન, વાસણુ-ફૂસણુ, ને વસ્ત્ર-અલંકારનો તેમજ વેપાર વણજની વસ્તુની મર્યાદાનો સમાવેશ થાય છે.

અનર્થદંડ ત્યાગ : નિર્રર્થક પાપમાંથી પાછા હઠવું.

સામાયિક વ્રત : અમુક સમય માટે, અન્ય પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી ધર્મપ્રવૃત્તિમાં ને ધ્યાનમાં જોડી જવું.

દેશાવશિક વ્રત : ગમનાગમનની દિશાઓ નક્કી કરી હોય, છતાં તેમાંય દિન પ્રતિદિન ઘટાડો કરવો.

પોષધ ઉપવાસ વ્રત : મહત્ત્વની તિથિએ ઉપવાસ આદિ વ્રત કરી, ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવી.

અતિથિ સંવિભાગ વ્રત : ન્યાયથી ઉપાજીત કરેલ દ્રવ્યથી બનાવેલ અન્ન-પાનનું અતિથિને દાન કરવું.

અહિંસ સત્ત્વ ચ અતેજ્યં ચ,
તત્તો ય વ્રમ્સ અપરિગ્રહ ષ
પદ્મિવજિયા પચ મહાધ્વયાગે
ચરિજ્ઞ વ્રમ્સ જિણદેસેયં વિદુઃ ।

સુક્ષ્મ મતુષ્ઠે અહિંસા, સત્ત્વ, અતેજ્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ. આ ચાંચ વ્રતોને સ્વીકારી, શ્રી ભિને એ ધર્મ બતાવ્યો છે, તેનું આચરણ કરવું.

જનમલોભમાં

નિર્ઝંઘ જનમલોભમાં

પોતાના સમુદાય સાથે વિહાર કરતા આને પ્રાણલુપ્ત બ્રામમાં પધાર્યા હતા. આ વૈશાલીનું પરુ પ્રાણલોપી વમેલું હતું. પાસે દાત્રિયકુંડ બ્રામ હતું. એ દાત્રિયોથી વમેલું હતું. જનમલોભમાં મહાવીરની જનમલોભનું એ ગામ હતું.

મહુસાલ ઉદ્યાન આને માલુમોથી ચિકાર ભરાઈ ગયું હતું. છેલ્લા વખતથી જનમલોભમાં પ્રાણલુપ્તોથી વલણ દાખવે છે, એવો સર્વત્ર આશય થતો હતો. મનને પ્રિદાય એનું મોટું પ્રમાણ હતું. પણ જનમલોભસ્વય આજ પ્રાણલોપના પરમ-ધામ પ્રાણલુપ્ત બ્રામમાં આવીને બિતથા, એથી મહુને આશ્ચર્ય થયું.

જનમલોભને અહીં પોતાની રીતી પ્રમાણે ઉપદેશ થઈ રહ્યો. આ પ્રમાણે જનમલોભને સંસારી જમાઈ રાજકુમાર જમાણિ હાજર રહ્યો. પ્રાણલુપ્તોમાં પ્રતિષ્ઠિત નાગરિક દેવલગોત્રીય પ્રાણલુપ્ત-પદ્મ-પણ હાજર રહ્યો. એની

સુશીલ પત્ની દેવાનંદા પણ ઉપસ્થિત હતી. એ ભગવાનને એકીટશે નીરખી રહી હતી.

અરે બ્રાહ્મણનારી ! તું મહાવીર સામે આમ એકીટશે શું નીરખી રહી છે ! એ ક્ષત્રિયપુત્ર છે. ને હમણું તો વેદ, યજ્ઞ ને બલિનો વિરોધી બન્યો છે ! પણ દેવાનંદાના આનંદની સીમા નહોતી. એનો હર્ષ એના કાયા-કથોળામાં સમાતો નહોતો. એના હેઠની રોમરાજિ પુલકિત બની ગઈ હતી.

ચાલક અંદ્રને નીરખી રહે, એમ દેવાનંદા ભગવાન મહાવીરને નીરખી રહી હતી. હેવ જેને આજે નમતા-ભજતા, રાજરાજેશ્વરના સુગટ જેના ચરણમાં ઝૂકતા, એ ભગવાન મહાવીરને આ નારી પુત્રભાવ જેવા ભાવે કં નિહાળી રહી છે ! દે ! એ સ્ત્રીની છાતીમાંથી દૂધની ધાર વહી નીકળી !

આશ્ચર્ય ! આશ્ચર્યની અવધિ !

જ્ઞાની ગૌતમ આ દૃશ્ય બરાબર નીરખી રહ્યા હતા. શુરુ સાથે કંઈ વાતનો એમને પકડો નહોતો. શુરુને પણ પકડો રાખવા જેવું કંઈ નહોતું. એમનું જીવન પારદર્શક મણિ જેવું હતું. શ્રી. ગૌતમે ભરીસલામાં જિજ્ઞાસા ધર્મને પ્રશ્ન કર્યો :

‘ભગવાન ! આ બ્રાહ્મણનારી દેવાનંદાને આપના દર્શન કરતાંની સાથે આટલો આનંદ કં થયો ? એનાં નેત્રો આટલાં પ્રકુલ્લ કેમ બન્યાં ? એની છાતીમાંથી દૂધની ધાર કેમ વહી નીકળી ?’

ભગવાને એક વાર દેવાનંદા તરફ નજર નાખી. પછી સલા સામે જોતાં સહજ ભાવે ને નિખાલસ રીતે ગૌતમને-

જવાબ વાળતા કહ્યું

‘ગૌતમ ! દેવાનદા મારી માતા છે હું એનો પુત્ર છું દેવાનદાના શરીરમાં જે ભાવ પ્રગટ થયો, તેનું કારણ પુત્રસ્નેહ છે !’

રે ! ભગવાન શુ બ્રાહ્મણ-પુત્ર છે ? આખી સભા ભગવાનની આ વાણીથી આશ્ચર્યમાં પડી ગઈ, ને બ્રાહ્મણદેવી તરીકે જેઓ તેમની પિછાન કરાવતા, તે ઝાખા પડી ગયા.

એ સભામાં કપલદત્તે ઊભા થઈ કહ્યું ‘હે મહાપ્રભુ ! જરા મરણ, રોગ શોકથી બાકુલ આ સસારથી મને તારો !’

ભગવાને કપલદત્તને દીક્ષા આપી

રાજકુમાર જમાલિ પણ ઊભો થયો એણે ભવતારિણી દીક્ષા આપવાની વિનંતી કરી ભગવાને એનેય દીક્ષા આપી. એ સાધુતાને પથે પહોંચે

દેવાનદા પણ આર્યાવદનાની આજ્ઞા નીચે સાધ્વી બન્યા.

ભગવાને એ આશુ વર્ષ વિદેહમાં કાઢ્યું ચોમાસું નૈશાલીમાં કાઢ્યું

૮

જે જગ જગદ્ છે સર્વ જાગદ્

જ સર્વ જગદ્ છે જગ જાગદ્ ।

જે જોડ (આ મા)ને જોડે છે એ જોડને જોડે છે ।

જે જોડને જોડે છે એ જોડને જોડે છે

જે બળિને પિ દોડે છે એ સખાજને પિજાને ॥ સખાજને પિજાને છે, એ બળિને જોડે છે

સાદી વાત, સાદો વિવેક

ભગવાન મહાવીરના અનુયાયી અનેક રાજાઓ હતા. તેમાં કેટલાક શ્રમણોપાસક હતા, તો કેટલાક નિર્જન્યપ્રવચન પર શ્રદ્ધા ધરાવનારા હતા. આ બંને પ્રકારના રાજવીઓમાં મગધના રાજવી શ્રેષ્ઠિક-ગિંનિસાર સહુથી આગળ પડતા હતા.

ભગવાનની ઉપદેશ પદ્ધતિ ‘જ્ઞાતાશૈલી’ એટલે દર્શાત દ્વારા વાત સમજાવવાની હતી. રાજગૃહના ચોમાસામાં એમણે આવી કેટલીક કથાઓ કહી. એકવાર એમણે કહ્યું :

કેટલાક લોકો અતિથિ માટે ઘેટો પાળે છે.

ઘેટાને ખૂબ લાડ લડાવે છે.

સારો સારો ઘાસ-પાકો ખવરાવે છે.

ચોળા.ને જવસ ખવરાવી દુઃસ્વપ્ન બનાવે છે.

ઘેટો ખાય છે, ને એજ કરે છે

એ મોટી કાયાવાળો, મોટા પેટવાળો થાય છે.

ઘેટો માને છે, કે મારા જીવનમાં આનંદ છે, લહેર છે, મોજ છે, મસ્ત થઈને ખાવા પીવાનું છે. ખીજા ઘેટાં જુઓ ને કેવા રખડે છે! કેવાં ભૂખે મરે છે!

એવામાં ઘરઘણીને ત્યાં અતિથિ આવે છે.

ઘરઘણી રાતા-માતા ઘેટાને પકડે છે, બાધે છે, ને એનો વધ કરે છે ઝીણા ઝીણા કકડા કરી સ્વાસ્થિ વાની બનાવે છે ઘેટાને, મરતી વખતે અતિથિ આવ્યાનો શોક થાય છે!

પણ જો જરા જિંડા જિતરીને વિચાર કરો, કે ઘડપણ રૂપી અતિથિ કેાને નથી આવતો? ને મૃત્યુરૂપી છૂરી કેાને હલાલ નથી કરતી? એ અતિથિ ને છૂરી આવ્યા પહેલાં જો એતે તે ખરો એન્થો કહેવાય!

લગવાને એક કોડી માઢુ ૯૯૯ રૂપિયા ખોનારનું દર્દાંત આપ્યું.

‘એક માણસ કમાવા માટે પરદેશ ગયો.

ખૂબ મહેનત કરીને એ સમ્રાટ રૂપિયા કમાયો.

એ હવે મગ સઘવારા મયે ઘેર આવવા નીકળ્યો.

એક સમ્રાટ રૂપિયામાંથી એક રૂપિયો વુટ્ટો રાખ્યો, ને ૯૯૯ વાંમળીમા નાખી કેટે બાધ્યા.

એક રૂપિય ની એલે કોડીએ. તીથી અને નાણી કર્યું કે આ એ કોડીમાં પ્રત સખર્વ પનાવયે.

પીરે પીરે એલે ઘણે અને કાપી નાખ્યો હવે ગામ શોટક કરે રોડાં, એ એક ઠેકાળે ખવા બેઠો ત્યાં પેનાની પામેની

એક કોડી ભૂલી ગયો.

એ આગળ વધ્યો. માર્ગમાં તેને યાદ આવ્યું કે તે એક કોડી પાછળ ભૂંડતો આવ્યો છે; ને હવે એક કોડી માટે વળી નવો રૂપિયા વટાવવો પડશે.

પણ કેડે ૯૯૯ રૂપિયાનું જોખમ હતું. એ લઈને એકલા પાછા ફરવું ઠીક નહોતું. એણે એક ઠેકણે ખાડા ખોદી રૂપિયા ફાટ્યા, ને કોડી લેવા હાંફોહાંફો યાછે કર્યો.

હોડતો પેલા સ્થળે ગયો, પણ ત્યાં કોડી ન જડી.

હોડતો પાછો પોતાના સ્થળે આવ્યો. ત્યાં ફાટેલા રૂપિયા કોઈ કાઢી ગયેલું. એની તો કોડીય ગર્હ, ને ૯૯૯ રૂપિયા પણ ગયા !

આમ એક કોડી સાદુ ૯૯૯ રૂપિયા ખોનારાની જેમ, દેહ ખાતર આત્મા ખોનારાઓએ વિચાર કરવા જેવો છે.

એમણે એક કેરી ખાનારનું દહાંત આપ્યું :

એક રાજાને કેરી ખાવાનો ઘણો શોખ.

ખડુ કેરી ખાવાથી તેને વિપુચ્છિકા (કોચેરા)નો રોગ થયો.

વૈદે તેને દવા આપી સાજો કર્યો, પણ સાથે ચેતવણી આપી કે હવે કેરી ખાશો તો છવ ખોશો અને રાજ્યે ખોશો.

રાજાએ થોડા દહાડા વૈદનું કહેવું માન્યું,

પછી તેનું મન કેરીમાં રમવા માંડ્યું !

કેટકેટલાં ખાવાનાં ! કેટકેટલાં પીવાનાં ! પણ ન જાણે રાજાને કેરી વગર ચેન ન પડે !

વસ્તુ તો સાવ નાનીશી પણ રાજાને એણે ઘણા જનાવી દીધો.

આખરે રાજા રહી ન શક્યો. એણે એક દહાડો કેરી ખાધી.

ફરી એને રોગ થયો. દવાથી એ સાજો ન થયો.

કેરી જેવી તુચ્છ વસ્તુ ખાતર જીવ અને રાગ બંને ખોયાં.

○

ભગવાન મહાવીરે પોતાના કથનને વધારે સરળ કરવા કહ્યું :

ત્રણ વેપારી છે.

સરખી મૂડી લઈ વેપારે નીકળ્યા છે.

દેશદેશાંતર ધૂમીને ઘણે દહાડે સહુ પાછા ફર્યા.

પહેલો વેપારી મૂળમૂડી બમણી કરીને પાછો આવ્યો હતો.

બીજો વેપારી ભાવની મંદીમાં ફસાયે, છતાં મૂળ મૂડી સાચવીને પાછો વળી નીકળ્યો.

ત્રીજો વેપારી તો તુકસાનીમાં ફૂળી ગયો હતો; લાભર્ન વાત તો દૂર રહી, મૂળગી રકમ જ ખોઈને આવ્યો હતો.

સંસારના તમામ જીવો આ ત્રણ પ્રકારના વેપારી જેવા છે

પહેલા પ્રકારના જીવો મનુષ્યત્વરૂપી મૂળ મૂડીને ભળવે

છે, ને ઉપશાંત પૂજ્યતાને પામે છે. મનુષ્યજીવનમાં સદાચાર, શીલ ને મત પાળી દેવ બને છે.

બીજા પ્રકારના જીવો દેવ નથી બનતા, પણ મનુષ્યત્વ ભળવી રાખે છે, સાદા આચારો એ પાળે છે.

ત્રીજા પ્રકારના જીવો તો મનુષ્યત્વ પણ ખોઈ નાખે છે. ને અનાચારી ને દુરાચારી બની નરકના ભાગી બને છે.

○

આ ઉપદેશોએ—આવી ગાદી વાતોએ અનેક દુદયો પર અચર કરી, ને કંઈક માનવીઓ ભગવાન મહાવીરના ધર્મના પાલક બન્યા.

પશુથીયે હીન તું ?

રાજગૃહની આ ધર્મસલામાં અનેક રાજકુમારોએ, અંતઃપુરની અનેક રાણીઓએ સંસારત્યાગ કરી સંન્યાસ સ્વીકાર્યો. આ સલામાં શ્રેષ્ઠિકનો પુત્ર કુમાર મેઘ પણ હતો. એ રાજા શ્રેષ્ઠિકની ધારિણી નામની રાણીનો પુત્ર હતો. ધારિણીને એ એકનો એક પુત્ર હતો.

કુમાર મેઘને લગવાનનો ઉપદેશ મનમાં વસી ગયો. એણે લગવાનને કહ્યું :

‘હે ઉદ્ધારક ! હું અતિથિ માટે પાળેલા ઘેટા જેવો નથી, કે રાજમુખમાં મક્કા જાતી, મૃત્યુને સૂઝી જાઉં. તેમ જ કાણી કેાડી જેવા સંસાર માટે દુલ્હન રૂપિયા જેવા આત્માને ખોઈ દઉં, તેવો જીવકુદ્દ પણ નથી. વળી કેરી ખાઈને મરનાર રાજાની જેમ કામ-લોગો પાછળ છુવ આપી દઉં, તેવો પણ નથી. હું પેલા ત્રણ વેપારીમાંનો પહેલો વેપારી જાનવા ચાહું છું. હું મારાં માતાપિતાની મંજૂરી લઈ આવું; પછી દીક્ષિત થવા ઇચ્છું છું.’

મેઘ ઝટપટ ઘેર આબ્યો, એણે માતાને કહ્યું : ‘મા ! ભગવાનનો ઉપદેશ મેં સાંભળ્યો. મને ગમ્યો. મારે અનગાર થવું છે. મને રજા આપ !’

મા આ સાંભળીને એકદમ ભેલાન બની પૃથ્વી પર ઢળી પડી. એણે થોડી વારે શુદ્ધિમાં આવતાં કહ્યું : ‘મેટા ! મોટો થા. વંશવેલો વધાર. અમને લીલી વાડી ભેઈને જવ’ દે. પછી તારી મરજી પડે તેમ કર !’

મેઘ બોલ્યો : ‘મા, જીવન ચંચળ છે. હું કે તું-કોણ પહેલું જશે, તેની કોને ખબર. એક કોડીના મોહ માટે મારી લાખેણી મૂકી નહીં ન કર !’

મેઘનો નિશ્ચય દૃઢ હતો. આ ભેઈ આખરે માતાએ કહ્યું : ‘પુત્ર ! બીજું તો કંઈ નહિ, એક દહાડાનું પણ રાજ ભોગવીને તું દીક્ષિત થા, તો મારું-માતાનું મન સંતુષ્ટ થાય !’

પુત્ર કબૂલ થયો. માતાના મનમાં હતું કે મેઘ બાળક છે, રાજની સાદ્યબી-સત્તા ભેઈ એ લોભાઈ જશે. રાજ શ્રેષ્ઠિકે મેઘનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. એક દહાડાની કુલ રાજસત્તા તેને આપી.

સમી માંજે રાજસિંહાસન પરથી મેઘે હુકમ કર્યો : ‘અરે ! હું ગજપદ પામીને, હવે હીન પદ સ્વીકારી જીવવા માગતો નથી. સાધુનો વેશ લાવો. સાધુ થઈને હું રાજાનો પણ રાજ થઈશ.’

આમ મેઘ ત્રીપિ રાજસિંહાસન પરથી ઊતરીને ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યો. ભગવાનનો ઉતારો ગુજરીત ચેત્યમાં

હતો. ત્યાં તે દીક્ષિત થયો.

પશુ ઉપદેશ સાંભળવો ને આચરવો—એમાં કેટલો ફેર છે, તે પહેલી રાતે જ મેઘને સમજાઈ ગયું. સાધુ થવું હોઠાના થણા વાવવા જેવું લાગ્યું. નાના સાધુ તરીકે ઠેઠ જાંપા પાસે મેઘને સૂવાનું હતું. ત્યાંથી જ બધા સાધુઓ જા-આવ કરતા. આમ જા-આવથી મેઘની કંબલ રજથી લરાઈ ગઈ. કયાં રાજ-મહેલની સુંવાળી શય્યાઓ અને કયાં આ ચૈત્યના છેવાડે પડેલી રજોટાયેલી કંબલ ! એ તો આખી રાત જીવી ન શક્યો.

એક રાતમાં એ કંટાળી ગયો. એણે વિચાર્યું : ‘સચું’ આવી સાધુતાથી. સવારે રજા લઈ ઘેર ચાલ્યો જઈશ.’

સવાર થતાં જ મેઘ મહાવીર પાસે ફરિયાદ કરવા ગયો. ભગવાન મહાવીરે તેને પાસે બેસાડી એક કથા કહી.

‘વિંધ્યાચળ નામનો પર્વત છે. ત્યાં મોટાં મોટાં જંગલો છે. એમાં હાથીઓ વસે છે. એમાં મેરુપ્રભ નામનો હાથી છે. પાંચસો હાથણીઓનો એ માલિક છે.

એક વાર જંગલમાં દવ લાગ્યો, લીલાં ગાડ અગર-જાતીની જેમ બળવા લાગ્યાં. આમ ઘણા હાથીઓ મરણ પામ્યા. આ લયકર હોનારત એઈ મેરુપ્રભે વિચાર્યું કે એક મેદાન એવું સાફ કરી રાખું, કે આવા વખતે બધા હાથીઓ તેમાં જઈને મૃત્યુ રહે.

એણે એક વિશાળ મેદાન ચોધી કાઢ્યું, ગાડપાન સાફ કરી નાખ્યાં, ઘાસનું તરણું પલ્લ ન રહેવા દીધું.

સમાનધર્મી તરફના આદરભાવને કારણે, અનેક શ્રમણો ને શ્રમણોપાસકો એને ત્યાં જિતરતા.

ભગવાન મહાવીર કીશાંબીના ચંદ્રાવતરણ ચૈત્યમાં જિતર્યા. આ ખબર મળતાં આખું નગર ઉપદેશ સાંભળવા આવ્યું. ભગવાને પણ આ લોક ને પરલોક માટે કલ્યાણકારી ઉપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ પૂરો થતાં સહુ સહુને સ્થાને જવા વિદાય થયાં.

આ વખતે રાજકુમારી જયન્તી પોતાના પરિવાર સાથે ત્યાં જ બેસી રહી. પછી યોગ્ય સમય જોઈને, એણે ભગવાનને ઘોડા પ્રશ્નો કર્યા. ભગવાને પોતાની સાદી શૈલીમાં સુંદર ને માર્મિક જવાબ આપ્યા.

જયન્તી: જીવ ભારે કેમ થાય છે ?

ભગવાન: હિંસા, શૂઠ, ચોરી, અનાચાર ને સંપ્રદાની નૃત્તિ વગેરે ૧૮ પાપસ્થાનકોના સેવનથી જીવ ભારે થાય છે, દુઃખી થાય છે. એનાથી સંસાર વધે છે, લાંબો થાય છે, ને જામણ વધે છે. આજ ગતિના ચક્રરમાં જીવ ફરે છે.

જયન્તી: ભગવાન, જિંધવું સારું કે ભગવું સારું ?

ભગવાન: કેટલાક જીવોનું જિંધવું સારું છે, કેટલાકનું ભગવું સારું છે.

જયન્તી: જિંધવું કે ભગવું—બેમાંથી એક વાત સારી, હોઈ શકે. બે વિરોધી વાતો એક સાથે કેવી રીતે સારી હોઈ શકે, પ્રશ્ન ?

ભગવાન : અધર્મ માર્ગના પ્રવાસી, અધર્મચરણ કરનારા ને અધર્મથી જીવનનિર્વાહ કરનારા જીવો જિંદ છે, ત્યાં સુધી એ હિંસાથી બચે છે, ને બીજા જીવો ત્રાસથી બચે છે. એનું જિંદવું એના માટે ને અન્યને માટે સારું છે.

જયન્તી : સાચું કહ્યું, ભગવાન ! હવે ભગવું કેનું સારું છે ?

ભગવાન : જે જીવો કરુણાપરાયણ છે, સત્યવાદી છે, અણુહકનું લેતા નથી, સુશીલ છે, અસંબ્રહ્મી છે, તેવા લોકો ભગે તેમાં તેની ભતનું ને જગતનું કહ્યાણ છે.

જયન્તી : જીવો સખજ સારા કે નિર્બંજ સારા ?

ભગવાન : ધર્મી જીવો સખજ સારા. તેઓ એ પુરુષાર્થ દ્વારા પોતાનું ને પારકાનું કહ્યાણ કરે છે. અધર્મી જીવો નિર્બંજ સારા. પોતાની નિર્બંજતાથી એ પારકાને પીડા પહોંચાડી શકતા નથી. અને પોતાની ભતનું પણ ઘણું અકહ્યાણ કરી શકતા નથી.

જયન્તી : જીવ ઉદ્ધર્મી સારો કે આજસુ સારો.

ભગવાન : એનો જવાબ પણ ઉપર મુજબ છે.

આ સિવાય રાજકુમારી જયન્તીએ બીજા પણ કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા. ભગવાને સારી રીતે લોકભાષામાં જવાબ આપ્યા. આ પરથી એ વખતની સ્ત્રીઓ કેટલી લાલેલી-ગાલેલી ને જ્ઞાની રહેતી, એ જણાઈ આવે છે. આ જવાબથી ખુશી થઈ ભગવાન પાસે જયન્તીએ સાધ્વીપદ સ્વીકાર્યું. આર્યા ચંદનખાજાની સંભાળ નીચે એ આત્મકેહ્યાણ સાધવા લાગી.

અહીંથી લગવાન શ્રાવસ્તી નગરીમાં ગયા. અહીં સુમનોલદ્ર ને સુપ્રતિષ્ઠ નામના બે ગૃહસ્થોએ દીક્ષા સ્વીકારી. ત્યાંથી પોતાની જન્મભૂમિમાં આવતાં, વાણિજ્યપ્રાપ્તિના આનંદ નામના ગૃહપતિએ તેમનો ઉપદેશ સ્વીકાર્યો, ને એ શ્રમણો-પાસક બન્યો.

આનંદ ગૃહપતિ મુળી માણસ હતો. એની પાસે ચાર ઠોટી હિરણ્ય નિધાનમાં, ચાર ઠોટી બ્યાળે ને ચાર ઠોટી ઘરના વપરાશમાં હતું. ઉપરાંત દસ હજાર ગાયોનો એક મળ, એવા ચાર મળ હતા. એ સાર્થવાહોનો સલાહકાર, કુટુંબમાં કાણો ને પાંચમાં પુછાય તેવો હતો. તેને શિવાનંદ નામે પત્ની હતી.

પતિ-પત્ની બંને બાર મલ સ્વીકારી આવક બન્યાં.

જાતરિ જાતરિ, કુન્દહાનીદ જમ્બુજા ।

મગ્નુજાં જુરે જમ્બુજા, મંત્રમયિ ચ વીરેચ ॥

મગ્નુજાને આ ચાર ઉત્તમ બગેા મળતાં થતાં મુરોચ ઉ, એ તે મગ્નુજાને અવગાર: એમા સર્ગા વધનોનું મરજુ. એમાં એ વધનો ૫૧ બધા ને એ મધા મુજબ સમજાવે જણિ કરી.

ત્યાગની હવા

ત્યાગ અને તપની આ નંવી
 હવાથી ભારતવર્ષનું ઘર ઘર ગુંથ રહ્યું. રાજાઓ રાજમહેલો
 છોડી, અમાત્યો અધિકાર છાંડી, શેઠિયાઓ સોનું-રૂપું ને સ્ત્રીઓ
 તૃણુવત સમજી શ્રમણસંઘમાં ભળવા લાગ્યા. ત્યાં દેહની
 આજપંપાળની વાતો હતી, ત્યાં આત્મવિજય માટે પ્રયાણ
 રવાનાં હંકાનિશાન ગગડવા લાગ્યાં. રણયોદ્ધાની જેમ સ્ત્રી-
 પુરુષો સર્વસ્વ ત્યાગ કરી, દીક્ષિત થવા લાગ્યાં, ને જીવ સાટે
 તપ, ત્યાગ ને ધર્મને પાળવા લાગ્યાં. ભગવાનને ત્યાં તો ખારે
 રવાજા પ્રવહતા હતા. આત્મકલ્યાણની શાવનાની જ ત્યાં કદર
 થતી; કાળા-ધોળાનો, જિંચ નીચનો, રંકરાયનો લેદ ત્યાં નહોતો.

એ વખતે રાજગૃહમાં જ એક ધ્યાન જેએ તેવો બનાવ
 મળ્યો. જેણે સાંભળ્યું એ હાથ જીભ કાઢી ગયા. કહેનારા કહી

રહ્યા, પણ સાંભળનારાને શ્રદ્ધા ન પડી.

વાત એવી હતી, કે આ નગરમાં ગોલદ્ર નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તેને લદ્રા નામની પત્ની હતી, શાલિલદ્ર નામનો પુત્ર હતો. ગોલદ્ર શેઠની સંપત્તિની ગણતરી થઈ શકે તેમ નહોતી. તેઓને શાલિલદ્ર એકનો એક પુત્ર હોવાથી બહુ લાડકોડમાં ઊછેર્યો હતો. પાણી માગ્યું ત્યાં દૂધ આપ્યું હતું. અત્યંત સુખમાં એ દુનિયાદારીથી સાવ અજાણ રહ્યો હતો. એ પૃથ્વી પર સ્વર્ગનું સુખ ભોગવતો હતો.

કાળક્રમે ગોલદ્ર શેઠ શુન્નરી ગયા. માતાના હાથમાં કારભાર આવ્યો. સંપત્તિ સંપત્તિને વધારે, એમ ધનની કોઈ સીમા ન રહી. માતાએ પુત્રને વધુ લાડકોડમાં ઉછેરવા માંડ્યો. રાત દિવસ, કે ટાઢ તડકાનું પણ એને જ્ઞાન ન રહ્યું.

શાલિલદ્રના સ્વર્ગીય સુખની લોકો ઈર્ષા કરવા લાગ્યા, એની સંપત્તિની વાહ વાહ બોલવા લાગ્યા. એમાંય એક બનાવે તો એની કીર્તિને અનેકગણી વધારી દીધી.

રાજગૃહમાં કંબલોનો એક વેપારી આવેલો. કંબલો બહુ દીમતી હતી. એ રત્નકંબલના નામથી ઓળખાતી. સોદાગર આખા મગધ રાજમાં ફર્યો, પાટનગર રાજગૃહમાં ફર્યો, રાજાજી પાસે ગયો, પણ સહુએ એટલી મોંઘી કંબલો ખરીદવાની યોત્તાની અશક્તિ દર્શાવી.

નિરાશ વેપારી ફરતો ફરતો લદ્રા શેઠાણીની હવેલી પાસે આવ્યો. શેઠાણીએ જાંધી કંબલો સામટી ખરીદી લીધી. વેપારી ખુશ ખુશ થતો ચાલ્યો ગયો.

આ વખતે રાજા શ્રેણિકે એક કંબલ પોતાની રાણી માટે મંગાવી. વેપારીએ કહ્યું કે એ બધી તો શાલિભદ્ર શેઠની માતાએ ખરીદી લીધી છે. આપ ત્યાંથી મંગાવી લેા.

રાજાનો સેવક શાલિભદ્ર શેઠની હવેલીએ આવ્યો, ને એક કંબલ માટે રાજાજીની માગણી રજૂ કરી.

ભદ્રા શેઠાણીએ નમ્રતાથી કહ્યું : ‘અરે ! તમે થોડા મોડા પડ્યા. એ રત્ન કંબલોનાં તો મારી પુત્રવધૂએ માટે પગલૂછણિયાં બનાવી નાખ્યાં !’

રત્નકંબલનાં પગલૂછણિયાં ! રાજા શ્રેણિકના આશ્ચર્યનો ખાર ન રહ્યો. એણે ખુશ થઈને, શાલિભદ્ર શેઠને પોતાના દરબારમાં આવવા આમંત્રણ આપ્યું. તેઓ સંપત્તિના આ મહાન સ્વામીને જોવા માગતા હતા. પોતાનો પ્રભાવન આટલો શ્રીમંત, એનો રાજા શ્રેણિકને લાદે હર્ષ અને ગર્વ હતો.

રાજાના આમંત્રણનો જવાબ વાળતાં ભદ્રા શેઠાણીએ કહ્યું : ‘મારો પુત્ર કેવી ઘરબહાર નીકળ્યો નથી. આપનું બાળક સમજી વડીલ તરીકે આપ અમારે ઘેર પધારશો તો અમે પાવન થઈશું.’

રાજા શ્રેણિક હિંદાર ફિલનો હતો. સામે પગલે ભદ્રા શેઠાણીને ત્યાં આવ્યો. માતા, ઉપરના માળ પર બેઠેલા પુત્રને બોલાવવા ગઈ. પુત્રે કહ્યું : ‘મા ! એમાં મને શું પૂછે છે ? જે જોઈએ તે આપીને એને ખુશ કર !’

‘પણ બેટા ! એ તો આપણા સ્વામી છે, રાજા છે, આપણું સાડું-નરસું કરવાના અધિકારી છે, પણ હિંદાર છે. તને રાજા-

[૪૩]

યુદ્ધ અટક્યું

ભગવાન ફરી એક વાર કોશાં-
ખીમાં આવ્યા. પણ આ વખતના કોશાંખીની સ્થિતિ ખરાબ
હતી. ઉલ્લૈનીનો રાજા પ્રધોત ઝોટી સેના સાથે એના પર
ચઢી આવ્યો હતો. કોશાંખીનો રાજા ઉદયન હજી નાનો હતો.
રાણી મૃગાવતી એની વતી રાજ ચલાવતી હતી. ઉલ્લૈનીની
સેના સામે કોશાંખી ટકી શકે તેમ નહોતું. સહુ કોશાંખીવાસીઓ-
એ કેશરિયાં કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો.

ઉલ્લૈનીનો રાજા પ્રધોત બહુ કોપી ને ભયંકર હતો.
એધી એ ચંડ પ્રધોતને નામે ઓળખાતો. એણે નિર્દોષ કોશાં-
ખીવાસીઓ સામે દયા દાખવતાં એક સરત મૂકી હતી: ‘જો
રાણી મૃગાવતી મારો સ્વીકાર કરે તો હું પાછો ફરી જાઉં.
તમારી નગરીને ઊની આંચ પણ નહિ આવે. નહિ તો તમે
મને જાણો છો: પટ્ટણ સો દટ્ટણ થશે.’

કોશાંખીવાસીઓ આવો ખૂબ કડક જવાબ વાળવા
માગતા હતા, પણ રાણી મૃગાવતીએ એ કામની બધી જવાબ-
દારી પોતે ઉપાડી લીધી. એણે આટલો વાકડો આપ્યો કે, જેવું

કામ કર્યું. એણે કહેવરાવ્યું :

‘પતિશોક તાણે છે. રાજવ્યવસ્થા ઠીક કરવાની છે. ઉદયન બાળક છે. રાજ તો ઘીના ઘડા જેવું છે. અનેક બિલાડીઓ તકની રાહ ભેઈને બેઠી હોય છે. એની ગોઠવણ કરી લઉં. થોડું થાભો.’

કહેવત છે, કે ધુવડ દિવસે ભેઈ શકતું નથી, કપૂતર રાતે ભેઈ શકતું નથી; પણ કામી જન તો રાતે કે દિવસે કંઈ ભેઈ શકતો નથી.

અંડ પ્રઘોતે એ વાત સ્વીકારી, ને એ પાછો વળી ગયો. રાણીએ કોશાંબીનો કોટ સમરાવી મજબૂત કરી લીધો.

આ તરફ ઉજ્જૈનીમાં મૃગાવતીના નોતરાની રાહ ભેઈને બેઠેલો પ્રઘોત આખરે થાક્યો. કાગળ પર કાગળ લખ્યા, પણ જવાબ કોઈ લખે તો ને! આખરે ભયંકર કોપ કરીને સેના સાથે એ ચઢી આવ્યો !

રે, કાલે સુદ્ધ મંદારો! જુવાનો બધા કપાઈ મરશે. નગર ખંડેર થશે. મૃગાવતી સતી થશે. દેશ સ્મશાન બની જશે.

એક એક પણ ઉદ્દેગલરી વીતતી હતી. ત્યાં એકાએક ભગવાન મહાવીર આવ્યાના સમાચાર પ્રસરી ગયા. શાન્તિના જાણે સમીર લહેરાવા લાગ્યા.

મૃગાવતીએ વિચાર્યું કે સુદ્ધ કોઈથી અટકે તો માત્ર કરુણાસાગર મહાવીરથી. એણે નગરના દરવાજા દિવસોથી અંધ કરાવ્યા હતા, એ તરન ખોલાવી તાખ્યા, ને ભગ-

વાનનાં દર્શને ચાલી.

ભગવાન ધર્મસલામાં બેસી ઉપદેશ આપતા હતા. આ સલામાં રાજા ચંડ પ્રધોત પણ હાજર હતો. ભગવાને પરિસ્થિતિને લક્ષમાં લઈ મુંદર ઉપદેશ આપ્યો, હૃદયસેદક દષ્ટાંતો કહ્યાં. બાદ્ય સુદ્ધ કર્યે કંઈ નહિ વળે, અંદરનાની સાથે સુદ્ધ થશે, તો કંઈ આત્મકલ્યાણની આશા છે. નહિ તો તમે દૂબશે ને ખીબને ડુબાડશો. આમ માનવજીવન સફળ કરવાનો સંદેશ આપ્યો.

રાણી મૃગાવતી ધર્મસલામાં બેસી થઈને બોલી :

‘હું દીક્ષિત થવા ચાહું છું. રાજા ચંડ પ્રધોત મને પરવાનગી આપે.’

ચંડ પ્રધોતના દિલ પર ઉપદેશનો પ્રભાવ પડ્યો હતો એણે રાણીને દીક્ષા લેવાની રાજપ્રુશીથી રજા આપી.

રાણીએ વધારામાં કહ્યું : ‘જો તમે મને રાજપ્રુશીથી રજા આપતા હો, તો મારા પુત્રને તમારો ગણો. એને રાજ કાજના પાઠ શીખવો. એના શિરછત્ર બનો.’

ચંડ પ્રધોતે એ કબૂલ કર્યું. રાણી મૃગાવતીએ સલામાં જ દીક્ષા લીધી. એ દહાડે પ્રભુની દેશનાયી સુદ્ધની ખૂન-રેણ ટળી.

કોશાંબીમાં કુશળતાના વાયરા વાયા.

વીરધર્મની પિછાન

એક વાર ભગવાન પોલાસ-

પુરમાં પધાર્યા. આ ગામમાં સદાલપુત્ર નામનો એક તત્ત્વનો વેત્તા, વાઘપરાયણ કુંભાર રહેતો હતો. એ ગોચાલકના આજીવક મેતનનો ઉપાસક હતો. એ કહેતો કે માત્ર આજીવક મેતન પરમાર્થ છે, બાકી બીજા મત અનર્થ છે.

સદાલપુત્ર પાસે દશ હજાર ગાયોનો એક ઘજ, એક કોટીહિરણ્ય નિધાનમાં, એક વાપરમાં ને એક બ્યાજમાં હતી. ધાંચસો એનાં હાટ હતાં.

એક વાર એ અશ્વેદ્વાટિકામાં હતો, ત્યાં કોઈએ ખળાર આપ્યા કે સર્વજ્ઞ પધાર્યા છે. સદાલપુત્ર સમજ્યો કે પોતાના મહાગુરુ ગોચાલક પધાર્યા હશે. એ કોઠયો, પણ જઈને જોયું તો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર !

એ ત્યાં બેઠો, અને ભગવાનનો ઉપદેશ સંભળ્યો. ઉપદેશ પ્રાંભણતાં એને શ્રદ્ધા થઈ. એણે પાસે જઈને ભગવાન મહાવીરને પોતાને ઘેર પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું.

ભગવાન મહાવીર બીજે દિવસે તેના ઘેર ગયા. સદાલ-
મહાવીર-૧૭

સિંધુ-સૌવીર નામનો દેશ છે

વીતલયપટ્ટન એનું રાજધાનીનું શહેર છે. ઉદાયન નામને રાજા ત્યાં રાજ કરે છે.

ઉદાયન આત્મામાં માનનારો છે. એ મનમાં વિચારે છે : ! લગવાનનાં દર્શન કરનારા હોવાને ધન્ય છે. એ મહાજયોગિ અહીં આવે તો હું પણ દર્શન, વંદન કરી યોગ્ય સેવા કરું.

લગવાન આ વખતે ચંપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમ હતા. તેઓએ ઉદાયન રાજાનો મનોભાવ જાણ્યો, ને તરત તરફ ચાલી નીકળ્યા. એક રાજા બોધ પામે, તો હજારો પ્રજાને તેને અનુસરે. એ વખતમાં રાજા પર પ્રજાને એટલો ભરોસો.

ચંપાનગરીથી વીતલયનગર લગભગ એક હજાર માર્ગિય ને છેટે હતું. માર્ગમાં મરુભૂમિ પડતી હતી. નવા નવા ને જીવાને ચાધુઓને ભૂખ ને તૃણ ખૂબ સતાવતી; છતાં આ મંડળી પ્રવાસવેગમાં લેશ પણ ક્ષતિ ન આવવા દેતી. ભૂખ અને

તરસથી પાછાં પગલાં ભરે, એ લિફ્ટ નહિ.

માર્ગમાં તલની ગાડીઓ મળી. ગાડામાલિકે લિફ્ટોને તલ આપવા માંડ્યા. નાના સાધુઓ ભગવાન પાસે આજ્ઞા માગવા ગયા. ભગવાને કહ્યું : ‘સાધુને સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ હોય. તલ મોટે ભાગે સચિત્ત હોય છે. જો કે આ તલ અચિત્ત છે : પણ તે હું મારા જ્ઞાનથી જાણી શકું છું. પણ ભવિષ્યમાં ખીજ કેમ જાણી શકશે ? મોટે નિષેધ કરું છું.’

આવી રીતે પાણી માટે બન્યું. ભગવાને કહ્યું : ‘આ તળાવનું પાણી અચિત્ત છે; પણ તે હું જાણી શકું છું. રીજ નહિ. મોટે વ્યવહારની રીતે હું ના કહું છું.’

ભગવાન આમ અપાર સંકટો વેઠી, એક હજાર માઈલ. ૥ છવલેણુ પ્રવાસ ખેડી વીતલયનગર પહોંચ્યા. ત્યાંના રાજાને ભર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, સાચો શ્રમણોપાસક બનાવ્યો, અને ૧૨૮ જ પાછા ફર્યા.

માર્ગમાં બનારસ આવ્યું. તેનો રાજા તેમનો અનુરાગી હતો. રાજા અનુરાગી થાય, એટલે પ્રજા કંઈ પાછળ રહે !

બનારસના જે કરોડપતિ, મુલનીપિતા તથા સુરાદેવ ભંમના અનુયાયી બન્યા. આ યોગાસું રાજગૃહમાં ઠહ્યું.

રાજગૃહના સ્વામી શ્રેણિક-ગિંનિસારના અનેક પુત્રોએ, અનેક સણીઓએ દીક્ષા લીધી.

રાજા શ્રેણિક ગિંનિસારે ઘોષણા કરી :

‘જે કોઈ ભગવાન પાસે દીક્ષા લેવા માગે તે લઈ શકે. પાછળની જવાબદારીઓ રાજ્ય અદા કરશે.’

ત્યાગના દીપકમાં વિશેષ તેલ પુરાયું.

ફૂલ અને કાંટા

ધર્મપ્રચારકના રાહમાં જે ફૂલ હોય છે, તેમ કાંટા પણ હોય છે. ધણી વાર ફૂલ કરતાં તેઓને કાંટાનો સામનો વધુ કરવાનો હોય છે. ત્યારે પોતાના જ માણસો પોતાને સમજતાં નથી, ત્યારે એમની ગેરસમજ ભારે ગરબડ ખટી કરે છે.

ગોશાલકના પ્રયત્નમાં આવી ઘટના બની હતી. એવું જ ઘટના આર્થ જમાલિયા બાબતમાં બની ગઈ.

વાત એવી હતી કે જમાલિયામાં પૂર્વનો ઉત્સાહ નહોતો રહ્યો. અન્નિમ કસાનાં તપ ત્યાગે એને ટગાવી દીધો હતો. એક વાર એણે બગવાનને કહ્યું: ‘પ્રભો! હું માત્ર અનુયાયીઓ સાથે અન્યત્ર વિદ્યાર કરવા ઇચ્છું છું.’

બગવાને કંઈ જવાગ ન આપ્યો. જમાલિએ બીજી વાર પ્રશ્ન કર્યો. તોય જવાગ ન મળ્યો. ત્રીજી વાર પૂછ્યું

‘તોય લગવાન નિરુત્તર રહ્યા.

જમાલિ લગવાનના મોનને સંમતિસૂચક માની બુદ્ધો પડી ગયો. જમાલિ સાથે તેની પત્ની પ્રિયદર્શના (ભ. મહાવીરની સંસારી પુત્રી) પણ પોતાના સાધ્વી સંઘ સાથે છૂટી પડી !

લગવાને તોય મોન સેવ્યું. જમાલિએ પોતાનો બુદ્ધો ચોતરે જમાવ્યો. એક દહાડો એણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું :

‘મારે માટે પથારી કરો.’

થોડી વારે ફરી પૂછ્યું : ‘પથારી થઈ ગઈ ?’

‘ના. પથારી પાથરીએ છીએ.’

જમાલિ એકદમ બાલી બિઠ્યો : ‘જેયું ને ! મહાવીરનો મત કેવો ખોટો છે ? એ કહે છે કે ચલમાણે ચલિય, કરેમાણે કહે ‘એ સાવ ખોટું છે ! કિયા કરવી ને પૂરી થવી વચ્ચે અંતર છે. માટે મહાવીરનો મત ખોટો છે !’

એને સાચું કોણ સમજાવે ? અથવા સાચી વાત પણ ખોટી રીતે સમજાવી હોય, તેને કોણ વારે ? નાચવું ન હોય, એને આંગણું વાકું જ લાગે ને !

મહાવીર કહેતા કે કોઈ ચોર ચોરી કરવા નીકળ્યો, એ કામમાં નિષ્ફળ ગયો. પણ વાસ્તવિક રીતે તેણે ચોરી તો કરી જ. ચોરીનું કર્મબંધન એને થયું.

કોઈ માણસ કેરી ખાવા બેઠો. પેટમાં શૂળ ઝિપડયું ને ખાઈ ન શક્યો. પણ ખાવાની લાવના તો થઈ જ. વસ્તુનો આધાર બેટલો કિયા પર છે, તેથી વધુ મન પર છે, મનના સારા-નરસા સંકેત પર છે.

દરેક લોકનાયકના સિદ્ધાંતોની મરકરી કરનારા નીકળે જ છે. દરેક લોકનાયકના હરીફ પણ પેદા થાય છેજ. તેજોદેવ સંસારના હાડચામમાં બેઠે બેઠે પેસેલો છે.

મહાવીરના શ્રમણોપાસકો અમુક કાળનું સામાયિક કરતાં એ વખતે તેઓ પોતાનાં વસ્ત્ર-અલંકાર ફર મૂકતા. અન્ય મતવાળા આવીને એ ઉપાડી જતા. સામાયિક કરનારો પોતાની વિધિ પૂરી કરી જ્યારે વસ્ત્ર માગવા જતો ત્યારે પેલા કહેતા :

‘જા, તારા ગુરુને પૂછી આવ કે સામાયિક આદિ સ્વીકારીને બેઠેલા આવકનાં વસ્ત્ર કોઈ લઈ જાય : તો સામાયિક પૂરું થયે તે વસ્તુની શોધ કરનારો આવક પોતાની વસ્તુ શોધતો લેખાય કે પારકી ?’

ખીન ધિટ લોકો કહેતા : ‘અરે ! સાથે સાથે એટલું પણ તારા લગવાનને પૂછતો આવજો કે સામાયિક કરતાં શ્રમણોપાસકની સ્ત્રીને કોઈ અડે તો, તે શ્રમણોપાસકની સ્ત્રીને અડે છે કે પારકાની ?’

લગવાન સંપૂર્ણ શાન્ત ભાવે જવાળ વાળતા :

‘સામાયિક કરતાં આવકે મારું હિરણ્ય નથી, મારે વસ્ત્ર નથી, એમ એટલા વખત પૂરતું કદચું છે; પણ તેનો મમત્વ ભાવ છોડ્યો નથી. માટે તે પોતાની જ વસ્તુ શોધે છે, પારકાની નહિ.’

આમ લગવાન મહાવીરના રાહમાં અનેક કાંટા વેરાયા-ધીરે ધીરે કેટલાય કાંટામાં તેમણે કૂલ ખીલ્યાં. કેટલાક

જવલેણ પ્રસંગ

જિગવાન મિથિલામાં આતુર્માં
ગાળી, શ્રાવસ્તી નગરીમાં આબ્યા. હીક્ષાનુ આ તેમનું મત્તા-
વીસમું વર્ષ હતું.

આ વખતે ગોશાલક અહીં જ હતો. ગુરુ ને શિષ્ય
બરાબર સોળ વર્ષ પછી, એક ગામમાં લેગા થતા હતા.
આજે એ જૂનો ગોશાલક નહોતો રહ્યો, જે પોતાના ગુરુ
મહાવીરનો મહિમા ગાવા ખાતર લાતલાતનાં દુઃખ વેદતો,
માર ખાતો, ને માર ખાતો ખાતો પ્રશંસા કરતો. જે એક વખત
ગુરુસેવામાં ગુરુની દેહના પડછાયા રૂપ બની મર્યો હતો, જેણે
અનાર્થ દેશનાં દુઃખને પણ ગુરુચરણનીમેવા પાસે મુખ માંધ્યાં
હતાં, એ ગોશાલક આજે જિગવાન મહાવીરનો હરીફ બન્યો હતો.
એ પોતે સર્વજ્ઞ, તીર્થંકર ને અર્હન છે, એમ કહેતો હતો.

શ્રી. ગોતમ લિદ્ધા માટે દાવસ્તીમાં ગયા, ત્યારે
એમણે લોકોને કહેતા સાંભળ્યા :

‘આજે દાવસ્તીમાં જે તીર્થંકરો આબ્યા છે.’

શ્રી. ગૌતમ બિદ્યા લઈ પાછા વળ્યા, ને તેમણે લગવાનને પ્રશ્ન કર્યો : ‘ગુ’ ગોશાલક ખરેખર તીર્થંકર છે ?’

મહાવીર ધર્મસલામાં બેઠા હતા. તેમણે સહુ મનસુજા કરી : ‘ગૌતમ, ગોશાલક નથી સર્વજ કે નથી તીર્થંકર. એ તીર્થંકર શબ્દનું અપમાન કરે છે. ચોખ્ખતા વગર ઉપાધિ કેવી ? આજથી ચોવીસ વર્ષ પહેલાં મારી પામે એટલે દીક્ષા લીધી હતી. છ વર્ષ મારી સાથે રહ્યો. મને પ્રેમથી અનુસર્યો. પછી તે શક્તિ તરફ આકર્ષાયા. શક્તિથી મળતી કીર્તિનો દાસ બન્યો. એ મારાથી બુદ્ધો પડ્યો. સ્વચ્છંદી થયો. સ્વચ્છંદે વિચરવા લાગ્યો. એ તીર્થંકર નથી. મર્વજ નથી. એ છ મહાનિમિત્તોનું જ્ઞાન ધરાવે છે, પણ મર્વજપણા કે તીર્થંકરપણા સાથે એને કશી લેવાદેવા નથી.’

ધર્મસલા પૂરી થયે, નગરજનો તરતજ આર્થ ગોશાલક પાસે પહોંચ્યા. લોક લડાઈનું રસિયું હોય છે. લગવાન મહાવીરે કહેલી વાત આર્થ ગોશાલકને કહી. એને લાગ્યું કે આ મહાવીર મારી સોળ વર્ષની કીર્તિને સાફ કરી નાખશે. મારી બનાવેલી ‘પ્રાણ બગાડી નાખશે હું’ કથાનોય રહીશ નહિ. એના અતરંગી ભયંકર પ્રતિકાર બાગ્યો.

એ વખતે આનંદ નામના મહાવીરના શિષ્ય ત્યાં થઈને પીકળ્યા. ગોશાલકે ભૂલુંકર વર્જના કરતાં એને કહ્યું : ‘કદી દેભે મારા એ ... ને ! હું એને જીતેલો નથી, ને એ મને વારે વારે છેડે છે. મહાવ્રપુત્રને તેમણે મારા વિરુદ્ધ લડાવ્યો. મારા મતમાં એટલું બંગાણ પાડ્યું. કદી દેભે તમારા તીર્થં-

કરને ! મને છ'છેડીને સાર નહિ કાઢે.' "

લગવાન મહાવીરને આ સમાચાર મળ્યા. તેમણે તમામ શિષ્યોને સૂચન કર્યું કે એના વિરુદ્ધ કંઈ ન બોલવું. ત્રાજવું ભલે પોતાના ભારથી જ તૂટી જાય. પણ નગરજનોમાં આ બે સર્વજ્ઞો વચ્ચેના સંઘર્ષનો ભારે ઉત્સાહ હતો.

તેઓએ આખરે ગોશાલકને મેદાને પાડ્યો. એ પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે લગવાન મહાવીરના ઉતારે આવ્યો. માથુસ તો મા'તું નહોતું.

આર્થ ગોશાલકે પોતાનો વાણી-બ્યાપાર ચાલુ કર્યો. મહાવીર સ્વસ્થ બેઠા સાંભળી રહ્યા. ગોશાલકનો વેગ આથી વધ્યો. એને જાણે ખુલ્લું મેદાન મળ્યું. એ ખીલ્યો, એણે ગાલિમવાદ શરૂ કર્યું. બેટલું કહવું બોલી શકાય તેટલું બોલવા માંડ્યું. વાતાવરણ હુબ્ધ યઈ ગયું.

સાધુઓમાં ઉશ્કેરણીનું મોજું ફરી વળ્યું.

લગવાન મહાવીરે સાધુઓને શાન્ત કરતાં કહ્યું : 'એની એવી પ્રકૃતિ છે. પ્રકૃતિ ને પ્રાણ સાથે જાય. એવા પ્રરક્ તે કોઈ કરતાં કરણા જ કહ્યો.'

પણ આ ચળવળે ગોશાલકને વધુ ઉમ્મ બનાવ્યો. એણે કદુ વચનોથી વાયુમંડળ ભરી દીધું. માનવમેદની પણ ગોશાલક પ્રરક્ જરા નારાજી જતાં પડી. લગવાન મહાવીરના સર્વાનુ-મૂતિનામના શિષ્યોથી ન રહેવાયું; એ આગળ આવ્યા, ને બોલ્યા :

'રે ગોશાલક ! કોઈ ધ્રમણ કે બ્રાહ્મણ પાસેથી એક

પણ આર્ય વચન શીખ્યા હોઈએ તોય તે બહુમાન કરવા યોગ્ય છે, તો તુ તો શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો જ શિષ્ય છે એમની પાસેથી મર્વ વિદ્યા શીખ્યો છે પછી આ અનાર્યપણુ કેવું ? અથવા ભગવાને કહ્યું એમ તારી પ્રકૃતિમા જ એ તત્ત્વ છે ? ભવે ત્યારે, દદતુ દદતુ ગાંઝે ગાંઝોમતો મવત (ખૂબ ગાંઝો આપો, કારણ કે ગાંઝ-મય જ તમે છો)

છેલા વાક્ય સાથે આનુબાનુની મેદની હમી પછી આર્ય ગોશાલક ઉશ્કેરાયો એણે સૂર્ય સામે જોયું પછી સાધુ આમે જોઈ ભય કર કુત્કાર કર્યો સાથે નેત્રોમાથી દષ્ટિવિપ સર્પ જેવી પીગળી પીગળી જવાલા નીકળી શિખામણુ આપવા આગળ આવેલા મુનિ મર્વાનુભૂતિ ત્યાં ને ત્યાં બળીને ઢીમ ધઈ ઢગી પડ્યા

મર્વાનુભૂતિનું સ્થાન મુનક્ષત્ર મુનિએ લીધું એ કઈક એ ગાંઢો કહે, તે પહેલા તે પણ ગોશાલકની આખમાથી નીકળતી પીગળી જવાલાઓમા ભન્નીભૂત ધયાં વાત વાતમા એ પવિત્ર મુનિઓની લાશો ત્યાં પડી ગઈ વાતાવરણમા હાહાકાર બ્યાપી ગયો.

ગોશાલક બલે અવિરોધ બની ગયો એના પ્રતાપથી આખું વાતાવરણ પીરણુ માનવગેદની એની શક્તિને ભયથી વડી ગી પણ ભગવાન મહાવીરના મરણવા મુનિઓનો આતશ એમ કટો પડે તેમ નહોતો હવનનો મોહ ને મૃત્યુનો ભય હીને તેઓ આવ્યા હતા મુનિ મુનક્ષત્રનું સ્થાન લેવા બીજા મુનિઓ આગળ આવ્યા, પણ તેઓને પાછા ગળી,

લગવાન મહાવીરે આગળ આવી એ સ્થાન લીધું.

ગોશાલકે પોતાના એકમાત્ર પ્રતિસ્પર્ધીને નીરખ્યા. એના માર્ગનો આ મહાકંટક દૂર થાય, તો સંસારમાં ગોશાલકને આંટે એવો ખીજો નર નહોતો ! આજ લહે લાખ લોગા સવા લાખ થઈ જાય. પાપડી લેગી લહે ઈયળ બાકાઈ જાય. ઈષ્ટ જ હતું. ગોશાલકમાં અજળ ઝનૂન વ્યાપી રહ્યું : એ માત-આઠ કદમ પાછો હઠ્યો; મોટી મોટી આંખોને સૂર્ય તરફ સ્થિર કરી, સૂર્યના પ્રચંડ અગ્નિને જાણે આંખોના દોઢામાં સંબંધી લીધો. પછી એણે આગળ આવીને ઊભેલા શાન્તિના અવતાર જેવા મહાવીર પર આંખો ઠેરવી, વિશેષ વિસ્તીર્ણ કરી, ભયંકર કુત્કાર કર્યો. તરત જ સળગતી આગનું એક મહા વર્તુલ શ્રમણ મહાવીરના દેહને વીંટી વળેલું દેખાયું.

‘તેજેલેશ્યા ! હા, હા, હા ! મહાવીર ! પોતાકને પણ ખાખ કરનારો અગ્નિ ! ખાખ, મહાવીર ખાખ ! લેતો જા. સાપના હરમાં હાય ધાલવાનું આ પરિણામ. હવે માંઠછ મહિના કાઢીશ !’ ગોશાલકે આકાશને વીંધતું અદૃહાસ્ય કર્યું. પણ ખીજી પળે તેણે આશ્ચર્ય સાથે બેસું કે પેલું તેજવર્તુલ મહાવીરના દેહમાં પ્રવેશ કરવાને બદલે એમના દેહની પરક્રમ્મા કરી રહ્યું હતું !

અને ગોશાલક આ અજળ ઘટના અંગે કંઈક વિચારે, એ પહેલાં એ તેજવર્તુલ પાછું ફર્યું, એની તરફ ધસ્યું ને એના જ દેહમાં ગમીઈ ગયું.

પણવારમાં તો દેખાવટો ગોશાલક ગિહામણો બની ગયો.

માં કાણું બની ગયું. કાન કોડિયા જેવા બની ગયા.

મહાવીર તો શાંતિના અવતાર બનીને ખડા હતા. એમણે એ જ સ્વસ્થતા ને શાંતિ સાથે કહ્યું : ‘ગોશાલક ! હાથનાં કર્યા આખરે હૈયે વાગે છે, કર્મનો એ નિયમ છે. આયુષના બંધ કોઈ ઓછા કરી શકતું નથી. મારે હજી સોળ વર્ષ મુધી આ દેહ ભાર છે. પણ તારે માટે તો માત્ર સાત રાત્રિ દિવસ બાકી છે. બધું ભૂલી જા ! મહાનુભાવ ! અસારને સાર ન માની લે. એક માત્ર આત્માની ચિંતા કર ! કીર્તિને છાંડી દે. એની ભસ્મ કરી નાખ.’

મહાવીરના મુખમાંથી અમી ઝરતું હતું. તેઓ આગળ આવીને બોલ્યા : ‘એક દહાડો તને મારા પર આંધળો અનુરાગ હતો. મારા માટે તું માર બાતો, હેરાન થતો. આજે તું દ્વેષમાં આંધ બન્યો છે. મને મારી નાખવા ઇચ્છે છે. મારું અસ્તિત્વ તને ખટકે છે. હું બાણું છું કે રાગ અને દ્વેષ તો એક ઢાલની બે બાજુ છે. વીસરી જા ! સ્વસ્થ થા ! શાન્ત થા ! આત્મ-કલ્યાણ તરફ જા’

મુમુર્ષુ અર્પની જેમ કાતિલ નજર કરતો, ગોશાલક પાછો ફર્યો. એની દેહ પર બાણે દબ પ્રગટ્યો હતો.

સાતમે દિવસે ગોશાલક મૃત્યુ પામ્યો.

એક વાર ભગવાન મહાવીરના ભક્ત મગધરાજે પ્રશ્ન કર્યો હતો : ‘પ્રભો ! મારી શી ગતિ થશે ?’

‘નરકગતિ,’ રાજવી શિષ્યની શેઠ રાખ્યા વગર ગુરુએ

કહ્યું.

‘અને ગોચાલકની ?’

‘સદ્ગતિ !’

રાજા મૂંઝાઈ ગયા. એમણે પ્રશ્ન કર્યો : ‘પ્રભો ! આપના લક્ષ્મીને નરક અને આપના નિંદકોને સ્વર્ગ ? આ તે કેવો ન્યાય !’

‘અહલ ન્યાય ! છેલ્લી પળે એને મારી શિખામણ સાચી લાગી, અને મૃત્યુની અંતિમ પળે એણે ઉજમાળ કરી. રાજા ! જીવનમાં સાધનાની કિંમત છે, સ્નેહની નહિ,’ મગવાન મહાવીરે સ્પષ્ટ કયું.

૦

હા પસ્તાવો વિપુલ જાણ સ્વર્ગથી જીત્યું છે.
પાપી તેમાં ફળછી ફળે પુનરાવર્તન અને છે.

બેડા પાર

સિંહ નામના અનગાર મેંઢિ ગામ બહાર સાલકોટક ચૈત્યમાં તપ કરી રહ્યા હતા. એમને પાસે થોડા વખતથી બિડતા સમાચાર આવતા હતા :

‘૨ ! ગોશાલકે ભાખ્યું હતું કે ભગવાન છ માસ જીવશે અને છ મહિનાથી એ પ્રેમમૂર્તિને પિત્તદોષ થયો છે. લોહીન ઝાડા થાય છે. શરીર સુકાઈને કાંટો થઈ ગયું છે. અરેરે ભગવાનને કંઈ થયું, તો લોકો શું કહેશે ? પ્રેમભયોતિ છુટાઈ જતાં, કેટકેટલા જીવ ભવાટવિમાં અથડાઈ પડશે.’

આમ આ મહાત્મપત્ની સાધુ તપ કરવા છતાં, મનમ વ્યાકુલ રહેતા હતા. શાંતિ એમને લાધતી નહોતી. એવામ સમાચાર આવ્યા કે ભગવાન ત્યાં આવ્યા છે. સિંહ અન ગાર ભગવાનને મળવા ને દર્શન કરવા આદ્યા. પણ દૂરથી પ્રભુની દેહમૂર્તિ જોતાં પોક મૂકીને એ રડી પડ્યા.

ભગવાને એમને પામે જોલાવ્યા ને કહ્યું :

‘અનગાર! તારી બ્યથા હું ઘણા વખતથી જાણું છું. તને મારી દેહ પર મોહ છે. જાણ, દેહની માયા અનગારને કેવી? છતાં, સિંહ, ચિંતા ન કરીશ. હજી સાડા પંદર વર્ષ મારે આ ભૂમંડલ પર રહેવાનું છે. કર્મ ખપાવ્યા વગર મારો પણ છૂટકો ક્યાં છે?’

અનગારસિંહ બોલ્યા: ‘ભગવન, આપ જે કહો તે સત્ય જ હોય, એ વિષે હું નિઃશંક છું. પણ આપનું શરીર દિન-પ્રતિદિન ગળતું જાય છે. આવો મુકાયેલો દેહ અમારાથી જોઈ શકાતો નથી. શું આ રોગને હટાવવાનો કોઈ ઉપાય નથી?’

ભગવાન બોલ્યા: ‘સિંહ! ઉપાય જરૂર છે. તારી મ્મરજ છે, તો જા, મેંદિય ગામના ગાથાપતિની પત્ની રેવતીને ત્યાં જા. એણે જે ઔષધ તૈયાર કર્યાં છે. એક મારા માટે ને એક બીજું સામાન્ય કારણ માટે તૈયાર કર્યું છે. એમાં મારા માટે તૈયાર કરેલું ઔષધ ન લાવતો, બીજા માટે તૈયાર કરેલું ઔષધ લઈ આવ.’

સિંહ અનગાર એકદમ રેવતીના ઘર જઈ પહોંચ્યા. દ્વાર પર મુનિને આવેલા જોઈ, રેવતીએ બહુમાન કર્યું ને પૂછ્યું:

‘કહો, કેમ પધાર્યા છો?’

‘તમે જે ઔષધ તૈયાર કર્યાં છે ને?’

‘હા.’ સાધુને જવાબ આપતી રેવતીને, સાધુના આ જ્ઞાન માટે આશ્ચર્ય થયું.

‘એમાં એક ભગવાન મહાવીર માટે છે, કેમ?’

‘હા.’

‘બીબ્બું સામાન્ય કારણ માટે છે ?’

‘હા.’

‘તમને ક્યાંથી ખબર પડી કે મેં તે ઔષધિ ખનાવી છે ?’

‘લગવાન મહાવીરે કહ્યું.’

‘તો બીબ્બું ઔષધ મને આપ્યો.’

‘શા માટે ?’

‘લગવાન મહાવીર માટે. એમને પિત્તદોષ થયો છે.’

‘લગવાન માટે તો મેં ખાસ આગવું ઔષધ તૈયાર કર્યું છે. તે લઈ લાઓ.’

‘ના, લગવાને ના પાડી છે.’

દેવતી આ સાંભળીને બહુ રાજી થઈ. ઘરમાં જઈ બીજેરાપાકે લઈ આવી એણે મિંહ અનગારને આપ્યો.

આ બીજેરાપાકે પ્રભુએ આપ્યો. ભેતભેતામાં કાચ કંથનવર્ણી ખની ગઈ. બધે હુર્ષ વ્યાપી ગયો. પોતાને બીજેરાપાકે લગવાને મંગાવીને આપ્યો, એ આનંદમાં દેવતા તો જન્મમરણના દેરા ટાળી બેઠી. કર્તવ્ય નાનું કે મોટું હોય, પણ ભાવનાની બલિહારી છે.

સાચી લિસ્ટા અને એનો આંતરિક હુર્ષ ભલભલના દેરા ટાળે છે.

[૫૦]

ઢંક કુંભાં

તી પસ્ત્રી જમાલિ ઠેર ઠેર ભગ-
વાનનો ત્યવર્ણવાદ (નિંદા કરતો) ફેલાવતો ફરવા લાગ્યો.
શ્રી. ગૌતમે એને ઘણો સમજાવ્યો, પણ એ ન સમજ્યો; બદકે
વધુ બગડી બેઠો.

પ્રિયદર્શના પણ પોતાના પતિની જેમ, પતિનો સિદ્ધાંત
પ્રાથો લાગવાથી, પોતાની હજાર સાધ્વીઓ સાથે જુદી વિહાર
રતી હતી. ભગવાન મહાવીરે કહી પણ પોતાનાં સંસારી
કર્મ-જમાઈને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો નહિ, બદકે આડકતરે
પણ એકે અક્ષર કહ્યો નહિ ! જેતરમાં પડેલા લાખો મણ
ઉંમાં કાંકરા અનિવાર્ય હતા.

એક વાર પ્રિયદર્શના પોતાના મંડળ સાથે આવસ્તી
ગરીમાં આવી. અહીં ઢંક નામનો સુખી કુંભાર રહેતો હતો.
અની ભાગુડશાલામાં એ બિતરી. ઢંક સદૃગુણોનો અનુરાગી હતો.
એની અંદરખાનેથી ઇચ્છા હતી, કે જમાલિ અને પ્રિયદર્શના

બેદાલેદ કેમ ? પાર્શ્વનાથનો ધર્મ ચાર ચામવાળો ને મહા-
વીરનો ધર્મ પાંચ ચામવાળો. પાર્શ્વનાથના સાધુઓ વસ્રવાળા,
ને મહાવીરના સાધુઓ વસ્રવિનાના ! જો એક જ મુક્તિમાર્ગના
બંને ઉપાસક હોય તો આટલો મતભેદ કાં ?

સાધુઓના મનની આ શંકાની શ્રી. ગૌતમને ખબર
પડી. શ્રી. દેશી ગણધરને પણ લાજ મળી. બંને જણાએ
અરસપરસ મળી, ચર્ચા કરી સમાધાન મેળવવાનું નક્કી કર્યું.

શ્રી. ગૌતમ વિચેડી હતા. ગમે તેમ તોય શ્રી. દેશી વૃદ્ધ
કુલના પુરુષ હતા. તેમની પાસે પોતેજવું જોઈએ. આમ વિચારી
શ્રી. ગૌતમ પોતાના સમુદાય સાથે ત્યાં પહોંચી ગયા.

દેશી ગણધરે કહ્યું : ‘હે મહાજ્ઞાની ગૌતમ ! ભગવાન
પાશ્વે ચાર ચામનો ઉપદેશ આપ્યો. ભગવાન મહાવીર પાંચ
ચામનો ઉપદેશ આપે છે. સમાન મુક્તિધર્મના સાધકોમાં
આટલો ભેદ કાં ?’

શ્રી. ગૌતમ જોડ્યા : ‘જેવો જુગ એવો જોગી. બધો
આધાર લોક પર છે. ધર્મ એમના કલ્યાણ માટે સ્થાપવામાં
આવે છે. એનું કારણ વિગતે કહું છું. પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભ-
દેવના જમાનાના લોકો સરલ છતાં જડ હતા. આચાર માર્ગની
શુદ્ધિ માટે એ વખતે પાંચ ચામની પ્રરુપણા કરી.

‘એ પછી ૨૨ તીર્થંકરોના જમાનાના લોકો સરલ
ને ચતુર હતા. થોડું કહીએ, તેમાં ઝાઝું સમજતા. કહેનારના
કથનના શબ્દોને ન પકડતા, અંદરના ભાવાર્થને અડુણ કરતા.
એ માટે ચાર ચામનો ધર્મ એમના વખતમાં રહ્યો. પણ અત્યારના

જીવો વડે અને જડ છે. આપણા બોલવામાં ખારી શોધી કાઢે એવા છે. થોડું બોલ્યું ઝાડું સમજનારા નથી. ખડકે બોલવાનો બેવડો અર્થ કાઢે તેવા છે. આજે આચારશુદ્ધિ કઠિન છે : માટે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય ને અપરિગ્રહ—આ ચારમાં પ્રહ્લ્લઅર્થનો પાંચમો યામ વધાર્યો. સ્ત્રી આજ સુધી પરિગ્રહમાં હતી. સોનું-રૂપું, ઘર-ખાર, ઢાર ને પશુઓની જેમ ઓની પણ મિલકતમાં ગણતરી હતી. આથી સ્ત્રી જેવી સ્ત્રીની સ્થિતિ ઢાર જેવી થતી. પુરુષ એના પ્રત્યે વિવેક ન રાખતો. આ નવીન પ્રહ્લ્લઅર્થ યામથી સ્ત્રીનું સ્થાન સ્વતંત્ર થાય છે.’

કેશી ગણધરને આ સાંભળી આનંદ સાથે સંતોષ થયો. ‘જેમણે પોતાની એક બીજી ચંકા બહાર કરતાં કહ્યું :

‘ભગવાન પાર્શ્વનાથે સવસ્ત્ર ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. ૧. ભગવાન મહાવીર અચેતક ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. એક જ માર્ગના બે રાહબરોનાં વચનોમાં આટલો ભેદ કેમ ?’

ગોતમ બોલ્યા : ‘આપ જેવા યવિત્ર મુનિઓને ખબર જ છે, કે ધર્મની સાધના આત્મા સાથે સંબંધ રાખે છે, વેશ સાથે નહિ. ખરી રીતે જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર જ મુક્તિ મેળવવાનાં સાધન છે. વેશ તો ઝોળખાણુ ને સંયમના નિર્વાહમાં સાધન રૂપ છે.’

શ્રી. ગોતમના જવાબથી પાર્શ્વનાથ મતના મુનિઓના મનનું સમાધાન થઈ ગયું. તેઓએ પાંચ યામવાળા ભગવાન મહાવીરના ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

[૫૨]

ન શેહ, ન શરમ

ધોમધખતા જપેર હતા
પૃથ્વી ધગધગતી હતી. આ વેળા કેદલાગ સંનિવેશના ધોરી
માર્ગને વીધીને આર્યાવર્તના મહામાન્ય વિદ્વાન અને શ્રમણ
ભગવાન મહાવીરના પદશિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ ભિક્ષાન્ન વહોરી-
ને પાછા ફરતા હતા.

પૃથ્વીસરસાં નેત્ર હાળીને એ ચાટ્યા જતા હતા. જગત
શ્રીખમના તાપમાં શેકાઈ રહ્યું હતું. આ મહા જ્ઞાની અને મહા
ભક્ત મુનિના દિલમાં વસંત જાણે ભેડી હતી. અચાનક જન-
મવાહ એમને કાને અથડાયો :

‘લો દેવાનુપ્રિયો ! કેદલાગ સંનિવેશના મહામાન્ય
પુરુષ, ભગવાન મહાવીરના ગૃહસ્થ શિષ્ય, શ્રમણોપાસક આનંદ
મૃત્યુપર્યન્તનું અનશન સ્વીકારી દર્ભની પધારીએ પોદ્યા છે.’

શ્રમણોપાસક આનંદના અનશનની વાત સાંભળી ગણ-
સ્વામી ગૌતમ થોભી ગયા. એમણે વિચાર્યું : ‘ઓહો ધન્ય
ઘડી, ધન્ય પળ ! ચાલો ત્યારે, શ્રમણોપાસક આનંદને મળતો
જાઉં. અનશન ધારણ કર્યું છે—ફરી મળાય કે ન પણ મળાય.’

ગણુધર ગૌતમ પૌષ્પશાલા તરફ આદ્યા. આઠાર કોટીહિરણ્ય નિધાનના ધણી, અને દસ દસ હજાર ગાયોવાળા છ છ મળેના સ્વામી, શ્રમણોપાસક આનંદ આખરી સ્થિતિમાં હતા, પણ તેમના ચહેરા પર ત્યાગનું ને મૃતનું ભવ્ય તેજ ચમકતું હતું. ગૌતમને જોતાં જ તેમણે કહ્યું: ‘લગવન્, અન-શનના કારણે અતિશય દુર્બલ થઈ ગયો છું, કૃપા કરીને નિકટ પધારો તો ચરણસ્પર્શ કરી શકું.’

હયાના અવતાર ગૌતમ નજીક ગયા. વંદન કરતાં કરતાં આનંદે પૂછ્યું: ‘લગવન્, શું કોઈ ગૃહસ્થને ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવતાં ચલાવતાં અવધિજ્ઞાન થઈ શકે ખરું?’

‘અવશ્ય. શ્રમણોપાસકને ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવતાં ચલાવતાંય ત્રીણું મહાજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન થઈ શકે છે.’

આ સાંભળી શ્રમણોપાસક આનંદના ચહેરા પર એક દિવ્ય હાસ્ય ફરકી રહ્યું. તેણે કહ્યું: ‘પૂજ્યવર્ય, મને પણ તેવું અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે. અને તેના લીધે હું ઉપર આકાશમાં સૌધર્મકંઠ્ય સુધી ને નીચે પાતાલમાં લોહચ્યુઅ નરકાવાસ સુધીના તમામ રૂપી પદાર્થો બાણી ને નાણી શકું છું.’

આનંદના અવાજમાં કોઈ સુંદર રણકો હતો. પાસે ટોળે વળેલાં પરિજનો તેમનું કહેવું આશ્ચર્યથી સાંભળી રહ્યા.

લબ્ધિના લાંડર ગૌતમસ્વામી પણ કાણુલર વિચારમાં પડી ગયા. થોડી વારે તેમણે કહ્યું: ‘આનંદ, શ્રાવકને અવધિજ્ઞાન થઈ શકે ખરું, પણ તમે કહો છો તેટલું દરેક માટે હોઈ શકતું નથી. તમે તમા બ્રાન્ત કથન કર્યું. બ્રાન્ત કથન

માટે પ્રાયશ્ચિત્ત અનિવાર્ય છે. તમારે એ માટે શીઘ્ર પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું ઘટે !’

જ્ઞાની ગૌતમને આ રીતે કહેતા સાંભળી શ્રાવક આનંદે જરા વેગથી કહ્યું : ‘લગવન્, મહાવીરના શાસનમાં સત્ય વદનારને માટે પણ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ખરું ?’

‘ના.’

‘તો, દયાળુ, આપે જ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું ઘટે. આપે જ અસત્ય કથન કર્યું છે.’ આનંદના સ્વરમાં દૃઢ વિશ્વાસ ઝુંજતો હતો.

શ્રમણોપાસક આનંદના આ વિધાને શુરુ ગૌતમને ક્ષણભર વિભાસણમાં નાંખી દીધા. તેઓ ત્યાંથી ઉતાવળે રવાના થઈ લગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા.

મહાન ગણધર ગૌતમને સત્ય-નિર્ણયની ભારે તાલાવેલી લાગી હતી. તેઓએ આવતાંની સાથે જ આનંદ શ્રાવકવાળી હકીકત સવિસ્તર પ્રભુ આગળ નિવેદિત કરી : અને છેલ્લે છેલ્લે પ્રાર્થના કરી :

‘હે ભગવન્, આ વિષયમાં આનંદે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું ઘટે કે મારે ?’

સદા સત્યના સમર્થક ને પ્રશ્નક ભગવાન મહાવીરે સ્વેશમાત્ર થંભ્યા વિના કહ્યું :

‘ગૌતમ, આ બાબતમાં તારે જ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ. આનંદ સાચો છે. આનંદ પાસે વેળાસર ક્ષમાચાચી લેવી જોઈએ.’

‘ભગવાનનો આ નિર્ણય સાંભળી તમામ સાધુઓ ને શ્રોતાગણો રોમાંચ અનુભવી રહ્યા. અરે, ખુદ પ્રભુ પોતે

ઊઠીને જાહેરમાં પોતાના પટધરને હલકો ખાડે છે ન શેહ—
ન શરમ ! કદાચ જ્ઞાની ગૌતમ ભૂલ્યા હોય તો ભલે ખાનગીમાં
પ્રાયશ્ચિત્ત આપી દે, પણ એક શ્રાવક ખાસે ક્ષમાયાચના !
અસંભવ, અશક્ય ! કયાં આનંદ ! કયાં ગૌતમ !

પણ મહારાજાની ગૌતમની દશા તદ્દન જુદી હતી. ગર્વ,
અહંકાર ને અભિમાનને તો એ છુટી ચૂક્યા હતા. શાસનના
એક સાચા ઉત્તરાધિકારીને શોભે ને છાજે તેવી વિનમ્રતાથી
એ ઊભા થયા. ‘સાચું એ મારું’ના પૂજારીના દિલમાં પોતાના
જોડા વિધાનનો ડંખ હતો. એ સીધા શ્રમણોપાસક આનંદ
ખાસે પહોંચ્યા. દુનિયા તો દેખતી જ રહી ગઈ.

‘આનંદ, તમે સાચા. મારા અસત્ય વિધાન માટે હું
મિચ્છા મિ દુષ્કર્મ—માફી મંચુ છું.’

જ્ઞાની ગૌતમના આ શબ્દોનો શ્રમણોપાસક આનંદ શું
જવાબ આપે ? એનાં નેત્રો સજલ થઈ ગયાં. એણે જે હાથ
જોડતાં કહ્યું : ‘પ્રભુ, મારી છેલ્લી ઘડી ઉભળી ! જ્ઞાનીને
શોભતી કેટલી ભવ્ય નમ્રતા ! ભવોભવે પણ અલભ્ય એવી કેવી
લઘુતા ! જય, પ્રભુ મહાવીરનો જય ! જ્ઞાની ગૌતમનો જય !’

આબુળાબુ એકત્રિત થયેલી જનતા આંખમાં આંસુ સાથે
જોઈ જ રહી ! અચાનક સહુના મુખમાંથી ધ્વનિ ગાળી ઊઠ્યો :

‘જ્ઞાની ગૌતમનો જય !’

[૫૩]

કિરાતરાજને દીક્ષા

સા કેત નગરનો રહેવામી જિન-
દેવ નામનો અમલો પામક ધધાર્થે દેશાવર ખેડતો હતો. એ
એક વાર મ્લેચ્છ દેશમાં ગયો. તેની રાજધાનીનું નગર કોટિ-
વર્ષ હતું. ત્યાનો રાજા કિરાત હતો.

જિનદેવ કિરાતરાજના દરબારમાં ગયો. અને પોતાની
પામે રહેલા દીમતી વગ્ન, મણિ અને રત્ન ભેટ ધર્યાં :

કિરાતરાજ આ રત્નો ભેઈ ખુશ થયો. બોલે કહ્યું :
દેવા મુદર ! બસા, કયા પાકતાં હશે આવાં રત્નો ?

‘અમારા દેશમાં. આ તો મું, આનાથી પણ મુદર
મુદર રત્નો પાકે છે.’ જિનદેવે કહ્યું.

‘મારી ઈચ્છા આવા રત્નોવાળા દેશને જોવાની છે !
મું તમારો ગળદ મને પ્રવાસની અનુમતિ આપે ખરો ?’

‘મા માટે નહિ ? હું દુઃક નમયમાં અનુમતિ મંગાવી
તડ 15. પછી આપણે મારે જઈશું.’

જિનદેવે સાકેતરાજને લખ્યું. ત્યાંથી તરત જ અતુ-
મતિ આવી ગઈ. બંને જણા શુભ દિને નીકળ્યા, ને સાકેત
નગરમાં આવી પહોંચ્યા.

આ જ વખતે નગરમાં વનપાલકે વધામણી ખાધી કે
ભગવાન મહાવીર નગર બહાર ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. તરત આખું
નગર એ ઉદ્યાન તરફ ચાલી નીકળ્યું. રાજા પણ રથ જોડાવીને
રવાના થયો. કિરાતરાજે આમ આખા નગરને બહાર જતું જોઈ
જિનદેવને પૂછ્યું : ‘આ બધા ક્યાં જાય છે ?’

જિનદેવે કહ્યું : ‘આજ અહીં અદ્ભુત રત્નોના એક
મહા વેપારી આવ્યા છે. સંસારનાં શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ રત્નો એમની
પાસે છે.’

કિરાતરાજે કહ્યું : ‘ચાલો ત્યારે, આપણે પણ ત્યાં
જઈએ, ને એ શાહસોદાગરને નીરખીએ.’

બંને જણા સમવસરણમાં પહોંચ્યા. કિરાતરાજ આ
અજબ સાંઈને જોઈ આશ્ચર્યમાં પડી ગયો. એ ભગવાન મહા-
વીરનો આદિમક વૈશવ જોઈ ખુશ ખુશ થઈ ગયો. આ મહા-
વેપારીની વાણી એને હૃદયસ્પર્શી લાગી. એ જોલો થઈને
પાસે ગયો ને બોલ્યો :

‘હું મ્લેચ્છ દેશનો રાજા કિરાતરાજ છું. અપૂર્વ રત્નો
જોવા માટે અહીં આવ્યો છું. હે શાહસોદાગર, તમારી પાસેનાં
રત્નોનું બચાવ કરો.’

ભગવાન હસીને બોલ્યા : ‘મહાનુભાવ, રત્નો બે પ્રકારનાં
હોય છે. એક ભાવરત્ન ને બીજાં દ્રવ્યરત્ન !’

‘લાવરતન-દ્રવ્યરતન !’ કિરાતરાજ નામ ગોખી રહ્યો.

ભગવાન આગળ બોલ્યા : ‘દ્રવ્યરતન અનેક પ્રકારનાં હોય છે. એ કીમતી હોય છે. ચળકાટવાળાં હોય છે, લોભામણ્યાં હોય છે, છતાં ટકાઉ હોતાં નથી. ચોરનો, રાજાનો, પાડોશીનો એને ડર હોય છે. બહુ બહુ તો એ આ જીવનમાં કંઈક લાભ કરનાર હોય છે : પણ સર્વથી શ્રેષ્ઠ તો લાવરતન લેખાય. ત્રણ પ્રકારનાં એ હોય છે.

‘એક દર્શનરતન,

‘ખીજું જ્ઞાનરતન,

‘ત્રીજું ચારિત્રરતન,

‘આ ત્રણ રતનો જેની પાસે હોય, એને કોઈ વાતનું દુઃખ રહેતું નથી. એ પરમ સુખી થાય છે. દુનિયાના રાજા એનાં ચરણ ચૂમે કરે છે. એના જાને ભવ સુખી થાય છે. ચોર એ રત્નોને ચોરી શકતો નથી. રાજા એને લઈ શકતો નથી.’

કિરાતરાજ જિલો થઈને બોલ્યો : ‘મને એ રત્નો આપો.’

ભગવાને કિરાતરાજને ધર્મોપદેશ આપ્યો. કિરાતરાજના હૃદયમાં એ વસી ગયો. એણે દીક્ષાની માગણી કરી. ભગવાને એને દીક્ષા આપી પોતાના શિષ્યવર્ગમાં સ્થાપન કર્યો.

દીક્ષા પછીના છત્રીસમા ચોમાસામાં આ ઘટના ઘટી.

[૫૪]

નિર્વાણુ

ભગવાને એકતાલીસમું ચામાસું

રાજગૃહમાં કર્યું. એ વખતે ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમે કાલચક્ર ને માનવ જીવન વિષે અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા. રાજગૃહમાં આઠ માસ ગાળી તેઓ આતુર્ભાસ કરવા પાવાનગરીએ આવ્યા. અહીંના રાજા હસ્તિપાલના તલાટીની કચેરીમાં તેઓ જીવર્યા.

ત્રણ મહિના પૂરા વીતી ગયા, ને એથો પણ અડધો પૂરો થવા આવ્યો. એ વખતે ભગવાને પોતાના નજીકમાં આવી પહોંચેલા નિર્વાણુસમયની સૌને માહિતી આપી.

આ ખગરથી પાવાપુરીના પવિત્ર ડુંગરા ડોલી જીઠ્યા. પ્રત્યેક ઘરને ઉળરે ઉળરે શોકની છાયા પથરાઈ ગઈ. આકાશનું નિર્મળ હૈયું પણ તારકવૃંદથી વી ધાઈ ગયું; ને તળાવના જળમા કમળ પણ ગંભીર બની ગયાં રે ! આખરે ભુદાઈ !

સાનીઓ કહેવા લાગ્યા ‘આન દો, પ્રભુ આજે મુક્તિને વરશે ! દેહની લીલાલ જગજીથી દૂર થશે.’

પ્રજાજનો નિશ્વાસ નાખતા હતા: 'હાથ દે, પ્રભુ
આ અલોકિક દેહછળી હવે ફરી ક્યાં ને ક્યાં નીરખ-
મળશે? જુગ જુગ પછી ગ્રાંપડેલી આ અમૃતવાણી ફરીથી
કંઈ ગાંભીરવા મળવાની હતી? અરે! જ્ઞાનીઓના વચનથી
શોક અને આનંદને મમાન લેખવાતી અમે મહેનત કરીએ
છીએ, મનને ઘણી રીતે મનાવીએ છીએ: પણ આનંદને
સ્થળે શોક આવાંને બેઝી ગયો છે, કેમે ક્યો હઠાવ્યો હઠતો
નથી! રે! શું પ્રભુ આપણાથી દૂર થયો!'

દેવો ને નાપિઓ તો મીઠા શબ્દ બજાવી રહ્યા છે,
આજ ભગવાનની જીવનજ્યોત, એકે મહાન જ્યોતિર્મા મળી
જવાની. મુક્તિ આટલે રહેલું દેહબંધન આજે છૂટી જશે. અં-
આપણો વહાલો વીર મુક્તિને નર્થ વરશે!

પણ પામર ભક્તગણો પોતાના શુદ્ધ મુખથી ને સંતત
હોઠોમાંથી આનંદનો એક અવાજ પણ કાઢી શકતા નથી!
ઓ કહે છે: જાણે ભગવાન હજી ગઈ કાલે જ તો આપણી
ચે આચ્યા છે; બારબાર વર્ષની મૌન-વાદળી બાળે દમણાં
વરતી છે; જસો પાંચમે નહીં, સો જમે નહીં, પોણામે
મુ નહીં—હજી તો માત્ર બેતેર વર્ષ જ થયાં છે. એટલામાં
—મુક્તિની આ મયામણ શી!

જાઈ, તમારી વાત શ્રમજીએ છીએ. જોગને માટે
! એ શોકનો વિષય નથી: પણ જીવનનો ઉત્કર્ષ રોજ
મૃત્યુનો મરોત્સવ તો ક્યા મળતી થાય? અમે તેવી
.જી-રોજ, પણ ગત તે ગત જ દેવવાય ને!

પ્રભુએ તો સોળ પ્રહર લગીના અખંડ ઉપદેશની વર્ષા વરસાવવી આરંભી દીધી હતી. જતાં જતાંય જગતને જેટલું ધર્મામૃતનું પાન કરાવ્યું તેટલું સારું.

બારે પર્વદા તન્મય બનીને પ્રભુવાણીના અમૃતનું પાન કરતી હતી.

જાણે મેઘ અનરાધાર વરસતો હતો, ને ધરતી હોંશે રોંશે એને ઝીલતી હતી.

દિવસોથી સાન્નિધ્યમાં ને સેવામાં રહેતો રાજરાજેન્દ્ર ઇંદ્ર પણ છેક છેલ્લી ઘડીએ હિંમત હારી બેઠો. સાજ તો બધા સજાવ્યા, મૃત્યુ-મહોત્સવની બધીય રચના કરી; પણ છેલ્લી પળે પ્રભુના અભાવની કલ્પના એને પણ પીડા કરી બેઠી. અરે! જેના સેવા-સંપર્ક વિના રાજપાટ બોલારૂપ લાગતાં, એ મંગલમૂર્તિ આમ ચાલી જશે, તો કેને આધારે, કેના ઉત્સાહવચને આ રાજધુરા ખેંચાશે? આત્માની રોડખંસરી વિના શે છવાશે?

એકત્ર થયેલાં અનેક નર-નારીઓની વતી ઇંદ્રરાજે પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો:

‘ભગવન, આપનાં ગર્ભ, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં હતાં ને!’

ભગવાને જવાબમાં કેવળ હકારદર્શક માત્રું હલાવ્યું.

‘એ નક્ષત્રમાં ભરમ ગ્રહ સંક્રાન્ત થાય છે. અનિષ્ટ ભાવિની એ આગાહી કહેવાય ને?’

ભગવાને પૂર્વવત્ હકાર ભણ્યો.

‘તો પ્રભુ, આપ તો સમર્થ છો, સર્વજ્ઞ છો, સર્વશક્તિ માન છો. આપની નિર્વાણધડીને ઘોડી લગાવી ન શકાય ?’

ઇંદ્રના મનમાં ઊઠે ઊઠે ઇન્દ્ર હુતી કે એકવાર નિર્વાણ ધડીને આગળ ધકેલવામાં આવે તો પછી વળી જોઈ લેવાશે. અણીનો ચૂકચો સો વર્ષ છવે

લગવાન મેઘ જેવી વાણીથી બોલ્યા

‘ઇંદ્રરાજ, મોહ વિવેકને મારે છે, મારે એને અધ કહ્યો છે મારા નશ્વર દેહ પ્રત્યેનો તમારો મોહ આજે તમને આ બોલાવી ગયો છે નિકટ રહ્યા છો, જ્ઞાની થયા છો, છતાં ભાષેતુ ભૂલી ગયા કે આયુષ્યની એક ક્ષણ પણ મુર, અમુર કે માનવ—ઘોઈ વધારી શકતું નથી. દેહનું કામ જન્મનું કારણ ને મૃત્યુની ગરજ—મરી ગઈ, હવે આયુષ્યની એક ક્ષણ અને એ ક્ષણનો એક ઘણ પણ બોળારૂપ છે. ગળતા હાથમાં પાત્ર ત્યાં સુધી શોભે જ્યાં સુધી એને પેન્થૂતિ મારે ઘેરઘેથી ભિક્ષાની જરૂર છે. રક મટીને એ રાજા થાય, પછી પણ એ પાત્ર લઈને ફરે તો ? ઇંદ્રરાજ ! જુઓ, પછે કદી ન કરમાતી અમર વમત ખીલી રહી છે સત્, ચિત્ત ને આનંદની કદી ન આઘમતી ઉપા બિગી ગઈ છે ! સ્વાગત મારે સજ્જ થઈએ !’

ઇંદ્રગજ શરમાઈ ગયા, પગમાં પડ્યા

એકત્રિત મેઝનીમાં પ્રભુ વીરના અતેવાસીઓ પણ હતા. તેઓએ તુટતી ધીંગળવાળા ભક્તજનોને એકઠા કરીને ખાનગી મા આશ્વાસન આપવા માંડ્યું. કોઈ ખાનગી વાત તેઓ બહુતા દોષ તેમ કહેવા લાગ્યા.

‘લલે લગવાન ગમે તે કહે, પણ હાલમાં નિર્વાણુ નહિ સ્વીકારે : તે એક ને એક બે જેવી વાત છે. અમે અતેવાસી છીએ એટલે અંદરની વાત બાહ્યીએ છીએ.’

‘કંઈ વાત જાણો છો ?’ શ્રોતાવર્ગ પ્રશ્ન કરતો.

‘અમને જરાબર ચાહ છે, કે લગવાને પોતાના પ્રિય શિષ્ય મહર્ષિ ગૌતમને એકવાર કહ્યું હતું કે આપણે જાને એક સાથે એક દિવસે સિદ્ધ (એકને દેવજ્ઞાન, એકને સિદ્ધિ-પદ) મળે. આજે તેમણે જ મહર્ષિ ગૌતમને ધર્મબ્રાધ દેવા બીજે ગામ મોકલ્યા છે. જળ-મીનની પ્રીત એમની છે, જેમના વિના એક ફણુ પણ જીવી શકે નહીં એવા ગૌતમસ્વામીના આગ્યા વગર લગવાન કંઈ દેહ છોડી દેશે ? શાન્તિ ધારણ કરો ! આ તો પ્રભુની લીલા છે ! આપણી પરીક્ષા છે.’

આ વાતથી આખા સમુદાયમાં આસાયેશની લાગણી પ્રસરી રહી. હૈયામાં હિંમત આવી ગઈ, પણ લગવાન તો અન્તિમ ક્રિયામાં મગ્ન હતા. પર્યાકાસને ધિરાળ્યા હતા. બાહર મનોયોગ ને વચનયોગ રૂંધીને કાયયોગમાં સ્થિત થયા હતા. થોડી વારમાં બાહર કાયયોગમાંથી સૂક્ષ્મ કાયયોગમાં ભેશ કર્યો.

વાણી તથા મનના કાયયોગને રૂંધ્યા.

આસુબ્યની શીશીમાંથી છેલ્લા કણુ ઝરતા હતા, ને એ પણ હવે પૂર્ણ થવાની તૈયારીમાં હતા. દુવિધામાં પડેલો જનસમૂહ એમની સહસ્ર સૂર્યની કળાથી તપતી મુખમુદ્રા સામે નીરખી રહ્યો હતો. સહુના શ્વાસ ઊંચા હતા. સહુના